

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว
ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ
ROLES AND DUTIES OF WOMEN WHO ARE AT THE BACK OF
THE FAMILY SUCCESS IN BUDDHISM: A CASE STUDY OF
THE AIR FORCE HOUSE-WIVES

นางทัศนีย์ จำพิรุณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว
ตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ

นางทัศนีย์ จำพิรุณ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**ROLES AND DUTIES OF WOMEN WHO ARE AT THE BACK OF
THE FAMILY SUCCESS IN BUDDHISM: A CASE STUDY OF
THE AIR FORCE HOUSE-WIVES**

Mrs. Thassanee Chumpirun

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(พระมหากฤษณะ ตรุโณ, ผศ.ดร.)

..... กรรมการ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

..... กรรมการ

(ดร.ประพันธ์ ศุภษร)

..... กรรมการ

(ดร.อยุษกร งามชาติ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.

ประธานกรรมการ

ดร.ประพันธ์ ศุภษร

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของ
ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหาร
อากาศ

ผู้วิจัย : นางทัศนีย์ ถั่วพิรุณ

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร,ดร. ป.ธ.๗, พธ.บ.(ภาษาอังกฤษ),
ศศ.ม.(พุทธศาสนศึกษา) พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ดร. ประพันธ์ ศุภสร ปธ.๗, พธ.บ., ศศ.ม. (พุทธศาสนศึกษา)
พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ เมษายน ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามี ๒ อย่าง คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทครอบครัวซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๓ อย่าง คือ บทบาทและหน้าที่ของการเป็นภรรยา บทบาทและหน้าที่ของการเป็นลูกสะใภ้ และบทบาทและหน้าที่ของการเป็นมารดา (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทศาสนาและสังคมซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ อย่าง คือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา กล่าวคือ สตรีเป็นผู้ประพาศธรรมโดยมีหลักธรรมเรื่องพรหมวิหารเป็นพื้นฐานทางด้านจิตใจ โดยมีหลักธรรมคือ สังคหวัตถุ ๔ ฃรวาสธรรม ๔ ศีล ๕ ธรรมโลกบาล เป็นต้น เป็นองค์ประกอบของหลักธรรมที่ช่วยเสริมให้ดียิ่งขึ้นซึ่งมีผลทำให้สมาชิกในครอบครัวมีบุตรและสามี เข้าใจเห็นอกเห็นใจ รู้จักบุญคุณ เข้าใจถึงหน้าที่และบทบาทของตนเองมากยิ่งขึ้น และสามารถประพฤติปฏิบัติตนได้ถูกต้องได้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

แนวทางการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา ใช้หลักการศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีเพื่อสร้างครอบครัวให้เข้มแข็ง โดยชี้ให้เห็นคุณค่าของหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับครอบครัวและสังคม และชี้โทษของการขาดหลักพรหมวิหาร ๔ ระดับครอบครัวและสังคม ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวนี้เป็น

พื้นฐานของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวที่จะให้ประสบความสำเร็จในทศวรรษที่สามสิบ
ร่วมกันของสมาชิกของครอบครัวโดยมีหลักธรรมเสริมสนับสนุนคือ พระวาจาธรรม ๔ ความไม่
ประมาท ศีล ๕ เป็นต้น ซึ่งได้มีการศึกษาตัวอย่างเพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่
ของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวให้เด่นชัดยิ่งขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นว่า สตรีหรือ
แม่บ้านนั้นเป็นบุคคลสำคัญของครอบครัวยิ่งนักเพราะครอบครัวจะล้มเหลวหรือประสบ
ความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับสตรีหรือแม่บ้านเป็นสำคัญ

จากการสัมภาษณ์สตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในทั้งหมดนี้ ทุกคนตอบ
เป็นเสียงเดียวกันว่า ทุกคนเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวทั้งหมด แต่วิธีการดูแล
จัดสรรกันในแต่ละครอบครัวก็จะมีแนวทาง วิธีการที่แตกต่างกันแต่ละครอบครัวจะมีวิธีการที่
แตกต่างกันออกไป มีทั้ง เข้มงวด ผ่อนปรน ฯลฯ แต่ในทุกครอบครัวนั้นก็ประสบความสำเร็จ เป็น
ครอบครัวที่น่าศึกษา เป็นแบบอย่างที่ดี แม้ว่าบางคนจะทำงานแต่ก็ไม่ปล่อยปละละเลยหน้าที่ ซึ่ง
ดำเนินชีวิตตามหลักธรรมคือ ทศ ๖ และพระวาจาธรรม เป็นต้น ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ทุก
ครอบครัว ส่วนลูกของแต่ละครอบครัวก็ประสบความสำเร็จ เรียนจบ ทำงานในตำแหน่งที่ดี สม
ตามเจตนารมณ์ที่ตั้งความหวังไว้ ทำให้พ่อแม่มีความสุข เป็นหน้าเป็นตาให้พ่อแม่ เป็นลูกที่ดี มี
ความกตัญญูรู้คุณ เข้าใจโลกและชีวิต มีความเข้มแข็งและเป็นคนดีของสังคม ส่วนสามีของแต่ละ
ครอบครัวก็ประสบความสำเร็จตามสายงานของตน คือมีตำแหน่งสูงสุดจนเกษียณอายุราชการ หรือ
แม้ว่าบางคนยังไม่ถึงขั้นนั้น แต่ถ้าได้ศึกษาที่ดีคอยส่งเสริมสนับสนุนดูแล ดำเนินชีวิตตามแนวทาง
ที่ได้รับทราบมาข้างต้นก็จะประสบความสำเร็จได้อย่างแน่นอน ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ของ
ภรรยาหรือมารดามีส่วนสำคัญอย่างมากเพราะอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวมีสามีและ
บุตรเป็นต้น

Thesis Title : Roles and Duties of Women Who are at the Back of
the Family Success in Buddhism: A Case Study of the
Air Force House-Wives

Researcher : Mrs. Tassanee Chumpirun

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramaha Somboon vuḍḍhikaro

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.(Buddhist Studies)

: Dr. Prapan Supasorn

Pali VII, B.A., M.A., Ph.D.(Buddhist Studies)

Date of Graduation : 25 /April /2012

ABSTRACT

The women's roles and duties of women in Buddhist scriptures are of two kinds :- (1) women's roles and duties as a wife, as a daughter in law, and as a mother, (2) The roles and duties of women in religious and social context which are of 2 kinds, the role and duties as patrons of Buddhism, and as a Promote of Buddhism.

The Women's roles and responsibilities as the persons behind the success of the family in the Buddhist Scriptures, that is, The women who behave fairly with the principles underlying Sangahavatthu (Objects of sympathy), Gharāvāsa-dhammas (The rules of household conduct), Panca-sīla (Five precepts), and Lokapāla-dhamma (Virtues that protect the world) etc., all of which have resulted better with family members, sons and husbands. Who comprehend, the duties and the obligation to understand their roles, duties conducts and correct principles of Buddhism.

In the application of women's roles and functions as those who are behind the success of the family in Buddhism, the principle of studying the matter to create the right understanding to the women in order to create strong families is used. It appreciates the Four Noble sentiments at the family lead and society. It blames the main deficiency of the Four Subline states of mind.

At the family and the society levels. The basic principle of such a body of a woman who is behind the success of the family to make a success of living together with members of the family, with additional supporting for the Four secular principles of justice. Do not underestimate me, which has five precept studies to illustrate the role and function of the woman behind the success of the family to stand up to that. The woman of the family is very important, because the family will fail or success depending on a woman or many women as the priority.

From an interview with a women who are behind the success of the family in all this. All the same voice that answered. Everyone is behind the success of the entire family. But how to take care of each family is allocated in a way. How different each family will have different ways to have a strong relief, but all in families was a great success as with other studies. A good example. Although some previous work, but not abandoned. We live the principles of the secular *Disā* 6 (directions) and *Gharāvasā-dhamma*(virtues for a good household life). The fully completed all the family. The child of each family was successfully completed in a good position. The intention is to set expectations. The parents are happy. Remarkable that a child's parents are grateful. Understand the world and life. There is a strong and a good citizen. The husband's family was succeeded by his Vice President. Is the highest position until retirement or even if some people are not even that. If you have a great wife who supports care. Ways of living that is above what it would achieve precisely the role and duties of a wife or mother is extremely important because it is behind the success of the family, a husband and children, etc.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ซึ่งเป็นผู้ชี้ทาง บอกขุมทรัพย์แห่งปัญญาเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงขอระบุนามเพื่อขอบพระคุณในคุณูปการของท่านเหล่านั้น

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ พระสุธีธรรมาวุธ, ผศ.ดร. คณบดี บัณฑิตวิทยาลัยที่ได้ให้โอกาสแก่ผู้วิจัยในการศึกษาระดับมหาบัณฑิตที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแห่งนี้รวมถึงการประสิทธิ์ประสาทวิชาภาษาบาลีแก่ผู้วิจัยตลอดจนได้ถามเรื่อง วิทยานิพนธ์และเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

กราบขอบพระคุณ พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร. รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย (ฝ่าย บริหาร) อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย ที่กรุณาเป็นประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และคณาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่านที่ได้แนะนำให้คำปรึกษาในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

\ กราบขอบพระคุณ พระมหากฤษณะ ตรุโณ,ผศ.ดร. ประธานกรรมการตรวจสอบ วิทยานิพนธ์ ที่ให้คำแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้สมบูรณ์

ขอขอบพระคุณ ดร. ประพันธ์ สุขขร รองคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย (ฝ่ายวิชาการ) อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่รับเป็นกรรมการและ แนะนำให้ความรู้เพิ่มเติมในการทำวิจัย ตลอดจนช่วยเหลือแนะนำขอบเขตการทำวิจัยให้กระชับและ ตรงวัตถุประสงค์ ขอขอบพระคุณ ดร.อยุษกร งามชาติ กรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่ให้ คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ให้สมบูรณ์

กราบขอบพระคุณพระครูใบฎีกาสันัน ทวยภูโข พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ เลขานุการสำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน พระมหาธิติ อนุภุโท เจ้าหน้าที่กองวิชาการ ที่เป็นกำลังใจและให้คำแนะนำในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอบคุณผู้ให้การสัมภาษณ์ในการทำวิจัยครั้งนี้ ทุก ๆ ท่านแม่ชีวงเพชร คงจันทร์ คุณ ภิญญา จิรศรีและกัลยาณมิตรทุก ๆ คน ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลืองานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ ด้วยดี ผู้วิจัยหวังว่า ผลที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ จะช่วยเป็นแรงผลักดันให้เกิดการศึกษาวิจัย พระพุทธศาสนาด้านอื่น ๆ มากยิ่งขึ้นไปอีก

ทัศนีย์ จำพิรุณ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และทำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ของสตรี	๑๐
๒.๑.๑ แนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่	๑๐
๒.๑.๒ ลักษณะและความสำคัญของบทบาทและหน้าที่	๑๔
๒.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๔
๒.๒.๑ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางครอบครัว	๑๕
๒.๒.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางศาสนาและสังคม	๓๔
๒.๓ สรุป	๓๘

บทที่ ๓	บทบาทและหน้าที่ของสตรี ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๓๕
๓.๑	หลักธรรมของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว	๓๕
๓.๑.๑	หลักธรรมพื้นฐานของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ ของครอบครัว	๓๕
๓.๑.๒	หลักธรรมทั่วไปของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ ของครอบครัว	๔๕
๓.๒	บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว๕๕	
๓.๒.๑	บทบาทและหน้าที่ของมารดาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลัง ความสำเร็จของบุตร	๖๐
๓.๒.๒	ลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นมารดาที่ประสบความสำเร็จ ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร	๖๔
๓.๒.๓	บทบาทและหน้าที่ของภรรยาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลัง ความสำเร็จของสามี	๗๐
๓.๒.๔	ลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นภรรยาที่ประสบความสำเร็จ ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี	๗๑
๓.๒.๕	กรณีตัวอย่างบทบาทและหน้าที่ของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลัง ความสำเร็จของครอบครัว	๗๔
๓.๓	การให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีเพื่อสร้างความสำเร็จ ของครอบครัว	๗๘
๓.๓.๑	การชี้โทษของการขาดหลักธรรมและการละเลยบทบาทหน้าที่ ต่อครอบครัว	๗๘
๓.๓.๒	การแสดงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว	๘๖
๓.๔	สรุป	๘๓

บทที่ ๔	บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศ	๕๕
๔.๑	บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว	๕๕
๔.๑.๑	กรณีครอบครัวคุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก	๕๕
๔.๑.๒	กรณีครอบครัวคุณพรศรี โปร่งสละ	๕๗
๔.๑.๓	กรณีครอบครัวพล.ต.หญิงมุกดา เขี่ยมสถาน	๕๘
๔.๑.๔	กรณีครอบครัวคุณเกษรา ธารนพ	๕๙
๔.๑.๕	กรณีครอบครัวคุณอนัญญา คล้ายจำนง	๑๐๐
๔.๑.๖	กรณีครอบครัวคุณสุชาดา จำปาเงิน	๑๐๑
๔.๑.๗	กรณีครอบครัวคุณจริยาวิ มั่นคง	๑๐๒
๔.๑.๘	กรณีครอบครัวคุณสุรภี สุดชื่น	๑๐๓
๔.๑.๙	กรณีครอบครัวน.อ.หญิงละมัย ตริเพ็ชร	๑๐๔
๔.๒	วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีผลต่อความสำเร็จของครอบครัว	๑๐๖
๔.๒.๑	ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีต่อความสำเร็จของสามี	๑๐๖
๔.๒.๒	ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีต่อความสำเร็จของบุตร	๑๐๘
๔.๓	วิเคราะห์ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา	๑๐๙
๔.๓.๑	ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง	๑๐๙
๔.๓.๒	ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักพรหมวิหาร ๔	๑๑๑
๔.๔	สรุป	๑๑๒

เรื่อง

หน้า

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๑๑๓

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๑๑๓

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑๑๖

บรรณานุกรม

๑๑๗

ภาคผนวก

๑๒๑

ประวัติผู้วิจัย

๑๓๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกอรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย และไวยากรณ์ เรียงตามคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย) =	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย ปาฐิกวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีมนิกาย ปาฐิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริณณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ส. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สั.นิ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย นิตานวรรค	(ภาษาไทย)
สั.สพ. (บาลี) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สพายตนวคฺคปาติ	(ภาษาบาลี)
สั.สพ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(บาลี) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.สตฺตก.(ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก(บาลี) =	สตฺตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก(ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย อฏฺฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.(ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก.(ไทย)=	สตฺตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
บ.ธ. (บาลี) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย ฌมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
บ.ธ. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย ฌมมปท	(ภาษาไทย)
บ.อิติ. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
บ.สุ. (บาลี) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
บ.สุ. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
บ.ชา. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
บ.ชา.จตุกก.(ไทย)=	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย จตุกกนิบาต ชาดก	(ภาษาไทย)
บ.ม. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
บ.จู. (ไทย) =	สตฺตตันตปิฎก	ขุทฺทกนิกาย จูฬนิเทศ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) =	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)
-----------------	-------------	---------	-----------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.เอกก.อ. (บาลี) =	องคุตตรนิกาย มโนรทปฺรณิ เอกกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (ไทย) =	องคุตตรนิกาย มโนรทปฺรณิ เอกกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐกอ. (บาลี) =	องคุตตรนิกาย มโนรทปฺรณิ อฏฺฐกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
บ.ธ.อ. (บาลี) =	ขุทฺทกนิกาย ฌมมปทอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
บ.ชา.อ. (ไทย) =	ขุทฺทกนิกาย ชาดกอรรถกถา	(ภาษาไทย)

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตุฎ.ฎีกา(บาลี)	=	สารตุฎทีปนีฎีกา	(ภาษาบาลี)
-------------------	---	-----------------	------------

การใช้หมายเลขย่อ

พระไตรปิฎกภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า เช่น อัง.นกก.(บาลี) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นกกนิปาตปาติ เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๐ หน้า ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา-ฎีกา ภาษาบาลี จะแจ้ง เล่ม หน้า ที่ไม่เป็นลำดับเล่ม จะแจ้งหน้า เช่น อัง.นกก.อ.(บาลี) ๑/๒๕๗ หมายถึง มโนรทปุรณิ อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตอฏฐกถา เล่ม ๑ หน้า ๒๕๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ อัง.นกก.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๕๗ อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตฎีกา เล่ม ๑ หน้า ๒๕๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า เช่น อัง.นกก.(ไทย) ๒๒/๔๐/๓๒๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นกกนิปาต เล่ม ๒๒ ข้อ ๔๐ หน้า ๓๒๖ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาภาษาไทย ในกรณี เลข ๑ ตอน หมายถึง การแจ้งเล่ม ภาค หน้า เช่น อัง.นกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๘๑ หมายถึง มโนรทปุรณิ อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาต อรรถกถาแปล เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ หน้า ๕๗-๘๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญลักษณ์และคำย่อภาษาอังกฤษ

Ibid.	ibiden	เรื่องเดียวกัน
p.	page	หน้า
Vol.	volume	เล่มที่

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึงการยอมรับของคนในสังคมว่าใครเป็นผู้ที่มีบทบาทความสำคัญในการสร้างความสำเร็จให้ครอบครัว องค์กรหรือสถาบัน ก็เชื่อได้ว่าคนส่วนใหญ่ยอมรับว่าผู้ชายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างความสำเร็จนั้น ๆ โดยเฉพาะในครอบครัว ผู้ชายอยู่ในฐานะหัวหน้าครอบครัวหรือกำลังสำคัญของครอบครัว เป็นผู้หาเลี้ยงคนในครอบครัว เป็นเสาหลักเป็นผู้ที่ออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อให้คนในครอบครัวได้อยู่กันอย่างสุขสบาย ตั้งแต่อดีตผู้ที่ประสบความสำเร็จในอาชีพหน้าที่การงานจึงเป็นผู้ชาย เมื่อยุคสมัยสังคมเปลี่ยนไป ผู้หญิงได้ก้าวออกมาสู่สังคมภายนอกและทำงานนอกบ้านกันมากขึ้น ในขณะที่ผู้หญิงเหล่านั้นก็ต้องทำงานและต่อสู้ปัญหาเช่นเดียวกันกับผู้ชาย แต่ก็ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมนัก ยิ่งเมื่อกล่าวถึงความสำเร็จของครอบครัวในสายตาคนทั่วไปมักมองไปที่ผู้ชายว่าเป็นผู้ผลักดันให้ครอบครัวประสบความสำเร็จ แต่มองข้ามหรือยังมองไม่ชัดว่าผู้ที่มีบทบาทสำคัญเช่นกันก็คือ ภรรยา แม่บ้าน หรือผู้หญิงแม้แต่คนในครอบครัวยังไม่เข้าใจและมองไม่เห็นความสำคัญว่า โดยแท้จริงแล้วครอบครัวจะประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆ ได้ก็เพราะภรรยาและผู้หญิงมีส่วนสำคัญในทุกภารกิจ เช่นบทบาทของสตรีที่มีต่อการครอบครัว จัดแจงธุระการงานในบ้าน ด้านการดูแลสามี บุตร และเครือญาติ ด้านการดูแลค่าใช้จ่ายต่างๆและด้านสังคม เป็นต้น

ในการที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า ผู้หญิงก็มีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย ถือเป็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนาเป็นก้าวแรกของพระพุทธศาสนา สตรีที่มีชื่อปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีมีประมาณ ๗๐๐ คน^๑ แต่ละคนนั้นมิใช่มีพฤติกรรมในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์นี้เท่านั้น แม้แต่ในสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นก็ยังมีพฤติกรรมเหมือนกันที่เรียกว่า บุญกรรม พฤติกรรมเหล่านั้นแสดงให้เห็นวัฒนธรรม ประเพณี สิทธิ และหน้าที่ต่าง ๆ ตลอดจนถึงอุปนิสัยใจคอของสตรีที่พบในหลักฐานอ้างอิงดังกล่าวพฤติกรรมหรือบทบาทของสตรี

^๑ พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๕๐-๒๕๑/๒๕๐.

ในวรรณคดีบาลีที่จะนำมาถวายนั้นจะแบ่งออกเป็น ฐานะหรือหน้าที่ของความเป็นบุตร ภรรยา สะใภ้ มารดา เป็นต้น^๒

กรณีตัวอย่าง สตรีในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทด้านความสำเร็จของครอบครัว ได้แก่ พระนางมัลลิกาเทวี มเหสีพระเจ้าปเสนทิโกศล พระนางมัลลิกาเป็นพุทธสาวิกามั่นคงในธรรม และช่วยคนอื่นให้เข้าถึงธรรมด้วย ในฐานะพระมเหสีของพระราชา พระนางก็เป็นช้างเท้าหลัง ที่ช่วยประคับประคองให้เท้าหน้า ก้าวไปอย่างมั่นคง ในฐานะที่เป็นพรสาวิกาของพระพุทธเจ้า พระนางก็เป็นพระสาวิกาพึ่งตัวเองในทางธรรมและช่วยให้ผู้อื่น โดยเฉพาะพระสวามีพึ่งตัวเองได้ด้วย นางวิสาขาอุบาสิกา นางวิสาขาแต่งงานกับปุณณวัณ ซึ่งเป็นบุตรเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถีและเป็นผู้ที่มีฐานะเท่าเทียมกับนาง นางวิสาขาได้ปฏิบัติตนเป็นภรรยาที่ดี กล่าวคือ คอยปรนนิบัติสามีพร้อมบุตรธิดา แม้กระทั่งบิดามารดาของสามี นางก็คอยปรนนิบัติรับใช้ เช่นเดียวกับบิดามารดาของตน^๓ นกุลมาตา คอยดูแลนกุลปิตา คอยเกื้อกูลกันและกัน เมื่อคราวที่นกุลปิตาป่วย นกุลมาตาก็มากอยเฝ้าเอาใจใส่ดูแล และพูดปลอบใจว่า “ตาไม่ต้องเป็นห่วง เพราะถ้าห่วงกังวลแล้วจะตายตาไม่หลับ เป็นทุกข์มาก พระพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ” ยายรู้ว่าตาเป็นห่วงเรื่องอะไรบ้างจึงบรรยายให้ตาฟังว่า ในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ ไม่ต้องเป็นห่วง ยายจะประพาดตัวให้ดีที่สุด เรื่องต่างๆ ที่ว่ามีอะไรบ้าง ถ้าห่วงว่าตาตายไปแล้วยายจะมีสามีใหม่ ข้อนี้นี้ไม่ต้องห่วง เพราะอยู่ด้วยกันฉันสามี ภรรยามานานถึง ๑๖ ปี ยายซื่อสัตย์ต่อตามาตลอด ถึงตาจะตายไปแล้ว ยายก็ยังรักเดียวใจเดียว ฯลฯ เมื่อนกุลมาตาปลอบใจ และให้คำมั่น นกุลปิตาดีใจและหายป่วย^๔ พระพุทธองค์ทรงยกย่องนกุลมาตาว่าเป็นมาตุคามที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติงาม ๘ ประการคือ เป็นภรรยาที่ดีของสามี เคารพ บิดามารดาของสามี ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการงานต่างๆ รู้จักเก็บรักษาทรัพย์สินเงินทองที่สามีหา มาไว้ เป็นต้น นับเป็นสตรีที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง นางอุตตรา จ้างหญิงคนงามมาคอยปรนนิบัติสามี เพื่อหาโอกาสไปทำบุญ นางกุลธิดา ขาวสาวดีอุปัฏฐากของพระอัครสาวก นางเป็นพุทธศาสนิกชนที่ประพาดดี แม้เข้าไปสู่ตระกูลสามีผู้เป็นมิจาภิภูริแล้ว ก็ได้เป็นภรรยาและสะใภ้ที่ดี ทั้งมิได้ละทิ้งการถวายทานและฟังธรรม ที่สุดก็สามารถโน้มน้าวให้สามีและคนในตระกูลพบภิกษุและฟังธรรม

^๒ เปรม หิมจันทร์, “บทบาทสตรีในอินเดียวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (แผนกวิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๘.

^๓ ส.ส.(ไทย)๑๕/๑๑๘/๑๓๗, ส.ส.อ.๑/๑/๔๓๖-๔๓๗, บ.อุ.(ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๓-๒๕๔, บ.อุ.อ.๑/๓/๔๘๑-๔๘๔.

^๔ อ.อุ.อุ.อุ.(ไทย) ๒๓/๔๗/๓๒๒-๓๒๓.

^๕ ดูรายละเอียดใน อ.น.ก.ก.(ไทย) ๒๒/๑๖/๔๓๖-๔๓๘.

^๖ ดูรายละเอียดใน อ.อุ.อุ.อุ.(ไทย) ๒๓/๔๘/๓๒๓-๓๒๔.

จนเกิดความสำเร็จเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ นางมัลลิกา ภรรยาพันธุ์เสนาบดี นางมัลลิกาเป็นตัวอย่างที่ดีของชาวพุทธผู้ถึงธรรมและสามารถเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและการพลัดพรากของชีวิตและชีวิตของสามีและของโอรสอันเป็นที่รักที่สุด นางจึงอยู่เหนือทุกข์ ฉะนั้น ชาวพุทธเอาเป็นเยี่ยงอย่างในการปฏิบัติเมื่อต้องพบเจอความทุกข์ พลัดพรากจากของรัก หรือบุคคลอันเป็นที่รัก

ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เป็นสตรีในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของครอบครัวในสังคมไทย ความสำเร็จของครอบครัวเป็นอย่างไร ถ้าครอบครัวดีสังคมก็ดี ถ้าหากไม่มีแม่บ้าน ขาดแม่บ้าน ก็เหมือนสุภาษิตที่ว่า “ขาดพ่อเหมือนถ่อหัก ขาดแม่เหมือนแพแตก” แม้ว่าจะประสบความสำเร็จได้แต่ก็อาจจะซ้ำแต่ถ้าหากมีทั้งพ่อและแม่อยู่ร่วมกันบุตรก็มีความสุขกายสบายใจ เหตุผลจากที่กล่าวมาคือความสำเร็จของครอบครัว และบทบาทของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของคนในครอบครัว

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาบทบาทของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของคนในครอบครัว โดยศึกษาบทบาทต่างๆของสตรีที่มีต่อครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา และศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างสตรีแม่บ้านทหารอากาศเพราะว่าผู้วิจัยเป็นผู้มีส่วนในการทำงานของสมาคมทำให้ทราบข้อมูลเชิงลึกของครอบครัวแม่บ้านทหารอากาศ มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันจึงทำในสังคมที่ผู้วิจัยรู้จัก คือสังคมของแม่บ้านทหารอากาศ ครอบครัวทหารอากาศมีความอดทนอย่างสูงในการดูแลครอบครัว จึงต้องการแสดงให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของครอบครัวทหารอากาศว่ามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไรแล้วมีวิธีการดูแลครอบครัวเพื่อที่จะให้ประสบความสำเร็จอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา

^๑ ปัญญา ใบบางขา, ๔๖ อุบาสิกา ชีวิตประวัติดั้งการบรรลุนิธรรม, (ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๗.

^๒ ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก-ทุก.อ.(ไทย) เล่ม ๑/๒/๑๓๕-๑๓๖.มมร.

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาทั้งเอกสาร(Documentary Research) และมีการสัมภาษณ์แม่บ้านทหารอากาศซึ่งผู้วิจัยมุ่งศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยา บทบาทในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว โดยอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา ส่วนแนวทางในการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลในพระไตรปิฎกและอรรถกถาและข้อมูลจากการสัมภาษณ์โดยเน้นการประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัวและสังคม

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร

๑.๔.๓ แนวทางในการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรและทำอย่างไร

๑.๕ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ บทบาทและหน้าที่ของสตรี หมายถึง บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะเป็นภรรยาซึ่งแสดงบทบาทและหน้าที่ในการเป็นแม่บ้านและในฐานะเป็นภรรยาซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและแม่บ้านทหารอากาศ

๑.๕.๒ ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ หมายถึง ภรรยาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและแม่บ้านทหารอากาศ

๑.๕.๓ ความสำเร็จในครอบครัว หมายถึง การจัดแจงธุระในครอบครัว ทั้งในด้านครอบครัว การครองเรือน ด้านการงาน ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านเศรษฐกิจและด้านการนำหลักธรรมมาใช้จนทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จในด้านต่างๆ ซึ่งในที่นี้จะเน้นบทบาทและหน้าที่ในการเป็นแม่บ้านและในฐานะเป็นภรรยาซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและแม่บ้านทหารอากาศ

๑.๕.๔ บทบาทและหน้าที่ของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว หมายถึง บทบาทและหน้าที่ของภรรยาที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

๑.๕.๕ แม่บ้านทหารอากาศ หมายถึง สตรีที่มีสามีรับราชการในสังกัดกองทัพอากาศและเป็นสมาชิกของสมาคมแม่บ้านทหารอากาศ

๑.๕.๖ ตามแนวพระพุทธศาสนา หมายถึง หลักธรรมที่ปรากฏในคำสอนทางพระพุทธศาสนาโดยเน้นหลักพรหมวิหาร ๔

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ บวร ประพฤติดี และคณะ ได้กล่าวถึงสตรีใน “สตรีไทย บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร” ว่า ตัวกำหนดที่สำคัญที่ทำให้เพศหญิงอยู่ในระดับที่ด้อยกว่าเพศชายนั้นก็คืออำนาจที่เกิดจากพลังของร่างกายที่แข็งแรง ใหญ่โตกว่า และอำนาจที่เกิดจากการยอมรับในสังคม

๑.๖.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ใน “ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า” ว่า ฆราวาสธรรม คือ ธรรมะสำหรับการครองเรือน ซึ่งจะช่วยให้ชีวิตครองเรือนเจริญมั่นคงและมีความสุข นอกจากมีความสุขในครอบครัวแล้ว ก็จะแผ่ความสุขไปให้แก่สังคม เป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ เพราะเรามองว่า ครอบครัวนี้ไม่ใช่แค่ชีวิตของคนภายในเริ่มแต่สามีภรรยาเท่านั้น แล้วก็ไม่ใช่รวมทั้งบุตรเท่านั้น แต่ครอบครัวนี้เป็นสังคมย่อย หรือเป็นฐานของสังคม สังคมทั้งหมดมาจากครอบครัว ถ้าแต่ละครอบครัวดีแล้ว สังคมของเราจะดี เมื่อมองในแง่นี้ครอบครัวจึงสำคัญมาก เราต้องการให้สังคมประเทศชาติของเราเจริญมั่นคง มีความร่มเย็นเป็นสุข ก็ทำได้โดยทำครอบครัวแต่ละครอบครัวให้ดี เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงเน้นนักเรื่องหน้าที่ของพ่อบ้านแม่บ้าน โดยเฉพาะเมื่อเป็นบิดามารดา เพราะเป็นผู้ที่จะสร้างโลก คือ สังคมมนุษย์ทุกระดับ^๖

๑.๖.๓ พระศรีปริยัติโมลี(สมชัย กุศลจิตฺโต) กล่าวไว้ใน “สตรีในพระพุทธศาสนา” ว่า ในพระพุทธศาสนานั้น สตรีและบุรุษมีหน้าที่และบทบาทที่แตกต่างกัน ความแตกต่างกันนี้ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในรูปแบบของบทบาทและหน้าที่การครองเรือน พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำถึงหน้าที่และบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามี เพราะทรงตระหนักว่าความสงบสุขและความสามัคคีภายในครอบครัวนั้น ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับสตรี และทรงแสดงหน้าที่และบทบาทของบุรุษในฐานะสามีที่พึงปฏิบัติต่อภรรยาเช่นกัน จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีและบุรุษมีหน้าที่และบทบาทแตกต่างกันไปตามธรรมชาติ ทั้งสตรีและบุรุษต่างก็สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม พระศาสนา และประเทศชาติได้เท่าเทียมกันด้วยสถานภาพแห่งหน้าที่และบทบาทของตน ความแตกต่างกันแห่งหน้าที่และบทบาทของสตรีและบุรุษเป็นเพียงความแตกต่างตามธรรมชาติ แต่

^๖ บวร ประพฤติดี และคณะ, สตรี บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๒๐), หน้า ๑-๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า, (กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๖ – ๖๗.

สิ่งหนึ่งที่พระพุทธศาสนายอมรับในความเหมือนกันคือ การบรรลुธรรมและความเป็นมนุษย์ ซึ่งมีความเท่าเทียมกันทั้งสตรีและบุรุษ^{๑๑}

๑.๖.๔ ลักษณะวัด ปาละรัตน์ กล่าวไว้ใน “สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา” ว่า ในปัจจุบันได้ให้ความสนใจในเรื่องฐานะ สิทธิ เสรีภาพ ของสตรีกันอย่างกว้างขวาง อันทำให้การดำเนินงานในด้านยกระดับสถานภาพสตรีเป็นไปอย่างแพร่หลาย ในประเทศไทยปัญหาเกี่ยวกับสตรีนี้ก็จัดเป็นเรื่องหนึ่งที่คนไทยทั่วไปได้ให้ความสนใจ มีการแสดงความคิดเห็นถกเถียงกันถึงความถูกต้องเหมาะสมในเรื่องความเสมอภาคระหว่างหญิงชาย ในอินเดีย ก่อนสมัยพุทธกาล สถานภาพของสตรีไม่ได้ดีนัก ครั้นสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ก็ทรงเปรียบเทียบบุคคลในฐานะต่าง ๆ ที่ต้องมีความสัมพันธ์กันกับทิศต่าง ๆ ทิศ ซึ่งพระองค์ทรงจัดภริยาไว้เป็นทิศเบื้องหลัง เมื่อพิจารณาหน้าที่ของภริยาแล้วจะเห็นว่า ภริยาไม่ได้เป็นผู้อยู่ได้หรือผู้ตามสามีเท่านั้น แต่ภริยาเป็นผู้แบ่งเบาภาระ ดูแลทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านให้เรียบร้อย ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงหน้าที่และสิทธิอย่างชัดเจน เพราะทรงตระหนักถึงฐานะของสตรี ดังพุทธภาษิตบทหนึ่งว่า “พระจันทร์ก็มีอิทธิพล พระอาทิตย์ก็มีอิทธิพล สมณพราหมณ์ก็มีอิทธิพล พึงสมุทรมีอิทธิพล แต่หญิงทั้งหลายมีอิทธิพลยิ่งกว่าอิทธิพลเหล่านั้น ขึ้นไปอีก”^{๑๒} สภาพของสตรีในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาลเมื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงสภาพที่เปลี่ยนไปของสตรี และแสดงให้เห็นบทบาทของพุทธศาสนาที่มีส่วนช่วยยกระดับสถานภาพของสตรีในฐานะต่าง ๆ ให้สูงขึ้น ทำให้แนวความคิด ทรรศนะในทางที่เห็นและปฏิบัติต่อสตรีอย่างผู้ที่ด้อยกว่านั้นน้อยลง มีส่วนช่วยส่งเสริมสถานภาพ สิทธิของสตรีให้ดีขึ้น

๑.๖.๕ จำเนียร รักษาภักดี ได้กล่าวไว้ใน “การศึกษาเรื่องจริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพุทธศาสนา” ว่า ครอบครัว ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายเอาไว้ว่า หมายถึง สถาบันสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและบุตร เป็นต้น^{๑๓} นอกจากนั้นแล้วในสังคมวิทยา นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของครอบครัวไว้ว่าหมายถึง รูปแบบของการอยู่ร่วมกันที่บุคคลสองคนหรือกลุ่มบุคคลสร้างแบบ (pattern) หรือโครงสร้าง (structure) ขึ้น และในทางจิตวิทยา นักจิตวิทยาก็ได้ให้ความหมายว่าครอบครัว หมายถึง สถาบันทางสังคมแห่งแรกที่มนุษย์

^{๑๑} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) และคณะ, สตรีในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ, ๒๕๔๔), หน้า ๖ – ๑๐.

^{๑๒} จำนงค์ ทองประเสริฐ, แผนการกู้อิสรภาพของเจ้าชายสิทธัตถะ, หน้า ๘.

^{๑๓} ลักษณะวัด ปาละรัตน์ สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕).

^{๑๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๗.

สร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันเพื่อเป็นตัวแทนของสถาบันทางสังคมภายนอกที่จะบุตรฝังความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติกับสมาชิกรุ่นใหม่ของสังคมที่มีต่อชีวิตที่อุบัติขึ้นในครอบครัว อีกทั้งยังกล่าวอีกว่า ในการดำเนินชีวิต ปัญญาถือว่าเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ชีวิตอยู่โดยปราศจากความทุกข์ ความลำบากทางด้านจิตใจ และเป็นตัวชักนำชีวิตไปสู่ทิศทางที่ถูกต้องปัญญาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชีวิตในทัศนะของพุทธศาสนา^๕

๑.๖.๖ ชิดชม วัชรเนตร กล่าวไว้ใน “สตรีที่ทำงานกับภาระความรับผิดชอบในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงานในธนาคารพาณิชย์ เขตกรุงเทพฯ” ว่า การออกไปทำงานนอกบ้านของภรรยา ทำให้สามีและภรรยาเปลี่ยนแปลงความคิดที่ว่า สามีควรเป็นใหญ่ในครอบครัวไปสู่ความคิดที่ว่า สามีและภรรยาควรมีอำนาจเท่าเทียมกันมากขึ้น^๖ ผู้หญิงก้าวออกมามีบทบาทในสังคมมากขึ้น ภรรยาและบุตรสาวควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาครอบครัวของตนเอง ชัยนเกียรติร้านในกิจการทั้งปวง เอาใจใส่ปรนนิบัติดูแลสามีด้วยตนเอง เอาใจใส่ดูแลทุกข์สุขของคนในครอบครัวไม่เกียจคร้านในการหาความรู้

๑.๖.๗ ดวงกมล ทองคนารักษ์ กล่าวไว้ใน “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกในพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า อุบาสิกามัลลิกา ภรรยาพันธุ์ละเสนาบดี เป็นอุบาสิกที่มีความเคารพเลื่อมใสในพระรัตนตรัย และได้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ถึงแม้อุบาสิกานี้จะมีได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะ แต่อุบาสิกานี้ก็ได้ช่วยเหลืออุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนาด้วยดีเสมอไม่ว่าพระนางมัลลิกาทรงเป็นตัวอย่างที่ดีของชาวพุทธ ผู้ถึงธรรมและสามารถเข้าถึงธรรมชาติของชีวิตและความพลัดพรากของชีวิต แม้ชีวิตของพระสวามีและพระโอรสอันเป็นที่รักที่สุด พระนางจึงทรงอยู่เหนือทุกข์ ดังนั้น ชาวพุทธจึงควรเอาเป็นเยี่ยงอย่างในการปฏิบัติ เมื่อต้องพบเจอกับความทุกข์การพลัดพรากจากคนรัก หรือบุคคลอันเป็นที่รัก จึงควรทำใจให้ได้ดังเช่นพระนาง^๗

^๕ จำเนียร รักษาภักดิ์, “การศึกษาเรื่องจริยธรรมของคู่สมรสตามหลักพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาพุทธศาสนศึกษา :มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๘๕.

^๖ ชิดชม วัชรเนตร, “สตรีที่ทำงานกับภาระความรับผิดชอบในครอบครัว ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงานในธนาคารพาณิชย์ เขตกรุงเทพฯ”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๗, ๓๘.

^๗ ดวงกมล ทองคนารักษ์, “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกในพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๖.

^๘ ชิดชม วัชรเนตร, “สตรีที่ทำงานกับภาระความรับผิดชอบในครอบครัว ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงานในธนาคารพาณิชย์ เขตกรุงเทพฯ”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, หน้า ๒๘.

๑.๖.๘ พระมหาสุชาติ นาคโร (บวขุนทด) กล่าวไว้ใน “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง การสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ว่า การเป็นมารดาถือว่าเป็นบทบาท หน้าที่หนึ่งที่สำคัญของสตรี เพราะเกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบ การให้ความรักความผูกพัน การ ให้ความอบอุ่น การเอาใจใส่ปกป้องคุ้มครอง การเสียสละและการอบรมสั่งสอนบุตร เพื่อให้บุตรมี การเจริญเติบโตและพัฒนาการทั้งด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่าง มีความสุข และเป็นประชากรที่ดีของประเทศชาติ บุตรเป็นเสมือนตัวแทนชีวิตของครอบครัวใน อนาคต บิดามารดาต้องประพาดิตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีเพราะว่าเป็นต้นแบบในการอบรมสั่งสอน มีพฤติกรรมให้สังคมยอมรับ การอบรมเลี้ยงดูและการกระทำที่ดีของบิดามารดา จะมีผลต่อ พัฒนาการในอนาคตของบุตร บุตรต้องได้รับความอบอุ่นจากบิดามารดาและได้รับสิ่งแวดล้อมที่ สร้างเสริมพัฒนาการของเด็กโดยตรง^{๙๙} จากทฤษฎีทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นการ กล่าวถึงสตรีที่มีบทบาทสำคัญต่อครอบครัว ผู้วิจัยมีความสนใจในเรื่องของบทบาทและหน้าที่ของ สตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่า สตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีบทบาทที่สร้างความสำเร็จให้แก่ ครอบครัวอย่างไร โดยจะศึกษาจากคัมภีร์และสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างผู้ที่ประสบความสำเร็จใน ครอบครัวโดยสัมภาษณ์แม่บ้านทหารอากาศ และนำหลักการที่ได้จากการศึกษามาเป็นแนวทาง ประยุกต์บทบาทและหน้าที่ของสตรีผู้ที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และมีการสัมภาษณ์ ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกที่ฉบับภาษาบาลีและ ภาษาไทย

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิคือบรรณานุกรม งานวิจัย ตำรา บทความ เอกสารและงานวิจัยอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ สัมภาษณ์แม่บ้านทหารอากาศ ๕ คน ตามประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๑.๗.๔ นำข้อมูลที่ได้จากข้อ ๑.๗.๑ และ ๑.๗.๒, ๑.๗.๓ มาศึกษาและวิเคราะห์อย่างละเอียดเพื่อตอบปัญหาการวิจัย

๑.๗.๕ เรียบเรียงข้อมูล นำเสนอผลงานวิจัย

^{๙๙} วราภรณ์ สยนาทนันท์, “ความรู้พัฒนาการเด็กของบิดาหรือมารดา ที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาจิตวิทยาคลินิก, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๘), หน้า ๘๑.

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทของสตรีและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๘.๓ ทำให้ทราบแนวทางการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ทุกคนเมื่อถือกำเนิดมาต่างก็ต้องมีบทบาทและหน้าที่ด้วยกันทุกคนซึ่งในแต่ละบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับก็ขึ้นอยู่กับสถานภาพ กล่าวคือ ถ้ามีสถานภาพเป็นมารดาก็ต้องมีบทบาทของความเป็นแม่และหน้าที่ของความเป็นแม่หรือสถานภาพของบิดาก็ต้องมีบทบาทและหน้าที่ของพ่อ ซึ่งคำว่า “บทบาทและหน้าที่” ในพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมากเพราะหมายถึงการประพฤติปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องเหมาะสมกับบทบาทของตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงประเด็นที่จะนำเสนอด้วยกัน ๒ ประเด็น คือ (๑) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสตรี (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยรายละเอียดดังกล่าวดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ของสตรี

เรามักได้ยินคำพูดที่บุคคลทั่วไปมักจะกล่าวกันอยู่เสมอว่า “โลกนี้เปรียบเหมือนโรงละครโรงใหญ่” ซึ่งเป็นคำกล่าวหนึ่งที่ใช้เปรียบเทียบบทบาทของแต่ละคนที่อาศัยอยู่บนโลกใบนี้ว่าเหมือนการแสดงละคร เพราะฉะนั้นทุกคนจึงต้องแสดงบทที่ตนเองได้รับให้สมบทบาทของการแสดงหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องดิ้นรนให้แตกเพื่อให้เหมาะสมกับบทบาทและหน้าที่ที่ได้รับมานั้นให้ดี ชีวิตมนุษย์ก็เช่นเดียวกันเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องแสดงบทบาทให้เหมาะสมกับเพศภาวะของตนเอง ด้วยเหตุนี้ก็จะกล่าวถึง (๑) ความหมายของบทบาท และ (๒) ความหมายของหน้าที่ โดยรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ แนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่

แนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่จัดเป็นบททฤษฎีที่สำคัญเพราะเมื่อบุคคลได้ศึกษาหลักแนวคิดทฤษฎีจนเข้าใจอย่างลึกซึ้งชัดเจนแล้วเมื่อนำไปปฏิบัติย่อมทำให้สามารถประพฤติปฏิบัติต่อตนเอง บุคคลรอบข้าง และสังคม ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป ดังนั้นจะกล่าวถึง(๑) แนวคิดทฤษฎีบทบาท (๒) แนวคิดทฤษฎีหน้าที่ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) แนวคิดทฤษฎีบทบาท

คำว่า “บทบาท” ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า การทำตามบท การทำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู^๑ เมื่อนำคำว่า บทบาทตามนิยามนี้มาเป็นบทบาทของสตรี ก็อาจทำให้ทราบความหมายโดยรวมได้ว่า หมายถึง บทบาทของสตรีที่พึงกระทำตามหน้าที่ที่ถูกระบุไว้ตามสถานภาพแห่งสตรีนั้นๆ จะเห็นได้ว่า ทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงการแสดงออกของพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมจึงสามารถนำทฤษฎีบทบาทมาอธิบายพฤติกรรมของสตรีเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละบุคคลได้รับและถูกกำหนดโดยระเบียบของทางราชการ นิยามศัพท์ของคำว่า “บทบาท” โดยมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ไว้หลายท่าน ดังนี้

สุชา จันทรเฒ่าและสุรางค์ จันทรเฒ่า ได้อธิบายว่า บทบาท คือ สิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่างพึงกระทำ คือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานภาพใด บุคคลในสถานภาพนั้นๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนด

อุทัย หิรัญญูโต ได้อธิบายว่า บทบาท คือ หน้าที่ หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหมายของบุคคลแต่ละคนในกลุ่ม หรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติแล้วเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมหรือวัฒนธรรมนั้น ๆ กำหนดขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบของสังคม

พัทยา สายหนู ได้อธิบายว่า บทบาท คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นบุคคลและเปรียบได้เสมือนบทของตัวละครเรื่องนั้น ๆ เป็นอะไร มีบทบาท หน้าที่ที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้เห็นอีกต่อไปเลย ดังนั้น บทบาทก็คือ การกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ขึ้นอยู่กับ “บท” นั้น

จากการให้ความหมายของคำว่า “บทบาท” ดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า บทบาทคือการกระทำหรือพฤติกรรมที่ถูกระบุหรือที่ถูกระบุจากสังคมและเมื่อบุคคลใด ๆ ก็ตามประพฤติปฏิบัติออกนอกกลุ่มนอกทางจากที่สังคมกำหนดหรือคาดหมายจากบุคคลนั้นๆ ก็หมายถึงว่า

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท.จำกัด ๒๕๓๘), หน้า ๔๕๕.

^๒ ร้อยคำรวใจโท วุฒิชัย เปี้ยแดง “บทบาทและชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาการบริหารงานยุติธรรม ภาควิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐.

อาจถูกเปลี่ยนตัวหรือไม่ให้แสดงบทบาทนั้นอีกเลยเพราะไม่ปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดหรืออาจเป็นเพราะการแสดงบทบาทที่ไม่ตรงตามสถานภาพของตนเองนั้นนำมาซึ่งปัญหาให้กับตนเอง ครอบครัวและสังคมนั่นเอง

๒) แนวคิดทฤษฎีหน้าที่

คำว่า “หน้าที่” ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “หน้าที่” เป็นคำนาม หมายถึง กิจที่ควรทำ กิจที่จะต้องทำ วงแห่งกิจการ เมื่อนำคำว่า “หน้าที่” ตามคำนิยามนี้มาเป็นหน้าที่ของสตรีแล้ว อาจได้ความหมายว่า กิจที่สตรีจะต้องทำ หรือ หน้าที่ที่สตรีจะต้องทำหรือรับผิดชอบจากการอธิบายความหมายดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การทำหน้าที่นั้นจะต้องกระทำด้วยจิตสำนึกจากจิตใจของตนเองว่า เป็นกิจหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย ทั้งหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือไม่มีการแต่งตั้งทั้งนี้ หน้าที่บางอย่างเช่น หน้าที่ของภรรยาเป็นหน้าที่ที่เกิดขึ้นเองตามกฎธรรมชาติของมนุษย์เมื่อมีครอบครัวแล้ว จัดเป็นการกระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ด้วยจิตวิญญาณที่จะรับผิดชอบต่อตนเองและครอบครัว สังคมและบุคคลรอบข้าง

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “หน้าที่” หมายถึง ธรรมะ หมายความว่า สภาพที่ทรงไว้ ธรรมชาติ ธรรมชาติ สภาวะธรรม สังขธรรม ความจริง เหตุ ต้นเหตุ สิ่ง ปราภฏการณ์ ธรรมารมณ์ สิ่งที่เกิด คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติดชอบ หลักการ ความชอบ ความยุติธรรม พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้นซึ่งสอดคล้องกับพื้นฐานแนวความคิดเรื่อง “ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ” หรือ “การเมืองคือธรรมะ” ของท่านพุทธทาสภิกขุ โดยท่านมองว่า ธรรมะมีความหมาย ๔ ความหมายด้วยกัน คือ ตัวธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติและผลอันเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ แนวความคิดเรื่องหน้าที่คือธรรมะดังกล่าว ในทัศนะผู้วิจัยมองว่าเป็นพื้นฐานที่ทำให้เข้าใจถึง คำว่า “หน้าที่ของมนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ทุกคน” ได้ดังนี้

ก. หน้าที่คือธรรมะในความหมายที่เป็นตัวธรรมชาติ (สภาวะธรรม) ได้แก่ สิ่งทุกสิ่ง คือ “สิ่งเล็กไม่มีชีวิต จนกระทั่งสิ่งใหญ่ที่สุด จะมองเห็นหรือมองไม่เห็นก็ตาม”^๕ จากความหมายนี้ทำให้เข้าใจว่า หน้าที่คือธรรมะเป็นปรากฏการณ์รูปแบบหนึ่งของตัวธรรมชาติ

ข. หน้าที่คือธรรมะในความหมายที่เป็นกฎธรรมชาติ (สังขธรรม) กล่าวคือ ในธรรมชาตินั้นจะต้องมีกฎสังขธรรมที่ควบคุมสากลจักรวาลแลสิ่งทั้งหลายให้เป็นไปอย่างมีเหตุมีผล

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๔๕๕.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๕.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะคือการเมือง, (มปป. : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕.

ต่อเนื่องสอดคล้องกันไป “กฎสังขรณ์นี้ครอบคลุมทั้งกฎทางวัตถุ กฎทางจิตใจและกฎที่ระบุถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับจิตใจ เช่น กฎของเหตุและผล กฎแห่งกรรม กฎปฏิบัติจรรยาปฏิบัติเป็นต้น”^๓ จากความหมายนี้จะเห็นว่า หน้าที่ก็คือหลักของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งในโลกนี้รวมถึงมนุษย์ด้วยที่ต้องมีหน้าที่เพราะเป็นกฎของธรรมชาติ

ก. หน้าที่คือธรรมะในความหมายก็คือเป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ (ปฏิบัติธรรม) ดังนั้นการปฏิบัติหน้าที่ก็คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

ง. หน้าที่คือธรรมะในความหมายที่เป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ (ปฏิเวธธรรม) กล่าวคือ “การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาตินั้นไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดย่อมต้องมีผลเกิดขึ้นมาเสมอไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง”^๔ จากความดังกล่าวนี้สามารถมองได้ว่า เมื่อปฏิบัติตามหน้าที่ตามกฎของธรรมชาตินั้นแล้วผลคือปฏิเวธธรรมก็จะบังเกิดไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะเมื่อมีเหตุก็ย่อมมีปัจจัยตามหลักกฎอภิปัจจยัตนนั้นเอง

จากการกล่าวถึง “หน้าที่” คือธรรมะตามนัยของท่านพุทธทาสจะเห็นได้ว่า เป็นหน้าที่เป็นตัวธรรมชาติคือ สภาพะธรรมชาติความจริงที่ทุกคนจะต้องยอมรับโดยไม่มีเงื่อนไข เป็นกฎธรรมชาติคือ สังขรณ์ เป็นความจริงที่ไม่ตาย เป็นกฎของธรรมชาติคือการปฏิบัติธรรมกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการปฏิบัติคือหน้าที่ หน้าที่คือการปฏิบัติธรรม และเป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติก็คือ ปฏิเวธธรรมที่จะปรากฏให้เห็นในสิ่งที่ตนเองได้ประพฤติปฏิบัติไม่ว่าออกมาเป็นบวกหรือลบเมื่อตนเองเป็นผู้ลงมือปฏิบัติย่อมจะต้องเป็นของบุคคลผู้นั้นเสมอ

กล่าวโดยสรุปแนวคิดทฤษฎีบทบาทและหน้าที่ก็คือ การแสดงบทบาทของตนเองให้ถูกต้องตามหน้าที่ตามที่สังคมกำหนดหรือคาดหมายจากบุคคลนั้น ๆ และบุคคลนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตนเองให้ถูกต้องตามหน้าที่หรือ“ธรรม” ด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ บทบาทก็คือการแสดงพฤติกรรมออกมาทั้งทางกาย วาจาเพื่อให้เหมาะสมกับบทบาท ส่วน “หน้าที่” ก็คือ ความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกให้บุคคลอื่นรับรู้ด้วยความรู้สึก เช่น การแสดงบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาให้กับสามีของตนเอง ดังนั้น สิ่งที่มีสามารถรับรู้ได้คือ พฤติกรรมการแสดงออกและความมีน้ำใจของภรรยาที่ปฏิบัติต่อสามีด้วยความจริงใจเพราะได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยน้ำใจอันงาม เพราะสิ่งที่สามีรับรู้ได้ภายนอกก็คือ การแสดงบทบาทตรงกับสถานภาพของตนเองในขณะนั้น และสิ่งที่สามีรับรู้ได้ภายนอกคือ ความรู้สึกที่ดีต่อภรรยาของตนเอง เช่น ความจริงใจ ความประทับใจ เป็นต้น

^๓ ผศ.ดร. ชัชชัย คุ่มทวีพร, ปรัชญาในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : บริษัทนาทองการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

๒.๑.๒ ลักษณะและความสำคัญของบทบาทและหน้าที่

เพชรฯ สุนทรโทก ได้อธิบายลักษณะของบทบาทสามารถพิจารณาได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้ (๑) บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพโดยกำเนิดหรือสถานภาพที่ถูกกำหนดให้พื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลักสำหรับสถานภาพประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชาติ กำเนิด เป็นต้น เช่น ในสังคมไทย บทบาทของผู้ที่อ่อนกว่าต้องเคารพผู้อาวุโส เป็นต้น (๒) บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพที่ได้มาจากการแต่งตั้ง หรือตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งเป็นสถานภาพที่ได้มาในภายหลัง อาทิ สถานภาพทางการสมรส สถานภาพทางการศึกษา เป็นต้น

นางลัดขันธ์ เทพสวัสดิ์ ได้อธิบายความสำคัญของบทบาทว่า มีความสำคัญต่อครอบครัว กลุ่ม และชุมชนในกรอบและวัฒนธรรมที่เขาอาศัยอยู่ นักสังคมสงเคราะห์ต้องเข้าใจมนุษย์ทุกคนมีบทบาทในทางสังคม และบทบาทที่แน่นอน บทบาทของแต่ละคนจะถูกกำหนดไว้ควบคู่กับสภาพของสังคม เช่น สถานภาพบิดามารดา บุคคลนั้นจะมีบทบาทที่แน่นอน ในการเป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องดูแลเลี้ยงครอบครัว ดูแลอบรมสั่งสอนบุตร บุคคลใดมีสถานภาพเป็นนักเรียน บุคคลนั้นต้องมีบทบาทศึกษาเล่าเรียน และต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้จนกระทั่งสำเร็จ สามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและพึ่งพาตนเองได้ เป็นต้น มนุษย์มีบทบาทที่แน่นอนตามสถานภาพของตนในสังคมหากมิได้กระทำหน้าที่ตามบทบาทก็จะทำให้เกิดปัญหา^๙

จากการกล่าวถึงลักษณะและความสำคัญของบทบาทและหน้าที่กล่าวโดยสรุปก็คือ ลักษณะของบทบาทมีความสำคัญต่อหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามบทบาทนั้น ซึ่งลักษณะของบทบาทมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ บทบาทที่เกิดขึ้นโดยชาติกำเนิด ได้แก่ เพศ อายุ ชาติ กำเนิด เป็นต้น และบทบาทที่เกิดขึ้นภายหลังซึ่งอาจจะได้มาด้วยคุณสมบัติพิเศษด้วยความสามารถทางการศึกษาด้วยสถานภาพทางการสมรส เป็นต้น

๒.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาซึ่งมีอยู่ด้วย ๓ ประเด็นที่จะต้องทำการศึกษาต่อไป ก็คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบท

^๙ ร้อยตำรวจโท วุฒิชัย เปี้ยแดง “บทบาทและชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาความรุนแรงในครอบครัว: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๐.

^{๑๐} นางลัดขันธ์ เทพสวัสดิ์ ทฤษฎีและการสังคมสงเคราะห์, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๗.

ทางครอบครัว (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางศาสนา และ(๓) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางสังคม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางครอบครัว

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางครอบครัวในสังคมอินเดียสมัยพุทธกาล จากการศึกษาพบว่า สถาบันครอบครัวในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้จัดได้ว่าเป็นโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นสถาบันครอบครัวที่กำเนิดก่อนสถาบันอื่น ๆ เช่น สถาบันการเมือง สถาบันทางศาสนา เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ครอบครัวถึงแม้ว่าจะเป็นหน่วยงานที่เล็กแต่ก็เป็นหน่วยงานที่มั่นคงที่สุดและสำคัญที่สุด เพราะถ้าไม่มีสถาบันครอบครัวสถาบันอื่น ๆ ก็จะไม่บังเกิดขึ้นได้เช่นเดียวกัน เนื่องด้วยสถาบันการเมือง สถาบันทางศาสนา เป็นต้น สมาชิกของสถาบันดังกล่าวนี้ต่างก็ล้วนมาจากครอบครัวทั้งสิ้น โดยผู้ที่มิบทบาทและหน้าที่สำคัญที่สุดในครอบครัวในทัศนะของผู้วิจัยก็คือ สตรีหรือที่เรียกว่า ภรรยา ลูกสะใภ้ มารดา ดังนั้นในบริบทดังกล่าวมานี้จะกล่าวถึงอยู่ ๓ ประเด็น คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะของภรรยา (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสะใภ้ (๓) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะของภรรยา

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะของภรรยา จะกล่าวถึง ๓ ประเด็น คือ (๑) ลักษณะที่มาของภรรยาในพระพุทธศาสนา (๒) ประเภทของภรรยาในพระพุทธศาสนา และ (๓) บทบาทและหน้าที่ของภรรยาในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑.๑ ลักษณะที่มาของภรรยาในพระพุทธศาสนา

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในสมัยพุทธกาลสืบเนื่องมาจากอิทธิพลความเชื่อของศาสนาพราหมณ์โดยเฉพาะเรื่องการแต่งงานถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะแยกชีวิตกับการแต่งงานไม่ได้ ซึ่งสถานภาพบทบาทและหน้าที่ของสตรีก็ขึ้นอยู่กับบุรุษที่ได้ชื่อว่าสามีของตนเองเป็นสำคัญด้วยเงื่อนไขที่ถูกกำหนดมาจากคัมภีร์ทางศาสนา คือ คัมภีร์พราหมณะ อารัณยกะ อุปนิษัต ดังนั้น

สตรีเมื่อแต่งงานแล้วต้องไปเป็นสมาชิกในครอบครัวสามีต้องเคารพยำเกรงบิดาของสามี ในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัวพร้อมกันนั้นหน้าที่สำคัญคือปรนนิบัติบิดามารดาของสามีด้วย ถ้าบิดาชราไม่สามารถปกครองครอบครัวต่อไปได้ ลูกชายคนโตเป็นผู้ใหญ่จะรับหน้าที่หัวหน้าครอบครัวต่อจากบิดา^{๑๑} เมื่อสตรีและบุรุษแต่งงานกันแล้วภายในครอบครัวถือว่าสามีเป็นนายของบ้าน ส่วนภรรยานั้นแม้จะอยู่ในฐานะอันเป็นที่ยกย่องนับถือและได้

^{๑๑} E.J. Rapson, ed, *The Cambridge History of India*, Vol. 1: (Cambridge: University Press, 1922), p. 89.

ชื่อว่า เป็นนายหญิงของบ้านร่วมกับสามี มีอิสระเท่าเทียมกับชาย ตลอดจนมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในกิจการบ้านเรือน และปกครองสมาชิกหญิงในครอบครัวรวมทั้งพวกทาสก็ตามแต่ก็ต้องขึ้นต่อสามีและต้องเคารพบนอบสามีด้วย^{๑๒}

อย่างไรก็ตาม ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวข้างต้น การได้สตรีมาเป็นภรรยาภายในครอบครัวนั้นก็มิด้วยกันหลากหลายรูปแบบ เพราะคำว่า“ภรรยา” นั้นมาจากคำบาลีว่า “ภริยา” หรือจากคำสันสกฤต “ภรรยา” ให้ความหมายในภาษาไทยว่า “เมีย” หมายถึง “หญิงที่อยู่กินกับชายหรือหญิงที่เป็นคู่ครองของชาย”^{๑๓} ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงสตรีที่บุรุษนำมาเป็นภรรยาหรือเมียนั้น มีอยู่ ๒๐ จำพวก คือ

(๑) มาตุรฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของมารดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ(๒) ปิตุรฤจิตา หญิงที่อยู่ในความปกครองของบิดา ได้แก่ หญิงที่มีบิดาคอยระวังควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ(๓) มาตูปิตุรฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของมารดาและบิดา ได้แก่ หญิงที่มีมารดาบิดาคอยระวังควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ (๔) ภาตุรฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของพี่ชายน้องชาย ได้แก่ หญิงที่มีพี่ชายน้อยคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ (๕) ภคินีรฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของพี่สาวน้องสาว ได้แก่ หญิงที่มีพี่สาวน้องสาวคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ(๖) ญาติฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของญาติ ได้แก่ หญิงที่มีญาติคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ (๗) โคตุตรฤจิตา หญิงที่ยังอยู่ในความปกครองของตระกูล ได้แก่ หญิงที่มีบุคคลร่วมตระกูลคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ(๘) ฆมมรฤจิตา หญิงที่มีธรรมคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีตระกูลประเพณีธรรมร่วมกันคอยระวัง ควบคุม ห้ามปรามให้อยู่ในอำนาจ (๙) สารกษา หญิงที่มีคู่หมั้น ได้แก่ หญิงที่ถูกหมั้นหมายไว้ตั้งแต่อยู่ในครรภ์โดยที่สุตกระทั้งหญิงที่ชายสวพวงดอกไม้ให้ด้วยกล่าวว่า “หญิงนี้เป็นของเรา” (๑๐) สปริทณฺฑา หญิงที่มีกฎหมายคุ้มครอง ได้แก่ หญิงที่มีพระราชบาของค์ทรงกำหนดโทษไว้ว่า “ชายที่ล่วงเกินหญิงคนนี้ ต้องได้รับโทษเท่านี้” (๑๑) ธนฤกิตา ภรรยาสินได้ ได้แก่ หญิงที่ขายเอาทรัพย์สินซื้อมาอยู่ร่วมกัน(๑๒) จนนทวาสินี ภรรยาที่อยู่ด้วยความพอใจ ได้แก่ หญิงอันเป็นที่รักซึ่งชายที่รักรับให้อยู่ร่วมกัน (๑๓) โภควาสินี ภรรยาที่อยู่เพราะสมบัติ ได้แก่ หญิงที่ชายยกสมบัติให้แล้วอยู่ร่วมกัน ๑๔. ปฏวาสินี ภรรยาที่อยู่เพราะแผ่นผ้า ได้แก่ หญิงที่ชายมอบผ้าให้แล้วอยู่ร่วมกัน ๑๕. โอทปตฺตกินี ภรรยาที่เข้าพิธี

^{๑๒} Ibid, vol. 1, p 88.

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๖๕๖.

สมรส ได้แก่ หญิงที่ชายจับมือจุ่มลงในภาชนะน้ำด้วยกันแล้วอยู่ร่วมกัน
 ๑๖. โภกตจุมภฏา ภรรยาที่ถูกแปลงเทริด ได้แก่ หญิงที่ชายถอดเทริดลงแล้วอยู่ร่วมกัน
 ๑๗. ทาสี ภรรยาที่เป็นทั้งคนรับใช้เป็นทั้งภรรยา ได้แก่ หญิงที่เป็นทั้งทาสเป็นทั้งภรรยา
 ๑๘. กมุขการี ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา ได้แก่ หญิงที่เป็นทั้งลูกจ้างเป็นทั้งภรรยา
 ๑๙. ธชาภญา ภรรยาที่เป็นหญิงเชลย ได้แก่ หญิงที่ถูกนำมาเป็นเชลย
 ๒๐. มุหุตติกา ภรรยาชั่วคราว ได้แก่ หญิงที่อยู่ร่วมกันเป็นครั้งคราว

หญิง ๒๐ จำพวกนี้พระโบราณจารย์ทั้งหลายมีอาจารย์ผู้รจนากฎีกาวิโมกข์ เป็นต้นกล่าวไว้ว่า “เป็นอคมนิยัตถุสำหรับชาย” คือ ชายไม่ควรประพฤติด่วงเกินในหญิง ๒๐ จำพวกนี้ได้เลยเพราะถ้าประพฤติด่วงเกินก็จัดเป็นกามสุมิฉฉาจาร ส่วนหญิงท่านมิได้กำหนดอคมนิยัตถุ การเป็นกามสุมิฉฉาจารสำหรับหญิงท่านถือเอาหญิง ๒๐ จำพวกนี้เป็นเกณฑ์ คือ หญิง ๘ จำพวกข้างต้น ตั้งแต่ ๑ ถึง ๘ เป็นหญิงที่อยู่ในความปกครองของผู้อื่น ทั้งเป็นหญิงสาวยังไม่มีสามีด้วย แม้ประพฤติด่วงเกินกับชายอื่นก็ไม่เป็นกามสุมิฉฉาจารเพราะไม่ได้ล่วงเกินกรรมสิทธิ์ของใคร ถึงแม้จะมีผู้ปกครอง ผู้ปกครองก็ไม่มีกรรมสิทธิ์ ส่วนหญิงอีก ๑๒ จำพวกข้างปลาย คือ ตั้งแต่ ๙ ถึง ๒๐ ถ้าประพฤติด่วงเกินกับชายอื่นย่อมเป็นกามสุมิฉฉาจาร เพราะล่วงเกินกรรมสิทธิ์ของสามีของตนชื่อว่าเป็นการขโมยไปให้ชายอื่น

จะอย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า การได้สตรีมาเป็นภรรยาของชายนั้นไม่ว่าจะได้เสียกันมาด้วยวิธีใดก็ตาม จะสังเคราะห์ศีลข้อกามสุมิฉฉาจารหรือไม่ในที่นี่ไม่เป็นประมาณเพราะแม้ว่าหญิงชายได้อยู่ร่วมกันเป็นครั้งคราวก็ยังได้ชื่อว่า เป็นภรรยาที่เรียกว่า มุหุตติกา ภรรยาชั่วคราว เป็นต้น ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คีตารได้มาซึ่งภรรยาของชายในพระพุทธศาสนา

๑.๒ ประเภทของภรรยาในพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพบว่า ประเภทและลักษณะของภรรยาในพระพุทธศาสนามีความหลากหลายเหมือนกับการได้มาซึ่งภรรยาของชายเช่นเดียวกัน การได้มาซึ่งภรรยาของชายดังกล่าวมาข้างต้นนี้เมื่อจัดประเภทแล้ว พระพุทธองค์ทรงจัดไว้ด้วยกัน ๗ ประเภท คือ (๑) ภรรยาจุเพชฌฆาต (๒) ภรรยาจุจนางโจร (๓) ภรรยาขุนาญหญิง (๔) ภรรยาจุจมารดา (๕) ภรรยาจุที่สาวน้องสาว (๖) ภรรยาจุเพื่อน (๗) ภรรยาจุทาสี โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) ภรรยาจุเพชฌฆาต คือ ภรรยาที่คิดประทุษร้ายสามี ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อชายเหล่าอื่น คูหมินสามี เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามี

^{๑๔} วิ.มท. (ไทย) ๑/๓๐๔/๒๓๕-๒๓๖.

๒) ปรียาธุณางโจร คือ ปรียาที่มุ่งจะยักยอกทรัพย์แม้มีจำนวนน้อย ที่สามี ประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา

๓) ปรียาธุณายหญิง คือ ปรียาที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย คุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ข่มขู่สามีผู้ขยันหมั่นเพียร

๔) ปรียาธุณมารดา คือ ปรียาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ไว้

๕) ปรียาธุณพีธาน้องสาว คือ ปรียาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน

๖) ปรียาธุณเพื่อน คือ ปรียาเห็นสามีแล้วชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนบ้านเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี

๗) ปรียาธุณทาสี คือ ปรียาที่ถูกสามีขู่จะฆาจะเจียนตีถ้าไม่ไกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ไม่ไกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี^{๕๕}

บรรดาปรียาทั้งหลายประเภทต่าง ๆ นี้ ไม่ได้มีการกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ปรียาประเภทใดดีที่สุด แต่ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า “ที่เป็นอยู่นั้นตนเป็นปรียาประเภทไหน ถ้าจะให้ดีควรเป็นปรียาประเภทใด สำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก้หญิงประเภทใดเป็นคู่ครองและสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่”^{๕๖} แต่ในทัศนะผู้วิจัยมองว่า ลักษณะคู่ครอง หรือภรรยาสามีที่ดี มีอยู่ ๓ ลักษณะ คือ (๑) คู่สร้างคู่สม (๒) คู่ศีลธรรมคู่ความดี (๓) คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน โดยลักษณะภรรยาสามีดังกล่าวมานี้มีดังนี้

(๑) คู่สร้างคู่สม คือ คู่ครองที่มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้อายุยืนยาว สดุดคล้องกลมกลืนกันเป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ชียาว เรียกว่า สมชีวิตรม^{๕๗} ๔ ประการ คือ

(๑) สมสัทธา มีศรัทธาสมกัน คารพนับถือในลัทธิศาสนาสิ่งเคารพบูชา แนวความคิด ความเชื่อถือ หรือหลักการต่าง ๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอ กัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้ (๒) สมลีลา มีลีลาสมกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสอดคล้องไปกันได้ (๓) สมจาคา มีจาคะสมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อม

^{๕๕} อ. สดุดก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๒-๑๒๕.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า แนวทางพัฒนาความรักเพื่อชีวิต ที่ล้ำเลิศ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๓.

^{๕๗} อ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๕๓-๕๔.

ที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน(ง) สมปัญญา มีปัญญา
สมกัน รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกันอย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง^{๑๕}

(๒) **อุทิศธรรมคู่ความดี** จัดเป็นลักษณะของภรรยาสามีที่มีหลักธรรมการครองเรือน
คือ มรวาสธรรม ๔ มาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

(๑) สัจจะ ความจริง คือ ซื่อสัตย์ต่อกันทั้งจริงใจ จริงวาจาและจริงในการกระทำ(๒)
ทมะ ฝึกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดคตินิสัยแก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัว
ปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้นไป(๓) ขันติ อุดหนุน คือ มีจิตใจเข้มแข็ง
หนักแน่น ไม่ว้าวามทนต่อความล่อลวงล้า ก้าวเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหนื่อย
ยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน (๔) จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถ
เสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตนเพื่อคู่ครองได้ เช่นอดหลับอดนอนพยาบาล
กันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่
ใจแคบ^{๑๖}

(๓) **คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน** จัดเป็นภรรยาสามีที่มีลักษณะที่มีหลักธรรมสงเคราะห์กัน
อนุเคราะห์กันตามหลักปฏิบัติในทศ^{๒๐} ข้อที่ว่าด้วยทศเบื้องหลัง คือ

(ก) สามีปฏิบัติต่อภรรยา โดย ๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา ๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้าน ๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญ
ตามโอกาส (ข) ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย (๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย (๒)
สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี (๓) ไม่นอกใจ (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
(๕) ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง^{๑๗}

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าลักษณะและประเภทของภรรยาในพระพุทธศาสนามีอยู่
ด้วยกันหลายประเภทและหลายลักษณะแต่เมื่อแยกประเภทโดยย่อสามารถแยกได้ ๒ ประเภทก็คือ
(๑) ภรรยาที่ปฏิบัติถูกต้องตามบทบาทหน้าที่คือ ภรรยาประเภทที่ ๔-๗ (๒) ภรรยาที่ปฏิบัติไม่
ถูกต้องตามบทบาทหน้าที่คือ ภรรยาประเภทที่ ๑-๓ โดยภรรยาดังกล่าวทั้งสองประเภทนี้จะมี

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า แนวทางพัฒนาความรักเพื่อชีวิตที่ดี
เลิศ, หน้า ๑๔๕-๑๔๖.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗ - ๑๔๘.

^{๒๐} คุราลละเอียดยเพิ่มเติมที่ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า แนวทางพัฒนาความรักเพื่อชีวิตที่ดี
เลิศ, หน้า ๑๔๘.

ลักษณะอย่างไรรู้จักขึ้นอยู่กับหลักธรรมที่ภรรยาได้นำมาประพฤติปฏิบัติต่อสามีของตนเองเป็นสำคัญ

๑.๓ บทบาทและหน้าที่ของภรรยาในพระพุทธศาสนา

สตรีหรือภรรยาในพระพุทธศาสนามีสมบัติประจำตัว ๆ ไปโดยย่ออยู่ ๒ ประการ คือ (๑) รูปสมบัติ (๒) คุณสมบัติ สำหรับในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจะให้ความสำคัญกับคุณสมบัติมากกว่ารูปสมบัติ เพราะรูปสมบัติ “เป็นสิ่งที่จีจางได้ง่ายอันสืบเนื่องมาจากความเคยชิน”^{๒๒} เพราะหากสตรีที่จะมาเป็นแม่บ้านแม่เรือนไม่รู้จักเอาอกเอาใจ ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ชอบเที่ยวเตร่ ฟุ้งเฟ้อ ไม่มีสัมมาคารวะเป็นต้น รูปสมบัติที่สตรีตนเองสวयนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งไร้ค่า ซึ่งสอดคล้องกับคำอุปมาเปรียบเทียบกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

สมมติว่าเราซื้อรถยนต์ใหม่ ๆ มาคันหนึ่ง เราก็จะรัก ดินและเห่อ ตามธรรมเนียมของคนที่มีของใหม่ จะเฝ้าทำนุถนอมเช็ดถูทุกวันมิได้ขาด แต่ครั้นนาน ๆ เข้าไป เราก็จะเบื่อ เพราะความเคยชิน การเช็ดถูทำความสะอาดก็จะน้อยลง และถ้ารถคันนั้นเสียโน่นเสียนี้ ใช้งานไม่ค่อยได้อยู่เสมอ ๆ แล้วเราก็จะขายมันเสีย และจะหารถคันใหม่มาใช้แทน แต่ถ้ารถคันนั้นถึงแม้จะเก่าและเบื่อตาสักปานใดก็ตาม ถ้าเครื่องยังเดินดีและใช้สะดวกสบายแล้ว เราก็จะเสียขายต้องเก็บรักษาและถนอมไว้ ฉะนั้นใดก็ดี สำหรับสามีกับภรรยาที่อุปมาได้เช่นกันฉันนี้^{๒๓}

ดังนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญต่อคุณสมบัติของสตรีมากกว่ารูปสมบัติ เพราะคุณสมบัติเป็นสิ่งที่สามารถยึดเหนี่ยวจิตใจของสามีได้ยาวนาน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสเรื่องของบทบาทและหน้าที่ที่ภรรยาพึงปฏิบัติสามีไว้ ๕ ประการ^{๒๔} ด้วยกันโดยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมานี้ ก็คือ คุณสมบัติของภรณานันเอง คือ (๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย (๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี (๓) ไม่นอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่หามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย^{๒๕}

ความสำคัญของภรรยาประการแรกในที่นี้ ก็คือ การจัดงานบ้านให้เรียบร้อย กล่าวคือการดูแลรักษาความสะอาดบริเวณบ้านและรู้จักตกแต่งห้องหับให้สวยงามมีระเบียบเรียบร้อยจัดเป็น

^{๒๒} ๑.พน.ฯ ทวี บุญเขต, การครองเรือน, (กรุงเทพฯ ; ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรดดิ้ง ๒๕๖๖), หน้า ๑๔๒.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓ - ๑๔๔.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๒๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

บทบาทและหน้าที่สำคัญและเป็นหัวใจของแม่บ้านเพราะ “บ้านที่สกปรกกรุงรังและไม่มีระเบียบนั้นนอกจากจะไม่น่าอยู่แล้วยังเป็นที่รำคาญของสามีและผู้ที่มาพบเห็นอีกด้วยโดยเฉพาะห้องกินข้าวกับห้องรับแขกเพราะมีแขกหรือไปมาและพบเห็นอยู่เสมอ ๆ สิ่งแรกที่สะดุดตาแขกก็คือ ห้องทั้งสองนี้”^{๒๖} และนอกจากห้องรับแขกและห้องกินข้าวแล้วที่เรียกว่าสำคัญที่สุดที่จะต้องตกแต่งเป็นพิเศษแล้ว “ยังมีห้องนี้ อีกอย่างหนึ่งซึ่งสิ่งที่จะต้องอวดแขกเพราะเมื่อแขกมาหาเขาอาจขอให้ห้องนี้ ว่าจะนั่งจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทำความสะอาดทุกวันนี้ ด้วยเหมือนกัน ดังกล่าวมานี้จัดได้ว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่สำคัญเพราะนอกจากจะเป็นการแสดงถึงอุปนิสัยของภรรยาแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงศิลปะอีกอย่างหนึ่งด้วย ดังคำกล่าวที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การตกแต่งบ้านช่องนี้ นับว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งและอาจจะเป็นเครื่องวิจิตรถึงควมมีระเบียบเรียบร้อย และนิสัยใจคอของเราได้เป็นอย่างดี ผู้ที่มาพบเห็นเขาจะวินิจฉัยว่าเราเป็นคนอย่างไร และเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีหรือไม่ก็ด้วยความมีระเบียบ ความสะอาด สะอาดและการรู้จักตกแต่งบ้านเรื่องนี้เอง”^{๒๗}

๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี^{๒๘}

การสงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดีถือว่าเป็นบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่สำคัญประการหนึ่งเพราะญาติพี่น้องก็มีบทบาทที่จะทำให้เกิดชีวิตการครองเรือนของแต่ละครอบครัว จากการตั้งข้อสังเกตของผู้วิจัยพบว่าการแตกร้างภายในครอบครัวส่วนหนึ่งก็มาจากญาติพี่น้องไม่ฝ่ายตนเองก็เป็นญาติทางสามีหรือตนเองกับญาติของสามีที่เป็นสตรีเพราะโดยปกติสตรีมักมีความระแวงและมีความไหวง่ายในความรู้สึกชอบเก็บเล็กเก็บน้อยเป็นคนช่างคิด ดังนั้นการแสดงความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่โอภาปราศรัยและมีกิริยาจาอ่อนหวานนอบน้อมต่อญาติพี่น้องโดยเฉพาะของสามีทุกคนไม่ว่าจะเป็นใครและยากดีมีจนอย่างไรถ้าปฏิบัติเช่นนี้ ก็จะมีความสุข อีกทั้งเราเองก็จะได้ญาติของสามีเป็นญาติของตนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า

การให้อุปการะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ญาติพี่น้องของสามีนี้ ถือว่าเป็นของสำคัญมาก ทั้งจะเป็นทางประกันความแตกร้างและการนอกใจของสามีได้เป็นอย่างดีอีกด้วย คือ ถ้าเราทำตัวให้เป็นที่รักใคร่แก่ญาติพี่น้องของเขาแล้ว ญาติพี่น้องของเขาเองนั้นแหละจะเป็นหูเป็นตา เป็นปากเป็นเสียงให้เรา เขาจะพยายามพูดจาตัดทอนออกปรับแทนตัวเรา ในเมื่อสามีคิด

^{๒๖} ๑พณ.๑ ทวี บุญเกตุ, การครองเรือน, หน้า ๑๕๔.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

^{๒๙} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

นอกใจ หรือในเมื่อเกิดการระหองระแหงขึ้น ซึ่งเท่ากับทำให้พวกของสามีมาเป็นพวกของเรา แล้วเราก็จะเป็นสุขใจ^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า บทบาทหน้าที่ของภรรยาประเด็นนี้ นอกจากแสดงถึงคุณสมบัติของภรรยาในพระพุทธศาสนาแล้วยังมีผลถึง (๒) สวัสดิภาพชีวิตของการครองคู่อีกด้วย (๒) การได้ญาติของสามีมาเป็นญาติของเรา เพราะชีวิตความเป็นจริงแล้วภรรยาส่วนใหญ่จะใช้นามสกุลของสามี ดังนั้นจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อหลักประกันชีวิตคู่

๓) ไม่นอกใจ^{๓๑}

คำว่า “ไม่นอกใจ” ก็คือ มีความซื่อสัตย์ต่อสามี ความซื่อสัตย์สุจริตเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่สุดของการอยู่กินเป็นสามีภรรยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภรรยาซึ่งสามีได้มอบชีวิตมอบคุณความไว้วางใจทุกสิ่งทุกอย่างให้คุณดูแลบ้านช่อง ทรัพย์สินสมบัติ และปกครองผู้คนในบ้าน ดังนั้นภรรยาจึงควรต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีทั้งในทางกาย ทางวาจาและทางใจความซื่อสัตย์สุจริตต่อสามีนั้น จัดเป็นคุณสมบัติอันสำคัญอย่างหนึ่งของภรรยา สำหรับความซื่อสัตย์ทั้งทางกาย วาจา และใจ นั้นมีรายละเอียดดังนี้

(๑) ความซื่อสัตย์ทางกาย สำหรับความซื่อสัตย์ทางกาย หมายความว่า “ภรรยาจะต้องอุทิศกายให้เป็นของสามีแต่เพียงผู้เดียวไม่ว่าสามีจะยากดีมีจนอย่างไร จะต้องปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และจะต้องให้ความพอใจแก่สามีทุกอย่างในทางความรักตามที่สามีประสงค์^{๓๒}

(๒) ความซื่อสัตย์ทางวาจา คือ “ต้องพูดความจริงกับสามีเสมออย่าได้พูดเท็จหรือพูดอำพรางไม่ว่าเราจะทำอะไรผิด ถ้าเขารู้และถามขึ้น เราจะต้องเล่าให้เขาฟังด้วยความซื่อสัตย์จริงเพราะการพูดจริงย่อมก่อให้เกิดความเชื่อถือและไว้วางใจ^{๓๓}

(๓) ความซื่อสัตย์ทางใจ คือ ความรู้สึกนึกคิดในจิตใจซึ่งแสดงออกมาทางกายและวาจา “เราจะต้องมีจิตใจบริสุทธิ์และจงรักภักดีต่อเขาดังนิกเสมอว่า เขาเป็นสามี และเป็นทั้งพี่ ทั้งเพื่อน และทั้งพ่อ เขาเป็นผู้ให้ความอุปการะคุ้มครองและให้ความสุขแก่เราจึงควรที่จะซื่อสัตย์และกตัญญูต่อเขา^{๓๔} เพราะความซื่อสัตย์เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งโดยเฉพาะความซื่อสัตย์ทางใจซึ่งคำที่พระอรหัน

^{๓๐} ๑พณฯ ทวี บุญเกตุ, การครองเรือน, หน้า ๑๕๕.

^{๓๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๓๒} ๑พณฯ ทวี บุญเกตุ, การครองเรือน, หน้า ๑๔๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

กถาจารย์กล่าวไว้ว่า“ภริยาไม่ละทิ้งสามีแล้วปรารถนาบุตรอื่นแม้ด้วยใจ”^{๓๕} จากข้อความนี้ จะเห็นเด่นชัดว่า ความซื่อสัตย์ โดยเฉพาะความซื่อสัตย์ทางด้านจิตใจสำคัญที่สุด เพราะเมื่อภรรยาไม่ผิดกฏศีลเช่นนี้ การแสดงออกมาซึ่งทางกายและวาจา ก็จะเป็นไปในทางสุจริตและเปิดเผย

๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้^{๓๖}

คำว่า “รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้” หมายความว่า ภรรยาจะต้องเป็นผู้รู้จักเก็บหอมรอบริบ รู้จักการใช้จ่ายว่าสิ่งใดควรสิ่งใดไม่ควร และรู้จักรักษทรัพย์ ทำให้ทรัพย์งอกเงยอีกด้^{๓๗} ทั่วทั้งรู้จักค่าของเงิน รู้จักกระเหม็ดกระแหม่ รู้จักใช้สอยรู้จักกาลเทศทางได้ทางเสีย คราวควรไม่ควร ซึ่งเป็นบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่จะต้องมีความชัดเจนในการใช้จ่ายเพราะส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายภายในบ้านสามีจะไม่ค่อยรู้ว่าการใช้จ่ายในบ้านสิ้นเปลืองอย่างไร เพราะถึงเวลากินก็ได้กิน อยากกินอะไรก็สั่งไปซึ่งดูเป็นของง่ายสำหรับสามี เพราะฉะนั้นการรักษทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้นั้น จะต้องจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายแสดงให้เห็นชัดเจนเพื่อเป็นหลักฐานชี้แจงกับสามีเพื่อป้องกันการสงสัยกันความเข้าใจผิดซึ่งอาจมีขึ้นได้ ส่วนการรู้จักรักษทรัพย์ ทำให้ทรัพย์งอกเงยในที่นี้ หมายถึง ภรรยาจะต้องรู้จักเก็บ สิ่งของที่เสียใช้การไม่ได้แล้วถ้าสิ่งใดควรจำหน่าย หรือขายได้ก็ควรขายดีกว่าที่จะเก็บไว้ในกรงรังบ้านนอกจากนี้อาจมีพืชผักสวนครัวหรือผลหมากรากไม้ที่ปลูกไว้และเหลือใช้ในบ้าน ถ้าสิ่งใดสามารถขายได้ก็ควรขายจะได้เป็นการช่วยกันหา ช่วยกันเก็บ เพื่อความสมบูรณ์ของครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การรักษทรัพย์ที่สามีหามาได้ก็คือ คือภรรยาที่มองอนาคตของบุตรและความมั่นคง ความมีหลักฐานของครอบครัว ด้วยการรู้จักใช้สอยทรัพย์ รู้จักเก็บรักษทรัพย์ที่สามีหามาได้ด้วยหยาดเหงื่อของสามี ไม่สุรุ่ยสุร่ายในการใช้จ่าย ซึ่งจะต้องประกอบด้วยหลักธรรมที่เป็นแบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ หรือแบบฉบับชาวบ้าน

อนึ่ง การรักษทรัพย์ที่หามาได้นี้ นับเป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้น ๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประเภท จัดเป็นกลุ่มได้ ๓ กลุ่ม^{๓๘} ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาททรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้วไม่เลิ่ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

^{๓๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ ; มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๓.

^{๓๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๓๗} ส. สพา. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๔๒๑-๔๒๓; อ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๒๐๓-๒๑๒.

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วยเผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว (เสีย ๒ ดี ๒)

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว (เสีย ๑ ดี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว (เสีย ๒ ดี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว (เสีย ๑ ดี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างชั่ว แต่ยังคิด ยังมัวเมาหมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโลกทรัพย์ (เสีย ๑ ดี ๓)

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม ได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี ไม่ลุ่มหลงไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโลกทรัพย์^{๓๘}

จะเห็นได้ว่า การใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้นั้นที่ ๑๐ ประเภท ประเภทที่ ๑๐ ถือได้ว่าเป็นประเภทที่ดีที่สุดจัดเป็นหลักธรรมที่ภรรยาควรประพฤติปฏิบัติเพราะเป็นทรัพย์ที่สามิของตน แสวงหามาโดยชอบธรรม และเป็นแบบฉบับของชาวบ้านที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นเลิศ ประเสริฐที่สุดของการครองเรือน และจะทำให้การครองเรือนมีความสุขด้วยเหตุ ๔ อย่าง^{๓๙} คือ (๑) สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความเอิบอิ่มใจและอุ่นใจว่า ตนมีโลกทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม (๒) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ เกิดความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์ (๓) อนนสุข คือ สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร (๔) สุขเกิดจากการความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่าแนวทางพัฒนาความรักเพื่อชีวิตที่ดีเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๓), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๓๙} อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕-๑๐๗.

ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ซึ่งความสุขดังกล่าวมานี้จะเกิดขึ้นได้ส่วนหนึ่งของครอบครัวก็มาจากการที่ภรรยาทำหน้าที่และบทบาทของตนเองนั่นเอง

๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๔๐}

คำว่า ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง หมายความว่า ภรรยาจะต้องไม่เป็นคนที่มีความลักษณะยึดติดชักช้าที่เรียกว่า “และ” เพราะสามีบางคนไม่ชอบพิธีรีตองดังนั้นการทำอะไรชักช้าก็จะทำให้รู้สึกรำคาญ กล่าวคือ ในกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านและงานนอกบ้านที่สามีมอบหมายให้ภรรยาที่ดีจะต้องมีความวิริยะอุตสาหะทำการนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ไม่ให้งานค้างคาอากูล ไม่ผัดวันประกันพรุ่งและไม่อ้างโน่นอ้างนี่แล้วปล่อยทิ้งงานไว้เช่นนั้น ภรรยาผู้ขยันทำงาน ใช้สติปัญญาทำงาน ทำงานคล่องตัว กระฉับกระเฉง ไม่ห้องช้า ทั้งติดตามการงานไม่วางธุระ นอกจากจะเป็นที่รักของสามีในฐานะของภรรยาแล้ว ยังจะได้รับยกย่องว่าเป็นสตรีตัวอย่างในสังคม แม้สามีก็จะพลอยยินดีได้รับยกย่องว่า มีศรีภรรยาเป็นเสาแก้ววงศ์ตระกูลด้วยเช่นกัน^{๔๑} ด้วยเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า

ชื่อว่า สตรีแม่เรือนพึงปรารถนาความเป็นผู้ฉลาดในการตกแต่งอาหารก่อน และพึงปรารถนาความประกอบชวนชวายในการตกแต่งอาหารนั้น แต่นั้นพึงปรารถนาความประกอบชวนชวายในกิจน้อยใหญ่ อันเกี่ยวกับชนคือสตรีของสามี แต่นั้น พึงปรารถนาความประกอบชวนชวายในกิจอันควรทำแก่บุตรและปรีชน ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวในอรรถกถาว่า เป็นผู้ฉลาด ละเอียดลออในกิจมีการตกแต่งยาสูบและภัตเป็นต้น

คำว่า ปราศจากความเกียจคร้าน ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สตรีอื่นผู้เกียจคร้านเป็นผู้นั่งและในที่ ๆ คนนั่ง ยืนและในที่ ๆ คนยืน จันใด ภริยาไม่เป็นจันนั้น มีจิตเบิกบาน ยังกิจทั้งมวลให้สำเร็จ เพื่อแสดงความเป็นผู้ปราศจากความเกียจคร้านนั้นนั่นแล

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๔๑} พระมหาสุชาติ นาถโร (บวกขุนทด), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๐.

^{๔๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม ๒, หน้า ๓๒๓-๓๒๔.

จะเห็นได้ว่า สตรีที่ประกอบด้วยลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ไม่มีข้ออ้างเพื่อจะเลี่ยงในการทำงาน เป็นผู้ที่ไม่ละเลยทอดทิ้งในการทำงาน โดยมีผู้ให้ข้อสังเกตว่า ภรรยาที่มีนิสัยไม่เกียจคร้าน^๓ นั้นโดยมากมักเป็นคนกลัวความหายนะ จึงทำให้เป็นคนหมั่นเอาใจใส่ในธุรกิจงานหรือหน้าที่ของตน โดยเห็นสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ก็อดสละหัดตั้งความเพียรประกอบสิ่งนั้นจนสำเร็จ สิ่งควรทำวันเดียวสำเร็จก็ไม่ให้เนิ่นนานเข้าไปเป็นวัน^๔ จะไม่ยอมให้เสียหายไปเพราะความเกียจคร้านเป็นอันขาด^๕ จากมุมมองดังกล่าวนี้ แสดงว่า ความเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านเป็นบทบาทและหน้าที่โดยตรงของภรรยาที่ดีในพระพุทธศาสนาอีกเช่นเดียวกัน

๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสะใภ้

ลูกสะใภ้ หมายถึง การที่สตรีเมื่อได้สามีแล้วเข้ามาอยู่อาศัยร่วมกับพ่อแม่สามีภายในครอบครัวเดียวกันหรือบ้านเดียวกัน โดยถือได้ว่าลูกสะใภ้เป็นสมาชิกคนหนึ่งครอบครัวที่สำคัญ เพราะลูกสะใภ้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์และมีความสุขส่วนหนึ่งนั้น ขึ้นอยู่กับลูกสะใภ้ ครอบครัวใดได้ลูกสะใภ้ดีย่อมมีผลโดยตรงต่อความเป็นอยู่ของพ่อแม่สามีตลอดถึงสามีของตนเอง^๕ ซึ่งในการเป็นลูกสะใภ้ที่ดีตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนามีอยู่ด้วยกัน ๑๐ ข้อ^๖ คือ (๑) ไฟในอย่านำออก (๒) ไฟนอกอย่านำเข้า (๓) ให้แก่ผู้ให้ (๔) ไม่ให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ (๕) ให้ไม่หักให้ (๖) กินให้เป็นสุข (๗) นั่งให้เป็นสุข (๘) นอนให้เป็นสุข (๙) บูชาไฟ (๑๐) บูชาเทวดา โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) ไฟในอย่านำออก หมายถึง ไม่นำเรื่องราวปัญหา ความร้อนใจต่าง ๆ ในครอบครัวไปเปิดเผยแก่คนทั่วไปภายนอก (๒) ไฟนอกอย่านำเข้า หมายถึง ไม่นำเรื่องราวปัญหาต่าง ๆ ภายนอกที่ร้อนใจ เข้ามาในครอบครัว (๓) ให้แก่ผู้ให้ หมายถึง ผู้ใดที่เราให้ความช่วยเหลือ ให้หยิบยืมสิ่งของแล้ว เมื่อถึงกำหนดก็นำมาส่งคืนตามเวลา เมื่อเรามีความจำเป็นต้องขอความช่วยเหลือ หากไม่เกินความสามารถของเขา เขาก็ยินดีช่วยเหลืออย่าง

^๓ คนเกียจคร้านทำงาน มักอ้างเลข อย่าง คือ (๑) มักอ้างว่าหนาวนัก แล้วไม่ทำงาน (๒) มักอ้างว่าร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน (๓) มักอ้างว่าเวลาเย็นแล้ว แล้วไม่ทำงาน (๔) มักอ้างว่ายังเชาอยู่ แล้วไม่ทำงาน (๕) มักอ้างว่าหิวนัก แล้วไม่ทำงาน (๖) มักอ้างว่ากระหายน้ำ แล้วไม่ทำงาน อ้างใน ธิปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

^๔ คณาจารย์แห่งโรงพิมพ์เลียงเชียง, คู่มือสำหรับนักเรียนนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, หน้า ๒๑๔-๒๑๕.

^๕ ญาณพร ตันติจิตตานนท์ “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องของแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๓), หน้า ๕๒.

^๖ บ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๕๓.

เต็มใจ บุคคลเช่นภายหลังถ้ามาขอความช่วยเหลือเราก็กู้ให้ช่วย(๔) ไม่ให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ หมายถึง ผู้ใดที่เราให้ความช่วยเหลือให้หิบบิณฑิมาสิ่งของแล้ว ไม่ส่งคืนตามกำหนดเวลา เมื่อเรามีเรื่องขอความช่วยเหลือ แม้ไม่เกินความสามารถของเขา และเป็นเรื่องถูกต้องศีลธรรม เขาก็ไม่ยอมช่วย คนอย่างนี้ภายหลังถ้ามาขอความช่วยเหลือเราก็กู้ให้ช่วย(๕) ไม่ให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ หมายถึง ถ้าญาติพี่น้องเราที่ตกระกำลำบากอยู่มาขอความช่วยเหลือ แม้บางครั้งไม่ส่งของให้หิบบิณฑิมาตามเวลา ภายหลังเขาขอความช่วยเหลือเราก็กู้ให้ช่วย เพราะถึงอย่างไรก็เป็นญาติพี่น้องกัน (๖) กินให้เป็นสุข หมายถึง ให้จัดการเรื่องอาหารการกิน ในครอบครัวให้ดี ประณินัตถิพ่อก่อนของสามีในเรื่องอาหารอย่าให้บกพร่อง ถ้าทำได้อย่างนี้ ตัวเราเองเวลากินก็จะกินอย่างมีความสุข ไม่ต้องกังวล(๗) นั่งให้เป็นสุข หมายถึง รู้จักที่สูงที่ต่ำ เวลานั่งก็ไม่นั่งสูงกว่าพ่อก่อนของสามีจะได้นั่งอย่างมีความสุข ไม่ต้องกังวล ไม่ถูกตำหนิ (๘) นอนให้เป็นสุข หมายถึง ดูแลเรื่องที่หลับที่นอนให้ดี และยึดหลักตื่นก่อนนอนที่หลัง ก่อนนอนก็จัดการธุระการงานให้เรียบร้อยเสียก่อน จะได้นอนอย่างมีความสุข (๙) บูชาไฟ หมายถึง เวลาที่พ่อก่อนของสามีหรือตัวสามีเองกำลังโกรธเปรียบเสมือนไฟ กำลังลุก ถ้าพูดอะไรเรา ก็ให้นิ่งเสียอย่าไปต่อล้อต่อเถียงด้วยเพราะในช่วงเวลานั้น ถ้าเราไปเถียงเข้าเรื่องราวก็จะยิ่งลุกลามใหญ่โต ไม่มีประโยชน์ คอยหาโอกาสเมื่อเขาหายโกรธแล้วชี้แจงเหตุผลให้ฟังอย่างนุ่มนวลจะดีกว่า(๑๐) บูชาเทวดา หมายถึง เวลาที่พ่อก่อนของสามีหรือตัวสามีเองทำความดี ก็พยายามส่งเสริมสนับสนุนหนุนให้กำลังใจ ให้ทำความดีให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ซึ่งบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวของภรรยาในฐานะลูกสะใภ้ นั้น ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้

ว่า

ข้อ(๑), (๒) นั้นจะกล่าวถึงไฟหมายถึง ปัญหาต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกบ้านเป็นสิ่งที่ลูกสะใภ้ที่ดีไม่ควรประพฤติดุจดุจการได้ฉินการพูดกล่าวให้ร้ายพ่อผัวแม่ผัวตนเอง หรือนำเรื่องของพ่อผัวแม่ผัวไปพูดข้างนอกเพราะจะเป็นหนทางทำให้ตนเองและครอบครัวเดือดร้อนได้ หลักธรรม ข้อ (๑) , (๔) , (๕) จะกล่าวถึง การให้หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ การจาคะหรือการเสียสละวัตถุสิ่งของภายนอกอันเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในเรื่องฆราวาสธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญของผู้ครองเรือนที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ เพราะสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นด้วยน้ำใจอันงามและยังถือว่าเป็นการผูกมิตรที่ดีกับเพื่อนบ้านได้ด้วยเพราะนอกจากจัดเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนแล้วแต่ยังหมายถึงหลักธรรมเรื่องสังกหวัตถุ ๔ หลักธรรม (๖) , (๗) , (๘) , (๙) หมายถึงหลักธรรมของการนั่ง นอน กินให้เป็นสุขนั้นเป็นหลักธรรมที่ลูกสะใภ้พึงปฏิบัติต่อพ่อผัว

แม่ฟัวให้เหมือนมารดาบิดาของตนเอง กล่าวคือ ปฏิบัติต่อมารดาบิดาของตนเองเช่นใดก็พึงปฏิบัติต่อพ่อฟัวแม่ฟัวของสามีเช่นนั้น ประการสุดท้ายคือ ข้อ (๑๐) จะกล่าวถึงหลักธรรมเรื่องของการบูชาเทวดา เพื่อแสดงให้เห็นว่าพ่อฟัวแม่ฟัวทั้งสามเป็นเหมือนกองไฟและเหมือนพระยานาค สามารถให้คุณและโทษต่อตนเองได้ถ้าปฏิบัติไม่ถูกต้อง^{๓๗}

จะเห็นได้ว่าบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสะใภ้^{๓๘} คือ บทบาทและหน้าที่ที่ลูกสะใภ้พึงปฏิบัติต่อบุคคลภายในครอบครัวและเพื่อนบ้านตลอดทั้งญาติของตนเองและสามี นั่นเองซึ่งก็เป็นบทบาทและหน้าที่ของภรรยาที่สำคัญมิใช่น้อยเลยทีเดียว

๓) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา

คำว่า “สตรีในฐานะมารดา” ได้แก่ ฐานะของแม่ในทัศนะของพระพุทธศาสนา หมายถึง “หญิงในฐานะที่เป็นผู้ให้กำเนิดแก่ลูกหรือคำที่ถูกเรียกผู้ให้กำเนิดนี้” โดยบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรแต่ในทันทีที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเฉพาะหลักธรรมของการเป็นมารดา หรือที่เรียกว่า หน้าที่ซึ่งเป็นบทบาทหนึ่งหรือหลักธรรมอย่างหนึ่งที่มารดาต้องประพฤติปฏิบัติในฐานะเป็นมารดาของบุตรที่เรียกว่า ทิศ ๖^{๓๙} ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า มารดาบิดาเป็นปรัถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน ซึ่งมีหลักธรรมในเรื่องทิศเบื้องหน้าที่มารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรด้วยฐานะ ๕ คือ (๑) ห้ามปรามจากความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา (๔) หาคู่ครองที่เหมาะสมให้ (๕) มอบทรัพย์สมบัติไว้ในโอกาสอันสมควร^{๔๐} โดยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมานี้ สามารถ

^{๓๗} นภาพร ดันจิตตานนท์ “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องของแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๔.

^{๓๘} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด ๒๕๒๕), หน้า ๗๒๗.

^{๓๙} ทิศ ๖ คือ บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธทางสังคมจุลทิศที่อยู่รอบตัว คือ (๑) ปุรัถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน (๒) ทักขิมทิศ ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณบุคคลควรแก่การบูชาคุณ (๓) ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะมีขึ้นภายหลังและคอยเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง (๔) อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้าย คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ (๕) เภฏฐิมทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำการทำงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้ (๖) อุปริมทิศ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้ดูแลด้วยคุณธรรมและเป็นผู้นำทางจิตใจ คุราชละเอียดยเพิ่มเติมที่ ที ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๔/๒๑๒-๒๑๘.

^{๔๐} คุราชละเอียดยเพิ่มเติมที่ ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

จัดแบ่งออกได้เป็น ๒ ลักษณะคือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางธรรม (๒) บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางโลก ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางธรรม

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางธรรมในที่นี้ก็คือ (๑) ห้ามปรามจากความชั่ว และ (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี ซึ่งรายละเอียดมีดังนี้

๑.๑ ห้ามปรามจากความชั่ว คำว่า “ห้ามปรามจากความชั่ว” หมายความว่า มารดามีความปรารถนาดีต่อบุตรเมื่อเห็นบุตรของตนประพฤติชั่วทางกาย วาจาและจิตใจมีความเห็นผิดไม่ถูกต้องทำนองคลองธรรมซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญประการแรกของมารดาเลยทีเดียว ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า

การห้ามปรามบุตรให้เลิกละจากความชั่วทั้งทางกายและวาจาใจนั้นถือเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งของมารดาหรือหลักในการประพฤติปฏิบัติอย่างหนึ่งของมารดาที่พึงปฏิบัติต่อบุตรของตน เหมือนพรหมที่สร้างโลก สร้างสังคม ห่อหุ้มและหลักขาของโลกด้วยหลักธรรมคือพรหมวิหาร ๔ เพราะถ้าบุตรเป็นคนชั่วแล้วโลก สังคม ที่ห่อหุ้มและเปรียบเสมือนหลักขาของโลกก็จะก่อให้เกิดความบอบช้ำ ความเดือดร้อนวุ่นวายต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามมาอย่างแน่นอน^{๕๑}

ดังนั้น การห้ามปรามบุตรจากความชั่วถือเป็นหน้าที่โดยตรงของสตรีในฐานะมารดา เพราะการห้ามปรามบุตรจากความชั่ว นั้นเป็นคุณความดีอย่างหนึ่งแสดงถึงความมีพรหมวิหาร ๔ ของมารดาอย่างเต็มเปี่ยม ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า

มารดาเมื่อให้บุตรสำเหนียกว่า
อย่างนี้ชั่วลูก อย่างโน้นชั่วลูก ย่อมล้าบาก
และทราบว่าบุตรของตนเมื่อถึงคราวหนุ่ม
ลุ่มหลงมัวเมาในภรรยาของผู้อื่นอยู่จนดึกเที่ยงคืน
ไม่กลับมาในเวลาเย็น ก็ย่อมเดือดร้อน ด้วยประการฉะนี้^{๕๒}

จากข้อความข้างต้นชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า การที่บุตรประพฤติชั่วเช่น หลงมัวเมา ภรรยาของอื่นซึ่งเป็นการผิดประเวณีนั้นเป็นความชั่ว แลเป็นเหตุให้มารดาต้องเป็นทุกข์ ด้วยจิตวิญญานของความเป็นมารดาการห้ามปรามบุตรจากความชั่วจึงเป็นหน้าที่โดยตรงของมารดา

^{๕๑} นภาพร ดันติจิตตานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องของแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๕๒} พุ. ขา. (ไทย) ๒๘/๑๗๑/๘๒.

เพราะบุคคลที่มีความทุกข์และปวดร้าวที่สุดที่เห็นบุตรทำความชั่วก็คือ มารดา ฉะนั้น บทบาทและหน้าที่โดยตรงของมารดาจึงต้องห้ามปรามบุตรจากความชั่ว

๑.๒ ให้ตั้งอยู่ในความดีหมายถึง “การอบรมบุตรให้ตั้งอยู่ในความดีทั้งกาย วาจาและใจ จัดเป็นหน้าที่โดยตรงของมารดาเพราะมารดานั้นเปรียบเหมือนบุรพาจารย์คือครูคนแรกของบุตร ที่สอนบุตรให้บุตรรู้จักพูด อ่าน เขียนและรู้จักจดจำใช้ความคิด”^{๕๓} จากการที่ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตพบว่า การสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดีนั้นเป็นการปูพื้นฐานทางด้านคุณธรรมให้กับบุตรซึ่งจัดว่าเป็นบทบาทและหน้าที่ของมารดาที่จะต้องพึงปฏิบัติต่อบุตร ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ว่า

อนึ่ง เพราะมารดาและบิดาเหล่านั้น ยังบุตรให้ยึดถือ ให้สำเหนียกอยู่ จำเดิมแต่เวลาที่บุตรเกิด ด้วยนัยเป็นต้นว่า จนนั่งอย่างนี้ ยืนอย่างนี้ และว่า คนนี้ เจ้าควรเรียกว่า พ่อ ต่อมาภายหลัง อาจารย์เหล่านั้นจึงให้ศึกษาศิลปะทั้งหลายมีศิลปะในเพราะช่างเป็นอาจารย์เหล่านั้นให้สัณและศีล เหล่าอื่นให้บรรพชา เหล่าอื่นให้เล่าเรียนพุทธทวณะ เหล่าอื่นให้อุปสมบท เหล่าอื่นให้บรรลุมรรคผล อาจารย์เหล่านั้นแม้ทั้งหมด ชื่อว่า ปัจฉาจารย์ ด้วยประการฉะนี้ ฉะนั้น มารดาบิดาท่านจึงเรียกว่า บุรพาจารย์ เพราะเป็นอาจารย์ก่อนอาจารย์ทั้งหมด^{๕๔}

จะเห็นได้ว่า การสอนให้บุตรตั้งอยู่ในความดีนั้นมารดาถือได้ว่าเป็นผู้สำคัญที่สุดที่จะต้องจุดประกายให้กับบุตรในการทำ ความดี ด้วยการปลูกฝังเรื่องของคุณธรรมโดยให้เรียนรู้ว่าบุคคลคนนี้เป็นบิดาหรือเป็นผู้ให้ชีวิตลูก ลูกควรเรียกเขาว่า“พ่อ”

กล่าวโดยสรุปบทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางธรรมก็คือ หน้าที่ของมารดาที่จะต้องปลูกฝังให้เรื่องคุณธรรมความดีงามให้กับบุตรโดยวิธีห้ามปรามบุตรจากความชั่วและให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีเพื่อเป็นภูมิคุ้มกันทางจิตวิญญาณให้กับบุตรของตนเอง และเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทั้งปัจจุบันภพและสัมปรายภพคือโลกหน้า กล่าวคือ เป็นการสร้างฐานเพื่อก้าวไปสู่ความพ้นทุกข์ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน ดังนั้น บทบาทและ

^{๕๓} นภาพร ดันติจิตตานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องของแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๕๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลดิลกปิณี แบล เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๓.

หน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา ๒ ข้อต้นดังกล่าวมานี้จึงจัดเป็นอริยทรัพย์^{๕๕} ซึ่งเป็นทรัพย์ภายในที่ ประเสริฐ ตรงกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ๒ ข้อต้นเช่นเดียวกันดังคำที่ว่า “ละเว้นความชั่ว ทั้งปวงและทำความดีให้ถึงพร้อม”^{๕๖}

(๑) บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางโลก

บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางโลกในที่นี้ หมายถึง (๑) ให้ศึกษาศิลปวิทยา(๒) หาคู่ครองที่เหมาะสมให้(๓) มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร โดยรายละเอียดมี ดังต่อไปนี้

๒.๑ ให้ศึกษาศิลปวิทยา

คำว่า “ให้ศึกษาศิลปวิทยา” หมายถึง การให้วิชาความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพแก่บุตรซึ่ง ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า มารดาคือบุคคลสำคัญที่สุดนอกจากเป็นผู้ให้ความรู้คนแรก ที่เรียกว่า บุรพจารย์แล้วยังรวมไปถึงจะต้องจัดเตรียมแสงหาที่ศึกษาเล่าเรียนแก่บุตรอีกด้วย ทั้งนี้ เพื่อให้บุตรเป็นผู้ที่มีความสามารถในทางปฏิบัติ คือ สามารถนำความรู้ที่นำมาใช้ให้บังเกิดผลได้ทั้ง ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ดังคำกล่าวที่ว่า

ทางกาย คือ ฉลาดทำการช่างต่าง ๆ เช่น ช่างทอ ช่างเครื่อง ช่างวาด ช่างออกแบบ ช่างปั้น ช่างภาพ ช่างพิมพ์ รวมทั้งฉลาดในการทำอาชีพอื่น เช่น การทำสวน ทำไร่ ปลูกพืชผัก การเขียนหนังสือ การตรวจคนไข้ ตลอดจนจนถึงการขึ้นเดินนั่งอย่างมีมารยาท การแต่งตัวให้เหมาะสม การต้อนรับแขก การแสดงความเคารพ การสำรวมกาย ทางวาจา คือ ฉลาดในการพูด มีวาทศิลป์ รู้จักเลือกพูดแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์สามารถหยอจิกของผู้พูดและผู้ฟังให้สูงขึ้นได้ ทางใจ คือ ฉลาดในการคิด มีสติสัมปชัญญะ สามารถควบคุมความคิดให้คิดไปในทางที่ดี คิดในทางสร้างสรรค์ คิดในทางที่ยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น^{๕๗}

^{๕๕} อริยทรัพย์ คือ ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐมี(๑) ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในความดีที่ทำ (๒) ศีล การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้อง ดีงาม (๓) หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว(๔) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว(๕) พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก (๖) จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (๗) ปัญญา ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ อริยทรัพย์เป็นทรัพย์อันประเสริฐอยู่ภายในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เพราะไม่มีผู้ใดแย่งชิง ไม่สูญหายไปด้วยภัยอันตรายต่าง ๆ ทำใจให้ไม่อ้างว้างยากจน และเป็นทุนสร้างทรัพย์ภายนอกได้ด้วย ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ ที ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๑, อญ. สุตตค. (ไทย) ๒๓/๕/๘-๙.

^{๕๖} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๕๐/๕๐, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๕๐.

^{๕๗} พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท, (กรุงเทพฯ : บริษัท ฟองทองอินเตอร์ไพรส์ จำกัด ๒๕๓๕), หน้า ๖๗-๖๘.

จะเห็นได้ว่า การให้การศึกษาศิลปวิทยาซึ่งเป็นบทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางโลกนั้นเป็นการให้ศิลปะเพื่อให้บุตรของตนรู้จัก คิดเป็น พุดเป็น และทำเป็น เพื่อให้บุตรรู้จักประกอบประกอบตนเองอยู่กับโลกและสังคมได้อย่างมีความสุขกับการใช้ชีวิตนั่นเอง

๒.๒ หาคู่ครองที่เหมาะสมให้

สำหรับการหาคู่ครองที่เหมาะสมให้ถือได้ว่าเป็นบทบาทและหน้าที่โดยตรงของสตรีผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นมารดา เพราะการหาคู่ครองให้กับบุตรนั้นถือเป็นการสร้างครอบครัวใหม่และสังคม และยังเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตใหม่ของบุตร ที่เราเรียกภาษาที่ใช้กันทั่วไปว่า “การแต่งงาน” ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

แต่งงาน คือ เริ่มชีวิตใหม่ เป็นผู้ใหญ่รับผิดชอบครอบครัว เริ่มแรก เรื่องหนึ่งที่สำคัญก็คือ การแต่งงานนี้ ในแง่หนึ่งเป็น การเริ่มต้น ซึ่งหมายถึง การที่บุคคลสองคนได้มามีชีวิตร่วมกัน นอกจากมีชีวิตร่วมกันแล้วก็มีความรับผิดชอบร่วมกันด้วย โบราณถือว่า เป็นการเริ่มต้นมีชีวิตเป็นผู้ใหญ่ เป็นหลักเป็นฐาน ก่อนนี้เคยอยู่กับคุณพ่อคุณแม่ คุณพ่อคุณแม่ก็ช่วยดูแลรับผิดชอบ แต่ต่อไปนี้จะต้องรับผิดชอบตัวเอง^{๕๘}

ฉะนั้นจากคำกล่าวข้างต้นนี้ ถือได้ว่า การหาชีวิตหรือคู่ครองให้กับบุตรนั้นจึงเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญมากเพราะหมายถึง การปูพื้นฐานให้กับบุตรตนเอง และยังเป็นการแสดงถึง การแสดงความมีคุณธรรมของมารดาเรื่องพรหมวิหาร ^{๕๙} อีกประการหนึ่ง การหาชีวิตให้กับบุตรนั้นนอกจากเป็นการเปลี่ยนแปลงชีวิตที่สำคัญของบุตรแล้วยังเป็นการเปลี่ยนแปลงของมารดาอีกด้วย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงบทบาทและหน้าที่ของมารดาเรื่อง อุเบกขา เพราะเมื่อ

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวยา จำกัด ๒๕๕๐), หน้า ๖-๗.

^{๕๙} พรหมวิหาร ๔ คือ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติมี ๔ อย่าง คือ (๑) เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหน้า(๒) กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์(๓) มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป(๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตรางั่ง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชังพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีและชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนเอง ได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความสามารถของตน. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ อภ. ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๑/๑๙๓, อภ.จตุกก(ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

บุตรแต่งงานไปแล้วนั้นบุตรรู้จักเรียนรู้ที่จะต้องรับผิดชอบตนเองรับผิดชอบครอบครัว ฉะนั้น บางเรื่องบางกรณีมารดาจะต้องวางอุเบกขา ก็คือ “วางใจเป็นกลางคอยดูอยู่ไม่ได้ทอดทิ้งแต่ก็ไม่เข้ามา ก้าวเข้าแทรกแซงเพราะว่าชีวิตของคู่แต่งงานตอนนี้เขาต้องรับผิดชอบเอง”^{๖๐} ดังนั้น บทบาทและหน้าที่ของมารดาดังกล่าวมานี้ มีใช้เพียงแสดงบทบาทและหน้าที่หาคู่ครองให้เท่านั้น แต่ยังคงต้องกำหนดบทบาทและหน้าที่ทางด้านจิตใจที่จะต้องวางใจให้เป็นเมื่อบุตรมีครอบครัวหรือแยกเรือนไปแล้วอีกด้วย

๒.๓ มอบทรัพย์สินสมบัติไว้ในโอกาสอันสมควร

การมอบทรัพย์สินสมบัติไว้ในโอกาสอันสมควร ในที่นี้หมายถึง การมอบทรัพย์สินสมบัติที่เป็นทั้งสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ กล่าวคือ เป็นการมอบทรัพย์สินสมบัติให้กับบุตรเพื่อเป็น “การสร้างหลักฐานอันมั่นคงให้กับบุตรให้เรื่องปัจจัย เพราะปัจจัย ๔ นั้น นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการก่อร่างสร้างตน การสร้างครอบครัว”^{๖๑} หรือสร้างชีวิตใหม่ของบุตรเพราะการสร้างครอบครัวใหม่หรือชีวิตใหม่ของบุตรนั้นจำเป็นที่จะต้องให้ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งส่วนหนึ่งของการออกเรือนของบุตรนั้นก็จะเป็นบทบาทและหน้าที่ของมารดาอย่างหนึ่งก็คือ การมอบทรัพย์สินส่วนหนึ่งให้กับบุตรเพื่อเป็นทุนในการสร้างฐานะสร้างชีวิตที่ดีงามให้กับบุตร ดังกรณีนางวิสาขา^{๖๒} ออกเรือนไปอยู่กับสามี บิดามารดาของนางก็ได้ถือโอกาสอันเป็นมงคลของบุตรได้มอบทรัพย์สินที่บุตรควรได้รับเมื่อไปอยู่เรือนของสามีเพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงของชีวิตของบุตรตนเอง ซึ่งจากกรณีนี้แสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของมารดาว่า เมื่อถึงเวลาอันสมควรก็ควรที่จะมอบทรัพย์สินสมบัติให้ซึ่งแสดงถึงบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งที่สำคัญมากของมารดา

กล่าวโดยสรุป บทบาทและหน้าที่ของมารดาในทางโลกก็คือ การให้ทรัพย์สินภายนอกแก่บุตรมี การให้การศึกษาศิลปวิทยา การหาคู่ครองที่เหมาะสมให้และการมอบทรัพย์สินไว้ในโอกาสอันควร โดยการให้ทรัพย์สินภายนอกนี้จัดเป็นการให้ทรัพย์สินเพื่อให้บุตรได้มีวิชาความรู้ ความสามารถที่

^{๖๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า*, หน้า ๘-๙.

^{๖๑} สังหาริมทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สินที่นำไปได้ คือ ทรัพย์สินที่เคลื่อนที่ได้ คู่กับอสังหาริมทรัพย์ หมายถึง ทรัพย์สินที่นำไปไม่ได้ คือ ทรัพย์สินที่ติดกับที่ดิน (กฎ) ที่ดินและทรัพย์สินอันติดอยู่กับที่ดินมีลักษณะเป็นการถาวร หรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้น และหมายความถึงทรัพย์สินอันเกี่ยวกับที่ดินหรือทรัพย์สินอันติดอยู่กับพื้นหรือประกอบเป็นอันเดียวกับที่ดินนั้นด้วย อ้างใน ราชบัณฑิตยสถาน, *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ. ศ. ๒๕๒๕*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท จำกัด ๒๕๓๘), หน้า ๗๘๙, ๙๑๓-๙๑๔.

^{๖๒} นภาพร ดันดีจิตตานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องของแม่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, หน้า ๔๐.

^{๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

จะดำเนินชีวิตเป็นสัมมาอาชีวะและติดตัวไปจนกว่าจะสิ้นชีวิต ซึ่งมีผลทำให้ชีวิตใหม่หรือการสร้างสังคมครอบครัวใหม่ของบุตรคนมีปัญหาคือการดำเนินชีวิตและสังคมน้อยที่สุด

๒.๒.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางศาสนาและสังคม

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบททางศาสนา ในที่นี้จะกล่าว ๒ ประเด็น คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ และ (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะช่วยกิจการพระศาสนา ซึ่งบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมานี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ คำว่า “อุปถัมภ์” หมายถึง การถวายการอุปถัมภ์ในด้านปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต ที่พักอาศัยและยาที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ^{๖๔} ซึ่งเป็นอีกบทบาทหนึ่งของสตรีในพระพุทธศาสนาที่จะต้องดูแลภิกษุสงฆ์ในเรื่องปัจจัย ๔ ทั้งนี้เพื่อให้การประพาศพรหมจรรย์ของท่านเป็นไปได้โดยสะดวกและเพื่อจะได้ปฏิบัติกิจของพระศาสนาต่อไป โดยทั่วไปจะสังเกตได้ว่าในการให้การอุปถัมภ์ปัจจัย ๔ แก่ภิกษุสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบันนั้นส่วนใหญ่จะพบว่า ๘๕ เปอร์เซ็นต์^{๖๕} เป็นสตรีเกือบทั้งสิ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่า บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย ๔ ได้อย่างชัดเจน และจากการศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาพบว่า ตั้งแต่สมัยพุทธกาลก็ได้มีสตรีหลายท่านด้วยกันที่แสดงบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมานี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดซึ่งมีกรณีตัวอย่าง ๒ เพียงตัวอย่างเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีในพระพุทธศาสนาเด่นชัดขึ้นซึ่งดังต่อไปนี้

กรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกา สำหรับกรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกาจัดได้ว่าเป็น “กรณีสตรีที่เข้ามาอุปถัมภ์ภิกษุแบบครบวงจร”^{๖๖} กล่าวคือ นางได้ชื่อว่าเป็นผู้มีศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนาโดยการบริจาคทรัพย์หรือสิ่งทรัพย์ไว้ในพระพุทธศาสนาทั้ง ๒๗ โภกิจ สร้างวิหาร ๘ โภกิจ ฌลองวิหาร ๘ โภกิจ และได้ถวายภัตตาหารแก่ภิกษุในเวลาเช้า ครั้นถึงเวลาเย็นให้

^{๖๔} สุนทรี สุริยะรังษี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของภคินีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๔), หน้า ๘๔.

^{๖๕} จำนวน ๘๕ เปอร์เซ็นต์ เป็นการอนุมานของผู้วิจัยเอง

^{๖๖} แม่ชีวงเพชร คงจันทร์, “ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาคือความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับนักบวชในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

คนถือเกวียนต่าง ๆ และน้ำอัฐิบาน คือ น้ำปานะ อย่าง^{๖๖}ไปถวายภิกษุสงฆ์แล้วพึงธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าก่อนจะกลับบ้าน^{๖๗} ส่วนการถวายเครื่องนุ่งห่มพบว่า นางให้สาวใช้ไปนิมนต์ภิกษุที่วัดพระเชตุวัน เมื่อสาวใช้ไปถึงวัดได้เห็นพระสงฆ์เปลือยกายทรงน้ำฝน สาวใช้เข้าใจผิด กลับมาบอกนางวิสาขาว่าที่วัดไม่มีภิกษุมิแต่พวกอาชีวก (นักบวชชีเปลือย) กำลังอาบน้ำฝน ด้วยเหตุนี้ทำให้นางวิสาขามีความคิดที่จะถวายผ้าอาบน้ำฝน เพื่อให้ภิกษุเอาไว้ผัดเปลี่ยนเวลาอาบน้ำ ต่อมานางจึงได้ไปกราบทูลขอพร ๘ ประการขอถวายผ้าอาบน้ำฝน โดยให้เหตุผลว่า การที่ภิกษุเปลือยกายทรงน้ำฝน เป็นสิ่งที่ไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง นางจึงขอถวายผ้าอาบน้ำฝนแก่พระสงฆ์ตลอดชีวิตซึ่งจากการถวายผ้าอาบน้ำฝนนี้เองทำให้ภิกษุในพระพุทธศาสนาเวลาทรงน้ำฝนไม่ต้องเปลือยกายเหมือนนักบวชเถรวาท และทำให้ภาพลักษณ์ของภิกษุในสายตาของมหาชนดีขึ้นและต่อมาได้กลายเป็นประเพณีการถวายผ้าอาบน้ำฝนก่อนเข้าพรรษาส่วนการถวายเครื่องอุปโภคและยารักษาโรคพบว่านางได้ถวายผ้าราคา ๑,๐๐๐ กหาปณะ แก่พระอนนทวัฏฏลาที่บันไดในวิหารวัดบุพพารามที่นางสร้างถวายพระพุทธองค์ เมื่อสร้างวิหารเสร็จนางได้ถวายทานแก่ภิกษุมิพระพุทธเจ้าทรงเป็นประธาน อยู่ภายในวิหาร ๘ เดือนและในวันสุดท้ายของการถวายทาน นางได้ถวายผ้าสำหรับทำจีวรและได้ถวายยารักษาโรคแก่ภิกษุทุกรูป^{๖๘}

จากการแสดงบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ด้านปัจจัย ๔ นี้แสดงให้เห็นเด่นชัดถึงความเอาใจใส่ที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี และยังเป็นการแสดงถึงความเป็นอุบาสิกาที่ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์^{๖๙} กล่าวคือ (๑) มีศรัทธา ได้แก่การที่มีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน (๒) ศีลบริสุทธ^{๗๐} ได้แก่ ความประพฤติทางกาย วาจา ที่เรียบร้อย เป็นไปเพื่อให้ได้สมาธิและปัญญา ศีลที่อุบาสิกาพึงปฏิบัติได้แก่ ศีล ๕ หรือศีล ๘ (๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว ได้แก่ ไม่ถือฤกษ์ยาม ไม่ถือเคราะห์ดีหรือร้าย ไม่ถือดวงดีหรือร้าย ไม่ตื่นข่าวเล่าลือ ไม่เชื่อถือเครื่องรางของขลังและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่ามีฤทธิ์ มีอำนาจนอกเหนือไปกว่าพระรัตนตรัย เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคลหมายความว่า เชื่อกรรม คือ การกระทำ การประพฤติ ไม่เชื่อฤกษ์ยาม (๔) ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพุทธศาสนา ได้แก่ การทำบุญในเขตบุญพระพุทธศาสนาเท่านั้น จากที่กล่าวมาข้างต้นทั้ง๔

^{๖๖} น้ำปานะ ๘ อย่าง เรียกว่า อัฐิบาน คือ น้ำดื่ม ๘ ชนิด ได้แก่ น้ำมะม่วง น้ำลูกหว้า น้ำกล้วยมีเมล็ด น้ำกล้วยไม่มีเมล็ด น้ำมะขาง น้ำลูกจันทร์หรือองุ่น น้ำเหง้าบัว น้ำมะพร้าวหรือตีนม^{๗๑} (ไทย) ๘/๓๒๘/๔๘๗).

^{๖๗} อ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๖๗/๓๒-๓๓.

^{๖๘} สารตุณ.ฎีกา. ๓/๘๘๘/๑๕๔.

^{๖๙} ม.อ. (ไทย) ๒/๓๕๐/๒๐๔.

^{๗๐} คุณสมบัติของอุบาสิกา อ้างใน อ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๕๓.

นี้ที่แสดงให้เห็นเด่นชัดที่สุดถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์ปัจจัย ๔ ก็คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเป็นทิวฐานุคติต่อสตรีรุ่นต่อไปในภายภาคหน้าได้อีกประการหนึ่งด้วย

กรณีนางสุปปิยา สำหรับกรณีนางสุปปิยาเป็นกรณีบำรุงภิกษุผู้อาพาธ โดยนางไปฟังธรรมในวิหาร ได้พบภิกษุรูปหนึ่งอาพาธและทราบว่า ท่านต้องการฉันขบเนื้อ จึงให้คนรับใช้ไปหาซื้อเนื้อในตลาด (ปวัตตมังส๑) แต่ไม่ได้เนื้อ นางจึงฉีกเนื้อขาของตนให้คนรับใช้นำไปปรุงอาหารถวายภิกษุอาพาธ^{๑๒} พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องได้เสด็จไปเยี่ยมนาง แผลที่เนื้อของนางได้งอกออกมาเต็มสนิทผิวเรียบเป็นปกติ^{๑๓} จากการแสดงบทบาทและหน้าที่ของนางสุปปิยาแสดงให้เห็นเด่นชัดถึง ความเป็นสตรีที่มีจิตใจมุ่งมั่นในการทำมาด้วยความดีด้วยการอุปถัมภ์พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาและยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นคนมีศรัทธาเมื่อพูดแล้วก็ปฏิบัติตามคำพูด ย่อมเสียอวัยวะแต่ไม่ยอมเสียคำพูดหรือเสียศีล

๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

คำว่า ดำรง หมายถึง การช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น กล่าวคือ “การดำรงพระพุทธศาสนาให้คงอยู่หรือเป็นการทรงไว้หรือเป็นการเชิดชูและปกป้องพระพุทธศาสนา”^{๑๔} ซึ่งมีกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวก็คือ นางวิสาขามหาอุบาสิกาและขุชชุตตรา เป็นต้น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกา สำหรับกรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏเด่นชัดในด้านดำรงพระพุทธศาสนา ด้วยการปกป้องและเชิดชูพระพุทธศาสนา ก็คือ (๑) ได้ช่วยวินิจฉัยและตัดสินอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุณีสาวซึ่งตั้งครรภ์ในขณะที่นางบวชเป็นภิกษุณี นางได้วินิจฉัยจากการตรวจครรภ์และสอบถามได้คำนวณเวลาดังครรภ์กับเวลาที่นางบวช จึงทราบว่าภิกษุณีสาวตั้งครรภ์ก่อนบวช เนื่องจากนางมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาต้องการจะบวช แต่เวลานั้นนางไม่ทราบตนเองตั้งครรภ์ เมื่อบวชจึงปรากฏว่านางมีครรภ์จึงทำให้เกิดเรื่องดังกล่าว นางวิสาขามีช่วยชำระอธิกรณ์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ประกาศความบริสุทธิ์ของภิกษุณีสาวรูปนี้ในท่ามกลางสงฆ์

^{๑๒} อ.จ. เอกก. อ. (บาลี) ๑/๒๖๔/๓๕๓-๓๕๔.

^{๑๓} อ.จ. เอกก. อ. (ไทย) ๒๐/๒๕๘/๓๒.

^{๑๔} สุนทรี สุริยะรังษี, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ, วิทยานิพนธ์วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๖.

^{๑๕} แม่ชีวงเพชร คงจันทร์, “ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับนักบวชในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๖.

สองฝ่ายช่วยทำให้ศาสนาบริสุทธิ์ ปราศจากความเสื่อมเสีย^{๗๖} (๒) ได้ช่วยป้องกันความเสื่อมเสียของ
ภิกษุ คือ นางได้เห็นพระอุทายีนั่งสนทนากับสตรีในที่ลับตาคนสองต่อสอง ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่
ไม่เหมาะสมกับบรรพชิต นางจึงพูดเตือนสติพระอุทายีให้นึกถึงสถานภาพของตนว่าการกระทำ
เช่นนั้นไม่เหมาะสมไม่ควรแก่บรรพชิต แต่พระอุทายีไม่เชื่อคำเตือนของนาง ด้วยความหวังใจ
ความมั่นคงของพระพุทธศาสนาจึงนำเรื่องนั้นไปบอกภิกษุ ภิกษุอื่น ๆ พวกกันตำหนิพระอุทายี
จนกระทั่งเรื่องราวทราบไปถึงพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงได้ทรงสอบสวนพระอุทายีทรง
วินิจฉัยและทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุที่นั่งในที่ลับตาและที่ลับหูสองต่อสองกับสตรี^{๗๗} จากกรณี
ดังกล่าวมานี้ ทำให้มองเห็นภาพชัดเจนว่า การทำหน้าที่ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่เป็น
เพียงบทบาทและหน้าที่ของภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น แต่ยังหมายถึง เป็นบทบาทและหน้าที่โดยตรง
ของสตรีในพระพุทธศาสนาฝ่ายอุบาสิกาก็จะต้องช่วยกัน ปกป้องดูแลดำรงรักษาพระพุทธศาสนา
ไว้เพื่อสืบต่อไปชั่วลูกชั่วหลาน

กรณีนางขุชชุตตรา สำหรับกรณีนางขุชชุตตราเป็นกรณีที่นางได้มีโอกาสฟังธรรมและ
เข้าใจธรรมบรรลุธรรมขั้นต้นจากพระพุทธองค์ในเรือนของนายสุมนมาลาการจนมีผลทำให้นาง
ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ในฐานะสตรีมีความเป็นเลิศกว่าอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายในทาง
พหุสูต^{๗๘} โดยนางได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วบรรลุโสดาบันและนำธรรมของพระพุทธองค์มา
แสดงให้นางสามาวดีและสตรีบริวาร ๕๐๐ คนฟัง เมื่อฟังธรรมจากนางขุชชุตตราแล้วสตรีทั้งหมด
ก็บรรลุโสดาบัน หลังจากนั้น นางก็มีหน้าที่ไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้วกลับมาแสดงให้นาง
สามาวดีและสตรีบริวาร ๕๐๐ คนฟังทุกครั้ง^{๗๙} ซึ่งกรณีนี้ชี้ให้เห็นว่า การสอนธรรมสืบทอด
พระพุทธศาสนานั้นไม่ใช่เป็นบทบาทของพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงบทบาทและหน้าที่ของสตรี
บางท่านที่มีความรู้ความสามารถเข้าใจธรรม อธิบายธรรม ทั้งโดยย่อและพิสดารให้บุคคลอื่นได้รู้
ตามเห็นตามได้ด้วย

๓) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในด้านสังคม

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในด้านสังคมนี้ นั้นจะสังเกตได้ว่าในสมัยพุทธกาลจัดเป็น
บทบาทและหน้าที่ที่จำกัดเป็นช่วงมากเพราะสตรีที่จะแสดงบทบาทและหน้าที่ด้านนี้ได้ สตรีผู้นั้น
จะต้องมีคุณสมบัติที่พร้อมพอสมควร กล่าวคือ ด้านทุนทรัพย์กำลังกายกำลังใจที่มีศรัทธาอย่างเต็ม
เปี่ยม และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือ สามมียใจคล้อยตามภรรยาหรือผู้ปกครองยินดีด้วยกับบุตรสาว

^{๗๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๒.

^{๗๗} วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๔๓-๔๔๔/๔๓๓-๔๓๕.

^{๗๘} อุง. เอกก.อ. (บาลี) ๒๐/๒๕๘/๓๒.

^{๗๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๘-๕๐.

ของตนเอง ยินดีพอใจกับการปฏิบัติหน้าที่รับใช้สังคมของภรรยาหรือบุตร ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ อย่างเด่นชัดก็คือ กรณีนางสามาวดีและนางวิสาขา เป็นต้น โดยรายละเอียดมีดังนี้

กรณีนางสามาวดี กล่าวกันว่านางสามาวดีเป็นบุตรบุญธรรมของโสมกเศรษฐี กิจที่ ต้องช่วยเหลือสังคมที่สำคัญและโดดเด่นของนางก็คือ การช่วยจัดการวางแผนในการแจกทาน ณ โรงทานของท่านเศรษฐีให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งมีผลทำให้โรงทานของท่านเศรษฐีสงบไม่เสียง ดังรบกวนอีกต่อไป และทุกคนก็ได้รับการแจกทานกันอย่างทั่ว ซึ่งทำให้เห็นข้อแตกต่างก่อนที่นาง สามาวดีเข้ามามีบทบาทและหน้าที่ช่วยสังคมด้านนี้อย่างชัดเจน ส่วนกรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกา บทบาทและหน้าที่ทางด้านสังคมก็คือ การช่วยกันปลูกต้นไม้เพื่อเป็นที่ระลึกและสักการบูชาของ ประชาชนทั้งนี้เพื่อเป็นสิ่งทดแทนในคราวที่อารามว่างเว้นจากพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ โดยได้มี บทบาทและหน้าที่ร่วมกันกับพระเจ้าปเสนทิโกศลและอนาปิณฑิกเศรษฐี ซึ่งต้นไม้ดังกล่าว ปรากฏชื่อว่า “อนันทโพธิ์”^{๔๐}

๒.๓ สรุป

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จัดได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งต่อตนเอง สังคมและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะการแสดงบทบาทและหน้าที่ ตามสถานะภาพของตนเองที่สังคมกำหนดและคาดหวังไว้นั้นอีกทั้งประกอบขึ้นไปตาม หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะยังประโยชน์ให้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งบทบาทและหน้าที่ ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยย่อมีอยู่ด้วยกัน ๒ อย่าง คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของ สตรีในบริบทครอบครัว โดยบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะนี้มีอยู่ด้วยกัน ๓ ลักษณะคือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะของภรรยา บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสะใภ้ และ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทศาสนาและ สังคม โดยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีใน ฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่ง พระพุทธศาสนา

^{๔๐} พ.ชา.อ. (ไทย) ๕๕/๕๕.

บทที่ ๓

บทบาทและหน้าที่ของสตรี ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สำหรับในบทนี้ จะกล่าวถึงประเด็นที่เกี่ยวกับบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้
อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยมีประเด็นที่จะกล่าวถึงด้วยกัน
๒ ประเด็นหลัก ๆ คือ (๑) หลักธรรมของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว
(๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว โดยรายละเอียด
มีดังต่อไปนี้

๓.๑ หลักธรรมของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หลักธรรมของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในที่นี้หมายถึง
หลักธรรมของภรรยาที่มีต่อสามีหรือหลักธรรมของมารดาที่มีต่อลูก ดังนั้น ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึง
หลักธรรมของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวอยู่ ๒ ประเด็น คือ (๑)
หลักธรรมพื้นฐานของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว (๒) หลักธรรม
ทั่วไปของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว โดยหลักธรรมดังกล่าวมานี้มี
ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักธรรมพื้นฐานของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

สำหรับหลักธรรมพื้นฐานของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว
ในที่นี้ก็คือ คือ พรหมวิหาร ๔ มีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) พรหมวิหาร ๔

คำว่า “พรหมวิหาร” หมายถึง “ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้ที่มีจิตใจหนัก
แน่นมั่นคงในอารมณ์ ซึ่งเหมาะสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ในการปกครอง ในการอบรมสั่งสอน เพื่อให้
ครอบครัวและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสันติสุข” ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักธรรมที่เป็นหลักการใหญ่

* พระมหาสุชาติ นาคโกโร (บวชุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาใน
พระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖.

ของการปกครองของชีวิตครอบครัวและเพื่อครอบครัว และยังจัดได้ว่าเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และเป็นความสำคัญที่เกิดขึ้นร่วมกันในครอบครัว คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและลูก ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “มารดาบิดาเป็นพรหมของลูก” โดยมีอยู่ด้วยกัน ๔ ประการ คือ

(๑) เมตตา ได้แก่ ความรักใคร่ ความปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า หมายความว่า มารดามีความรักใคร่ปรารถนาให้บุตรมีความสุข ความรักที่มีต่อบุตรนั้นก็คือ อยากให้บุตรมีความสุขเพราะเมื่อเห็นบุตรมีความสุข มารดาก็พลอยมีความสุขไปด้วย มารดาสามารถทำได้ทุกอย่างที่อยากให้บุตรมีความสุข ซึ่งความหมายของคำว่า“เมตตา” นี้ได้มีปรากฏอยู่ในสาริปปุตตสูตรนิกายสุตตันตปิฎกไว้ว่า“คำว่าเมตตา ได้แก่ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู กิริยาที่เอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายาบท ความไม่ปองร้าย กุศลมูลคืออโหสิในหมู่มสัตว์”^๒ นอกจากนี้ ความหมายของเมตตายังปรากฏอยู่ใน เมตตาอัปปมัญญาสูตรว่าความรักใคร่ กิริยาที่รักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย เมตตาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า เมตตา^๓ ดังกล่าวไว้ว่า

เมตตา คือ ภาวะของจิตใจที่มีเชื้อใยไมตรีจิต มิตรใจ คิดเกื้อกูลด้วยสุภาพประโยชน์ ปราศจากอาฆาตพยายาบทซึ่งเกลียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบแช่มชื่น มองดูด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความพยายาบท มุ่งร้ายที่เป็นภัยแก่ทั้งปวง

ซึ่งคำว่า “เมตตา” นี้ยังได้มีผู้กล่าวเพิ่มเติมว่า คำว่า “เมตตา คือ ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า”

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่า คำว่า“เมตตา” ก็คือ ความรัก ความปรารถนาดี ปราศจากความพยายาบทมุ่งร้าย คิดทำประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ เปรียบเหมือนจิตของมารดาบิดาเมื่อมองดูบุตรน้อยคนเดียวของตนด้วยจิตเมตตา โดยตั้งข้อสังเกตจากจุดเริ่มต้นของความรัก ความเมตตาที่มารดาบิดามีต่อบุตรก็คือ มารดาเมื่อทราบว่าตนตั้งครรภ์ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นของ

^๒ พ.ม. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๕๕๐.

^๓ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓,๖๔๕/๔๒๓,๔๒๔.

^๔ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ทศบารมี ทศพิชราชธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๑๓.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

มารดาความรักจับไปถึงหัวใจเป็นความรักที่ปราศจากเงื่อนไข เป็นความรักความเมตตาที่ไม่เหมือนใคร กล่าวคือ ความรักต่อบุคคลอื่น ๆ โดยทั่วไปนั้นจะสังเกตได้ว่าต้องมีเงื่อนไขเกิดขึ้นก่อนเสมอเช่น หน้าที่การงานเป็นอย่างไร รูปร่างหน้าตาอุปนิสัย เป็นต้น แต่ความรักความเมตตาของมารดานั้นเงื่อนไขดังกล่าวนี้ไม่มีเลย ดังนั้นความรักความเมตตาของมารดานั้นจึงเป็นความรักที่ต้องการให้บุตรมีความสุขความเจริญเพียงอย่างเดียวเป็นความรักที่ทะนุถนอมพร้อมกับความเสียสละทุกอย่างให้กับบุตร ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่ามารดาปรารถนาให้บุตรมีความสุข ความเจริญโดยลำดับนับแต่วันที่บุตรถือปฏิสนธิสู่ครรภ์ของมารดาทีเดียว จะเห็นได้ว่าช่วยที่มารดาตั้งครรถ์^๖ ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของความเมตตาที่มารดามีต่อบุตร

(๒) กรุณา ก็คือ ความสงสาร หมายความว่า มารดาจะเกิดความสงสารเมื่อเห็นบุตรตกอยู่ในความทุกข์ลำบากก็อยากจะช่วยให้บุตรพ้นจากความทุกข์นั้น โดยมารดาจะรู้ดีที่เป็นทุกข์เป็นร้อนห่วงใยบุตรเมื่อเห็นบุตรมีความทุกข์หรือผิดหวัง ซึ่งความหมายดังกล่าวได้มีปรากฏไว้ในกรุณาอัมปมัญญาภิเทศไว้ว่า “ความสงสาร ภิรยาที่สงสาร ภาวะที่สงสารในสัตว์ทั้งหลาย กรุณาเจโตวิมุตติ^๗นี้เรียกว่า กรุณา”^๘ ดังนั้นเพื่ออธิบายขยายความของคำว่า “กรุณา” ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นจะขอกล่าวเพิ่มเติมความหมายของคำดังกล่าวตามที่นักวิชาการร่วมสมัยกล่าวไว้ดังนี้

กรุณา คือ ภาวะของจิตที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อได้ก็จะซื้อ ความทุกข์ของเขา คือ จะช่วยให้ความทุกข์ของเขาหมดสิ้นไป จึงมีอาการที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดทุกข์ ปราศจากความคิดเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่ง ก็คอยอยู่มิได้ จะต้องคิดช่วย

กรุณา คือ ความสงสารในสัตว์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนความรู้สึกของมารดาบิดาผู้มองดูบุตรน้อยคนเดียวของตนด้วยความสงสาร จนต้องกล่าวว่า “เจ้าเป็นทุกข์จริงหนอ”^๙

กรุณา คือ ความสะเทือนใจ ระลึกไปในสัตว์ทั้งหลายผู้ประสบทุกข์ ต้องการช่วยกำจัดช่วยปลดเปลื้องทุกข์ของสัตว์อื่นให้หมดไป

^๖ พระมหาสุชาติ นาถกโร (บวกขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖.

^๗ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๕๓, ๖๕๔/๔๒๘, ๔๒๙.

^๘ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ทศปารมี ทศพิชราชธรรม, หน้า ๒๑๕.

^๙ พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรคฉบับแปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ แปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ของพระเฮฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ, หน้า ๑๘๐.

^{๑๐} พระพุทธโสมเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๑.

กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^๑

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นกล่าวโดยสรุปก็คือความสงสารหรือความกรุณานั้นเป็นคุณธรรมที่สำคัญมากที่ทำให้มารดาเป็นผู้ที่พร้อมที่จะเสียสละทุกอย่างเพื่อช่วยเหลือบุตรให้ได้รับความสุข ซึ่งคุณธรรมข้อนี้นับไว้ว่าเป็นเครื่องหนุนนำให้คุณธรรมเรื่องเมตตานี้สูงส่งมากยิ่งขึ้นจนสามารถมองเห็นสภาพชีวิตของบุตรเหมือนกับตนได้ โดยเรื่องนี้ได้มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า

การสงสารบุตรของมารดานี้จะเห็นได้จากช่วงที่บุตรของตนคลอดออกจากครรภ์ของมารดาแล้วนั้นทั้งบิดามารดาดีใจปลาบปลื้มใจว่าเราได้บุตร คอยทะนุถนอมประคับประคองบุตรของตนตลอดมา แม้บุตรจะเจ็บไข้ได้ป่วยอย่างไรก็คอยเฝ้าปฏิบัติรักษาสุดแต่โรคภัยไข้เจ็บของบุตรนั้นเห็นควรจะหายด้วยประการใด ก็ปฏิบัติรักษาด้วยประการนั้น ไม่มีการละทิ้ง

(๓) มุทิตา ได้แก่ ความยินดี หมายความว่า มารดาพลอยยินดีกับบุตรเมื่อบุตรประสบความสำเร็จความก้าวหน้าด้วยความจริงใจ เช่น เมื่อบุตรสอบเข้าทำงานได้หรือได้เลื่อนยศถาบรรดาศักดิ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามารดานั้นมีจิตใจที่กว้างขวางมากต่อบุตร ซึ่งความหมายของมุทิตามีปรากฏอยู่ใน มุทิตาอัปมัญญานิเทศว่า “ความพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ภาวะที่พลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย มุทิตาเจโตวิมุตติ นี้ชื่อว่ามุทิตา”^{๑๒} โดยความหมายดังกล่าวนี้ได้มีนักวิชาการร่วมสมัยกล่าวไว้เพิ่มเติมไว้อีกว่า

มุทิตา คือ ความชื่นชมยินดี เมื่อมองเห็นหรือได้ยินว่าบุคคลผู้มีความสมบัติบางคนได้รับการยกย่องจากบุคคลอื่น หรือเมื่อมองเห็นได้ยินว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งไม่ประกอบอกุศลกรรม และปฏิบัติตามกุศลธรรม เปรียบเหมือนความรู้สึกของมารดาบิดาผู้มองดูบุตรน้อยคนเดียวของตน มีความชื่นชม และพูดว่า “สาธุ”^{๑๓}

มุทิตา คือ ความยินดีต่อผู้พรุ่งพร้อมด้วยสมบัติทั้งสหาย^{๑๔}

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๔.

^{๑๒} พระมหาสุชาติ นาถโร (บวขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๗.

^{๑๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๖๓, ๖๖๔/๔๓๐, ๔๓๑.

^{๑๔} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรคฉบับแปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ, หน้า ๑๘๑.

^{๑๕} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๗-๕๖๘.

มูทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดี ในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆ ปราศจากความริษยา เห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติ ก็พลอยมีมูทิตา ตัดความยินร้าย ไม่ยินดี ด้วยเหตุที่ริษยาเสียได้^{๑๖}

มูทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป^{๑๗}

มูทิตา คือ ความยินดีด้วยในเมื่อมนุษย์และสัตว์อื่นประสบสุข ไม่อิจฉาริษยา ตรงกันข้ามกับ อรติหรือริษยา^{๑๘}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นทำให้เห็นได้ว่า ความพลอยยินดีนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญมากต่อมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตรระอบครัว จะสังเกตได้ว่าความพลอยยินดีของบุคคลทั่วไปนั้น ไม่น่าจะมีจิตที่แอบแฝงด้วยความอิจฉาริษยาอยู่ลึก ๆ ด้วยหรือเปล่าซึ่งเป็นความรู้สึกภายในที่บางครั้งเพียงเห็นภาพลักษณ์ภายนอกอาจจะไม่ตรงกันแต่สำหรับมารดานั้นบุตรไม่ต้องระแวงสงสัยว่า มารดามีจิตพลอยยินดีกับบุตรด้วยความบริสุทธิ์ จังใจด้วยหรือไม่งั้นนี้เป็นคุณธรรมสำคัญมากของมารดา

(๔) อุเบกขา ได้แก่ ความวางเฉย ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบเที่ยงตรงดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง หมายความว่า มารดามีจิตพิจารณาเห็นสิ่งที่บุตรกระทำตามความเป็นจริงไม่จิตลำเอียงที่เรียกว่าอคติ ต่อบุตรทุกคนไม่ความเสมอภาคเท่าเทียมกันให้ความเมตตา สงสาร และกรุณาต่อบุตรเท่าเทียมกันโดยปราศจากความลำเอียง ซึ่งความหมายคำว่า“อุเบกขา” นี้ได้มีปรากฏอยู่ใน อุปกขาอัปมัญญานิเทศว่า“ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ภาวะที่วางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย อุเบกขาเจโตวิมุตติ นี้เรียกว่า อุเบกขา”^{๑๙}โดยความหมายดังกล่าวนี้ได้มีนักวิชาการร่วมสมัยกล่าวไว้เพิ่มเติมอีกว่า

^{๑๖} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ทศบารมี ทศพิชราชธรรม, หน้า ๒๑๖.

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสาทุก อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๒๐.

^{๑๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๓๓, ๖๓๕/๔๓๑, ๔๓๒.

อุเบกขา คือ ความเป็นกลางไม่ยึดมั่นถือมั่น ต่อสรรพสัตว์ เปรียบเหมือนความรู้สึกของมารดาบิดา ซึ่งเอาใจใส่แต่พอประมาณต่อบุตรของตน^{๒๐}

อุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเป็นกลาง เห็นความเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย^{๒๑}

อุเบกขา คือ ความมีใจมัธยัสถ์เป็นกลางในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือ ความยินดี หรือปฏิฆะ ความยินร้าย^{๒๒} เห็นความเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลายในคราวทั้งสอง คือ ในคราวประสบสมบัติและประสบวิบัติ ไม่ยินดียินร้าย มองเห็นว่าทุกๆ คนมีกรรมที่ทำไว้เป็นของตนเอง จะมีสุข จะมีทุกข์ จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ ก็เพราะกรรมจึงวางเฉยได้^{๒๓}

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน^{๒๔}

อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางด้วยพิจารณาว่า มนุษย์และสัตว์ต่างมีกรรมเป็นของตน ตรงกันข้ามกับ ราคะความติด ความยึด^{๒๕}

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นทำให้มองได้ว่า อุเบกขาความวางเฉยจำเป็นต้องเป็นการวางเฉยที่ประกอบด้วยปัญญาและปราศจากอคติ ๔ คือ ลำเอียงเพราะรัก ลำเอียงเพราะไม่พอใจ ลำเอียงเพราะกลัว ลำเอียงเพราะไม่รู้ ซึ่งคุณธรรมนี้นอกจากนำมาซึ่งอคติ ๔ แล้วยังเป็นเหตุให้คุณธรรมเรื่องเมตตา กรุณา มุทิตา นั้นเป็นไปด้วยปราศจากอคติต่อบุตรและสมาชิกทุกคนภายในครอบครัว

^{๒๐} พระอุปติสสะเถระ, วิมุตติมรรคฉบับแปลโดย พระเทพโสมถ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะแปลจากฉบับภาษาอังกฤษ ของพระเอฮารา พระโสมเถระ และพระเขมินทเถระ, หน้า ๑๘๒.

^{๒๑} พระพุทธโสมเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๘.

^{๒๒} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ทศปารมี ทศพิชราชธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๒๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), ธรรมธรรมะ, หน้า ๒๐๑.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๕.

^{๒๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสากอล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๒๑.

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอัปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณและเป็นหมวดธรรมซึ่งสามารถสร้างสันติสุขให้แก่สมาชิกทุกคนภายในครอบครัว เนื่องจากการเจริญพรหมวิหาร ๔ ต้องส่งจิตไปให้สัตว์อื่น ดังนั้น เมื่อมีการเจริญพรหมวิหาร ๔ เกิดขึ้น จึงไม่ได้มีผลเฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น แต่มีผลต่อครอบครัวโดยตรงคือความสงบสุข ความหวังและกำลังใจของสมาชิกภายในครอบครัว พรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

๓.๑.๒ หลักธรรมทั่วไปของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

สำหรับหลักธรรมทั่วไปของแม่บ้านในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ในที่นี้กล่าวถึงหลักธรรม ๗ ข้อด้วยกันทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมหรือสนับสนุนให้หลักธรรมพื้นฐานนั้นพรหมวิหารธรรม ๔ ประการนั้นมีพลานุภาพ ประสิทธิภาพ ประสิทธิผลมากยิ่งขึ้นในเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ ขรवासธรรม สีล ๕ เป็นต้น โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) สังคหวัตถุ ๔

สำหรับหลักธรรมเรื่องสังคหวัตถุ ๔ ถือได้ว่าเป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งที่สนับสนุนภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกและครอบครัว เพราะหลักธรรมเรื่องนี้เป็นหลักธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของลูกและสมาชิกทุกคนภายในครอบครัวไว้ในความรักกลมเกลียว สามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ตลอดทั้งมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญเป็นอย่างมากสำหรับภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกและครอบครัว ด้วยเหตุที่หลักธรรมนี้นอกจากเป็นการฝึกตนเองให้เป็นคนดีและสม่ำเสมอต่อสมาชิกทุกคนแล้วยังเป็นหลักธรรมพื้นฐานง่าย ๆ เพื่อเป็นการฝึกสอนตนเองและลูกให้รู้จักผูกมิตรกับทุกคนทั้งภายในครอบครัวและสังคมภายนอก ดังคำกล่าวที่ว่า

ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี การเอื้อเฟื้อเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างเกื้อซึ่งกันและกัน ซึ่งก็หมายถึง ความเสียสละของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่อย่างถูกต้องสม่ำเสมอโดยเฉพาะเมื่อเราอยู่ร่วมกัน จะต้องมีการปฏิบัติต่อกันด้วยความเสียสละและจริงใจอย่างยิ่งเพื่อยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกันไว้ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความรัก ความสามัคคี^{๒๖}

อนึ่งยังได้มีผู้กล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่า “ถ้ามารดาบิดาไม่มีการสงเคราะห์ต่อบุตรแล้ว ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวก็ไม่เกิดมิได้ ขอบเขตของการสงเคราะห์อาจเริ่มจากภายในครอบครัวก่อน เช่น มารดาบิดา สามี ภรรยา บุตร คนใช้ ข้าทาสบริวาร เป็นต้นแล้วขยายให้กว้าง

^{๒๖} ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๕.

ออกไปยังเพื่อนบ้านและสังคมในที่สุด การสงเคราะห์ทุกอย่างนี้ จะตั้งทำไปด้วยปัญญาเป็นหลัก^{๒๗}

โดยหลักธรรมเรื่องสังคหวัตถุ ๔ นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงจัดไว้เป็น ๔ อย่าง ดังที่ได้ตรัสไว้กับสังคหมานพว่า

ทาน (การให้ เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ในโลกนี้ และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้ช่วยอุ้มชูโลกเหมือนลิมสลักเพลาคุมรตที่แผ่ไปไว้ได้ฉะนั้น

ถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความเป็นใหญ่และเป็นผู้ นำาสรรเสริญธรรม^{๒๘}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ พระพุทธองค์ทรงกำหนดหลักการการสงเคราะห์หรือที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ คือ (๑) ทาน (๒) ปิยวาจา (๓) อตถจริยา และ (๔) สมานัตตตา โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) ทาน สำหรับการให้ก็เป็นพื้นฐานของคุณธรรมสำหรับมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตรและครอบครัว เพราะการให้ของมารดานั้นเป็นการให้ที่เสียสละ แบ่งปันความสุขให้กันและกันต่อบุคคลในครอบครัวคือ สามีและบุตร เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “มารดาบิดาต้องมีความเอื้อเฟื้อและเสียสละต่อบุตร ช่วยเหลือทุกคนในครอบครัวด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้ความเข้าใจและแนะนำสั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ”^{๒๙} ดังนั้น การให้การช่วยเหลือบุตรและครอบครัวจัดเป็นคุณธรรมประการหนึ่งของมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ดังจะสังเกตได้ว่าการให้ของบุคคลอื่นนั้น มักจะมีวัตถุประสงค์ที่หลากหลายแต่การให้การช่วยเหลือบุตรและครอบครัวนั้นเป็นการให้ที่มุ่งหวังเพื่อความเจริญและความก้าวหน้าของสมาชิกทุกคนภายในครอบครัวเท่านั้น ดังตั้งข้อสังเกตได้จากคำกล่าวที่ว่า

(๑) บางคนให้ทานเพราะประสบเข้า หมายถึง เมื่อพบว่ามาหากี้ให้ทานได้หรือให้หรือสักครู่ก็ให้ทานได้ไม่ให้อำบากใจ (๒) บางคนให้ทานเพราะกลัว หมายถึง

^{๒๗} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวกขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๕.

^{๒๘} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๓๓/๑๖๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๑/๒๓๑, ๑๑/๒๓๓/๒๑๘.

^{๒๙} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวกขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๐.

^{๓๐} อจ. อญฐกธ.(ไทย) ๓/๓๑/๒๕๓.

ให้ทานเพราะกลัวถูกดำเนินคดีหรือกลัวอบายภูมิ^{๓๑} (๓) บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาได้ให้แก่เราแล้ว(๔) บางคนให้ทานเพราะคิดว่าเขาจักให้แก่เรา (๕) บางคนให้ทานเพราะคิดว่าการให้ทานเป็นการดี (๖) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า เราหุงหากินเองได้ ชนเหล่านั้นหุงหากินไม่ได้ การที่เราหุงหากินเองได้จะไม่ให้ทานแก่ชนเหล่านั้นผู้หุงหากินเองไม่ได้ ไม่ควร(๗) บางคนให้ทานด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานนี้ กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป(๘) บางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต หมายถึงให้ทานเพื่อประดับจิตในการเจริญสมณธรรมฐานและวิปัสสนาธรรมฐาน เพราะว่าท่านย่อมทำจิตให้เจริญเหมาะแก่การเจริญธรรมฐานทั้งสอง^{๓๒} อีกอย่างหนึ่ง (๑) บางคนให้ทานเพราะความชอบ (๒) บางคนให้ทานเพราะความซัง (๓) บางคนให้ทานเพราะความหลง (๔) บางคนให้ทานเพราะความกลัว(๕) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า พ่อและปู่ เคยให้ทาน เคยทำทานราไม่ควรรให้วงศ์ตระกูลเก่าแก่เสื่อมหายไป (๖) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า เราให้ทานนี้แล้ว หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์(๗) บางคนให้ทานเพราะคิดว่า เมื่อเราให้ทานนี้จิตย่อม่องใส เกิดความชุ่มชมโสมนัส(๘) บางคนให้ทานเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต^{๓๓}

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าการให้ทานของบุคคลอื่น ๆ นั้นเป็นการให้ทานที่วางอยู่เงื่อนไขหลายประการด้วยกันเช่น ให้ทานเพราะความกลัว เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมาพิจารณาพิเคราะห์คุณธรรมข้อนี้จากมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกและครอบครัวแล้วทำให้มองเห็นได้ชัดว่า การให้ของมารดานั้นให้เพื่อความสุข ความเจริญรุ่งเรืองฝ่ายเดียว ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญนำไปสู่ความสำเร็จของลูกและครอบครัวต่อไปในอนาคต

(๒) ปิยวาจา ก็คือ “วาจาเป็นที่รัก วาจาดีดมน้ำใจ หรือวาจาที่ซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคีให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมน้อมตามในทางที่ดีงาม”^{๓๔} โดยลักษณะวาจาดังกล่าวมานี้จะต้องมีลักษณะพิเศษก็คือ จะต้องเป็นวาจาที่วางอยู่บนฐานที่ประกอบ

^{๓๑} อัง. อนุ. ฐก.อ.(ไทย) ๓/๓๑/๒๕๓.

^{๓๒} อัง. อนุ. ฐก (บาลี) ๒๓/๓๑/๑๗๓, อัง. อนุ. ฐก (ไทย) ๒๓/๓๑/๒๘๗.

^{๓๓} อัง. อนุ. ฐก (บาลี) ๒๓/๓๓/๑๕๔, อัง. อนุ. ฐก (ไทย) ๒๓/๓๓/๒๘๘-๒๘๙.

^{๓๔} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวกขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๒.

ไปด้วยประโยชน์เท่านั้นจึงจะเป็นปียวาจาซึ่งขึ้นพื้นฐานคุณธรรมที่สำคัญของมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกและครอบครัว ดังคำกล่าวที่ว่า

(๑) คำพูดไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส (๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น ไม่ตรัส (๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลสมัย^๕

จากพุทธพจน์ข้างต้นนี้จะสังเกตได้ว่า คำพูดที่วางอยู่บนพื้นฐานที่ประกอบไปด้วยประโยชน์ซึ่งเป็นคำพูดที่เรียกว่า “ปียวาจา” นั้นหมายถึง “(๑) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส (๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่ชอบใจของผู้อื่น เลือกกาลสมัย” จะเห็นได้ว่า การกล่าววาจาที่จริง เป็นประโยชน์ ถึงแม้ว่าวาจานั้นจะเป็นที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจต่อผู้ฟังก็ตาม สิ่งสำคัญที่สุดของการกล่าววาจาออกไปก็คือ การเลือกกาลเวลาหรือจังหวะเพื่อที่จะพูด ดังนั้น มารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกและครอบครัว ในเรื่องการกล่าววาจานี้จึงเป็นเรื่องสำคัญเพราะคำพูดบางครั้งถ้าไม่ได้พิจารณาถึงกาลเวลาที่ควรพูดหรือไม่ควรพูดย่อมมีผลบุตรต่อบุตรและสมาชิกทุกคนในครอบครัวด้วย เพราะคำพูดก็เป็นส่วนหนึ่งในการสื่อสารเพื่อสร้างความรักความเข้าใจของสมาชิกในครอบครัวเพื่อสู่เป้าหมายและเดินไปในทิศทางเดียวกัน

(๓) อตถจริยา คำว่า “อตถจริยา” ในที่นี้ หมายถึง การประพฤติประโยชน์ของมารดาที่มีต่อบุตรและสมาชิกภายในครอบครัวซึ่งเป็นการประพฤติประโยชน์ที่นำไปสู่การเสียสละไม่เห็นแก่ตัวของฐานะสมาชิกของครอบครัวและสังคมภายนอก โดยเฉพาะความสำเร็จของลูกและครอบครัวที่จะต้องเป็นผู้รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ขึ้นต่อตนเองและครอบครัวสังคมต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า “การบำเพ็ญประโยชน์จะต้องไม่ปฏิบัติตนให้เป็นภัยหรือเบียดเบียนแก่บุคคลภายในครอบครัว และสิ่งสำคัญคือต้องเป็นไปเพื่อผู้อื่นจริง ๆ มิใช่จำกัดเฉพาะตนหรือญาติผู้ใกล้ชิด พระพุทธเจ้าทรงเน้นการทำประโยชน์ที่เป็นโลกัตถจริยา คือ การทำประโยชน์แก่บุคคล

^๕ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓.

ในวงกว้าง^{๓๖} การประพัตติดังกล่าวมานี้จำเป็นที่จะต้องได้รับการหล่อหลอมบุตร โดยมีจุดเริ่มต้นมาจากครอบครัวโดยเฉพาะมารดาเป็นตัวจักรสำคัญต่อลูกที่จะอยู่เบื้องหลังความสำเร็จดังกล่าว

(๔) สมานัตตตา คำว่า“สมานัตตตา” หมายถึง ความมีตนเสมอ หมายความว่า ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงการวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมตามแต่กรณี เป็นต้น โดยความเสมอต้นเสมอปลายนี้จะเป็นตัวเสริมให้คุณธรรม คือ ทาน ปิยวาจา และอิตถจริยา ของมารดาที่มีบุตรและครอบครัวนั้นประสบความสำเร็จทุกขั้นตอนของการทำความดีเพื่อสมาชิกทุกคนในครอบครัว

๒) ขรรวาสธรรม ๔^{๓๗}

สำหรับหลักขรรวาสธรรมนี้ จัดเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนหรือครอบครัว โดยเฉพาะ เพราะเป็นหลักธรรมหนึ่งที่ช่วยสนับสนุนสถาบันครอบครัวเพื่อให้สมาชิกในครอบครัว คือ บิดา มารดา และบุตร อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันทั้งทางกาย วาจาและใจ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๔ อย่าง คือ (๑) สัจจะ (๒) ทมะ (๓) ขันติ (๔) จาคะ โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) สัจจะ แปลว่า ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้ อีกอย่างหนึ่งสัจจะนี้ยังจัดเป็นการรักษศีล อีกประการหนึ่งทางด้านวาจาเพราะเป็นการรักษาและระวังคำพูด โดยจะต้องมีความรับผิดชอบ คำพูดของตนเองอีกด้วย ซึ่งจะมีผลทำให้เป็นคนที่มีความน่าเชื่อถือไว้วางใจกันภายในครอบครัว ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ความซื่อสัตย์ ความจริงใจ ต้องมีความซื่อสัตย์และซื่อตรงต่อคู่ชีวิตของตน มีความรับผิดชอบ มีความจริงใจต่อคู่ครอง ซื่อตรงต่อตนเอง จริงใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้ ไม่ฝืนทำชั่วทั้งปวงและซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น โดยเฉพาะคู่ชีวิตของตนเอง ไม่ประพัตตินอกใจคู่ครอง ไม่โกหกหลอกลวง มีความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ มีความรับผิดชอบ ประพัตติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตาม สัจจะแห่งธรรม อยู่กันอย่างเปิดเผย ให้ทั้งสองฝ่ายเห็นกันอย่างชัดเจน ไม่มีอะไร

^{๓๖} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวชุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒.

^{๓๗} ศ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๖๔/๒๘๒-๒๘๓, ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๑-๓๕๔, พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๕๐/๓๐, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๕๔๕.

เป็นความลับ อันตนจะพึงปิดบังแก่กัน ครอบครัวที่สามีภรรยาไม่ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน จะหาความสุขไม่ได้เลย ทำให้สมาชิกภายในครอบครัวคือบุตรพลอยได้รับผลกระทบไปด้วย ก่อให้เกิดปัญหาทางครอบครัวหลายประการตามมา ซึ่งความซื่อสัตย์ของบิดามารดาที่มีต่อบุตร ย่อมมีความสำคัญอย่างยิ่งในการอบรมสั่งสอนบุตรให้เป็นคนดีมีศีลธรรม มีคุณธรรม การที่จะให้บุตรเชื่อคำพูดของผู้เป็นบิดามารดา ตั้งอยู่ในโอวาทของบิดามารดานั้น บิดามารดาจะต้องเป็นคนมีสัจจะ พูดจริง ทำให้จริงให้บุตรเห็นเป็นตัวอย่าง เมื่อเวลาอบรมสั่งสอน จะทำให้บุตรเชื่อฟังได้โดยง่าย คุณธรรมข้อนี้ถือเป็นพื้นฐานที่ทำให้คู่ครองไว้วางใจกันและกันได้อย่างสนิทใจ^{๔๘}

(๒) ทมะ แปลว่า ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีขึ้นอยู่เสมอ สำหรับหลักธรรมข้อนี้จัดเป็นหลักธรรมควบคุมความรู้สึทางด้านอารมณ์ เป็นความข่มใจ ไม่ให้เป็นคนวู่วาม ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ความข่มใจ การรู้จักฝึกตนเองให้ข่มใจไม่ให้โกรธ อย่าเป็นคนวู่วาม คิดแล้วจึงทำ จึงพูดเสมอ เมื่อได้ข่าวอะไรมาจากใครหรือจากที่ไหน ก็ต้องคิดทบทวนให้รอบคอบว่ามีความจริง มีความน่าเชื่อถือหรือไม่ ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ไร้เหตุผล รู้จักบังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นอยู่เสมอ ข่มใจไม่ให้หลงมัวเมาในสิ่งไม่ดี สิ่งที่จะเป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบสุขขึ้นในครอบครัว ผู้ครองเรือนที่ดีต้องสามารถระงับยับยั้งใจตัวเองได้ในทุกกรณีและทุกเหตุการณ์ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งทำสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรือไม่ถูกใจ ควรให้อภัยแก่กันและกัน ในขณะเดียวกันต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่ตนทำลงไปได้ยิ่งขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะเป็นในด้านความประพฤติหรือด้านการทำมาหากินเลี้ยงชีวิตในครอบครัว สิ่งใดที่เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ต้องข่มใจที่จะไม่ทำ ข่มใจที่จะไม่ให้เกิด ข่มใจในสิ่งที่เป็นโยบายมุขอันจะนำมาซึ่งความหายนะสู่ครอบครัว^{๔๙}

(๓) ขันติ แปลว่า ความอดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ท้อถอยสำหรับความอดทนข้อนี้จัดเป็นความอดทนอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างจากหลักธรรมเรื่องความข่มใจหรือทมะ เพราะความอดทนนี้เป็นความอดทนทางด้านกาย วาจา ที่จะไม่ล่วงละเมิดกรรมบถหรือล่วงละเมิดศีลซึ่งจะเป็นเหตุแห่งการทะเลาะ

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

เบาะแ่วงภายในครอบครัว หรือเป็นความอดทนในเรื่องของการทำมาหากินเพื่อหล่อเลี้ยงสมาชิกภายในครอบครัวเพื่อให้ไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิตและครอบครัว ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ความอดทน ต้องมีความอดทนต่อความยากลำบากที่เกิดขึ้นจากการอยู่ร่วมกับคนอื่น อดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในครอบครัว อดทนต่อความยากลำบากในการประกอบอาชีพ การเลี้ยงบุตรและญาติพี่น้องที่อยู่ในครอบครัว อดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่สร้างความลำบาก ขัดเคืองให้เกิดขึ้นทั้งร่างกายและจิตใจ อดทนต่ออุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในชีวิตคู่ ต้องเป็นผู้ที่มีความเข้มแข็ง สามารถกล้าเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยจิตใจที่มั่นคง ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรค ไม่อ่อนแอ จะทำให้มีความสุขเกิดขึ้นในครอบครัวให้ เพราะความสุขย่อมมีแก่บุคคลผู้อดทนเสมอ^{๔๐}

(๔) จาคะ คำว่า “จาคะ” ในที่นี้หมายถึง ความมิตใจเพื่อแผ่คือความเสียสละเพื่อแผ่ ซึ่งก็เป็นอีกหลักธรรมประการหนึ่งของมารดาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูก เพราะมารดาที่รู้จักเสียสละทรัพย์ภายนอกไม่ตระหนี่ในความเป็นอยู่ของครอบครัว โดยความเพื่อแผ่หรือจาคะนี้มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) เสียสละทรัพย์ภายนอก (๒) เสียสละภายในคืออารมณ์ไม่ดี ได้แก่ อารมณ์คือความโลภ อารมณ์คือความโกรธ และอารมณ์คือความหลง งมงาย ไม่รู้สภาพตามความเป็นจริง โดยรายละเอียดมีดังนี้

(๑) เสียสละทรัพย์ภายนอก คือ การจาคะทรัพย์สมบัติภายนอกซึ่งเป็นทรัพย์ที่ไม่สามารถนำไปได้เมื่อตนเองละสังขารไปแล้ว เช่น การช่วยเหลือบุตรธิดา สามิ ญาติพี่น้อง หรือเสียสละทรัพย์เพื่อทำบุญในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของภรรยา ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า

จาคะ คือ ความเสียสละ เสียสละทรัพย์สินเงินทอง ไม่หวงแหนของกินของใช้ต่างๆ แม้กับคู่ครองของตนเอง เสียสละความสุขส่วนตัวให้กับผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณผู้ที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ ผู้ที่ด้อยโอกาส ผู้ที่มีฐานะยากจน ลำบากยิ่งกว่าเรา อย่าทำตนเป็นคนใจแคบ จงสร้างไว้ด้วยความรักจากคนข้างเคียง ด้วยการแบ่งปันกันกินกินเสมอ ต้องเป็นคนใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อต่อทุกคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันในครอบครัว มีความโอบอ้อมอารีต่อคู่ครอง ต่อเพื่อนของคู่ครอง ตลอดถึงญาติของคู่ครองอย่างเสมอหน้ากัน เหมือนกับปฏิบัติต่อตนเองต่อเพื่อน และต่อญาติมิตรของตน^{๔๑}

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

เพราะนอกจากเป็นคุณลักษณะแม่บ้านแม่เรือนแล้วก็คือ ยังเป็นคุณลักษณะความเป็นอุบาสิกาที่ดีในพระพุทธศาสนา ก็คือ “(๑) ประกอบด้วยศรัทธา (๒) มีศีลบริสุทธิ์ (๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว (๔) ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา (๕) บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา”^๒ โดยคุณลักษณะนี้ของแม่บ้านแม่เรือนอยู่ในขอบเขตของความเป็นผู้รู้จักประมาณในค่าใช้จ่ายหรือความเป็นผู้รู้จักตน รู้จักเหตุ รู้จักผล เป็นต้น^๓ โดยกรณีตัวอย่างที่สังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดก็คือ กรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกา^๔ เพราะนางวิสาขามีใช้เพียงแต่บำเพ็ญทานในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ตามประวัติของนางจัดได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่สงเคราะห์บริวารคนข้างเคียงของสามีหรือแม่กระทั่งสัตว์เลี้ยงภายในบ้าน เพราะเมื่อเกิดมีใครภายในบ้านเดือดร้อนนางจะเป็นผู้ที่ไม่นิ่งดูเฉย จะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือทั้งทุนทรัพย์และกำลังอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งจัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาที่สำคัญยิ่งนัก

(๒) เสียสละอารมณ์หรือจาคะอารมณ์ คือ จาคะความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นอารมณ์หรือมลภาวะเป็นพิษทางอารมณ์ สำหรับเรื่องการจาคะอารมณ์นี้ ถือได้เป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับคุณลักษณะแม่บ้านแม่เรือนที่ดี เพราะนอกจากเป็นการควบคุมอารมณ์ของตนเองให้เป็นคนที่มีคุณลักษณะอารมณ์เย็นสุขุม ไม่เป็นคนใจร้อนวู่วามแล้ว ยังจะทำให้สามีและลูกรู้สึกสบายใจเมื่ออยู่ในบ้านได้อยู่ใกล้ชิดภรรยาแลธรรดา อย่างเช่น กรณีของนางอุตตราเป็นตัวอย่าง เราจะเห็นได้ว่า นางอุตตรานั้นเป็นคนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่เมื่อมีความจำเป็นต้องไปจำศีลภาวนาที่วัด แต่ด้วยความเข้าใจภาวะและอารมณ์ของบุรุษเพศจึงได้จ้างวานให้นางสิริมาทำหน้าที่เป็นภรรยาชั่วคราว แต่เมื่อนางสิริมาได้มาทำหน้าที่ภรรยาชั่วคราวก็ลืมตัวกลับคิดทำร้ายนางอุตตรา ได้นำน้ำมันที่กำลังเดือดร้อนอยู่นั้นต้กราดใส่อุตตรา แต่ด้วยความที่นางอุตตราเป็นคนที่รู้จักควบคุมอารมณ์มองเห็นซึ่งความดีของนางสิริมา ที่ทำให้นางมีโอกาสได้บำเพ็ญในพระพุทธศาสนาจึงได้ตั้งจิตแผ่เมตตาไปให้ทันทีขณะที่กำลังถูกน้ำมันที่เดือดร้อนนั้นราดตัว ด้วยอาณิสสของการเจริญเมตตาด้วยจาคะอารมณ์ความโกรธนี้เองทำให้น้ำมันที่กำลังราดตัวอยู่นั้น กลายเป็นน้ำธรรมคาไปทันทีสำหรับกรณีนี้ผู้วิจัยด้อสารชี้ประเด็นให้เด่นชัดเรื่องของการรู้จักเสียสละอารมณ์ความโกรธแค้น ความอิจฉาริษยา ว่านำมาซึ่งคุณลักษณะของภรรยาที่ดีในทัศนะพระพุทธศาสนา

^๒ อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๓๐.

^๓ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑๐.

^๔ บ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๕๓.

^๕ บ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๕๕-๒๗๑.

๓) ศรัทธา ๔

คำว่า “มีศรัทธา” คือ คุณลักษณะความเป็นภรรยาที่มีศรัทธา ๔ ประการตามที่ศนะพระพุทธศาสนา คือ (๑) กัมมสัทธา (๒) วิปากสัทธา (๓) กัมมัสสกตาสัทธา (๔) ตถาคตโพธิสัทธา โดยรายละเอียดมีดังนี้

(๑) กัมมสัทธา หมายถึง ความเชื่อเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม เชื่อว่ากฎแห่งกรรมมีอยู่จริง ได้แก่ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยเจตนา คือ มีความตั้งใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วขึ้นในตน เป็นเหตุเป็นปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบต่อไป การกระทำไม่ว่าเปลี่ยนแปลงและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยความฮอนวอนหรืออนอนคอยโชคเป็นต้น

(๒) วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง ได้แก่ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา หมายถึง เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา หมายถึง เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงพระคุณทั้ง ๕ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง^{๔๖} ดังเช่นกรณีตัวอย่างนางมัลลิกาเทวี^{๔๗} เพราะเมื่อสามีและบุตรชายทั้ง ๓๒ คนเสียชีวิตไปในคราวเดียวกันแต่นางก็ยังไม่เศร้าโศกเสียใจ เป็นสตรีหนึ่งที่ทำให้ยอมรับกับความสูญเสีย หรือแม้คำพูดที่พระธรรมเสนาดีกเล่าว่า “สิ่งของมีอันแตกเป็นธรรมดา ก็แตกไปแล้ว ใคร ๆ ไม่ควรคิด นางกลับตอบว่า “ดิฉันแม้ทราบว่าบุตรและสามีเสียชีวิตทั้งหมดโดยพวกโจรได้ตัดศีรษะ แม้เมื่อถาดเนยใสแตกดิฉันจะคิดอย่างไรเล่า” ซึ่งจากการสนทนาได้ตอบและความรู้สึกที่สามารถรับรู้ได้จากเหตุการณ์ครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า นางมัลลิกาเทวีเป็นสตรีหนึ่งที่ตั้งมั่นศรัทธาในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อต้องประสบกับความสูญเสียก็สามารถวางใจวางอารมณ์ได้ อีกทั้งยังสั่งสอนอบรมต่อลูกสะใภ้ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นกับสามีของพวกเจ้าก็ให้ถือว่าเป็นกรรมเก่าอย่าได้ผูกโกรธแค้นต่อผู้กระทำความผิด

^{๔๖} อภ. สดุดก. (บาลี) ๒๓/๔/๓.

^{๔๗} พ.ร.อ. (ไทย) ๓/๒๕-๓๐.

๔) ความไม่ประมาท

สำหรับความไม่ประมาท จัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวอีกประการหนึ่งที่สำคัญมาก ๆ ที่สุดเพราะหลักธรรมเรื่องความไม่ประมาทนี้เป็นหลักธรรมที่รวบรวมหลักธรรมคำสอนทั้งหมดภายใน๔๕ พรรษาซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่ธรรม โดยหลักธรรมนี้ที่จัดว่าเป็นคุณลักษณะของภรรยาที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเพราะหมายถึง การใส่ใจ ซึ่งความไม่ประมาทนี้^{๔๘}ได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ในทัศนะพระพุทธศาสนา กล่าวไว้ว่า

ความไม่ประมาท หรืออัปมาทธรรม ถือว่าเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการบำเพ็ญกุศลธรรมทั้งปวงให้สมบูรณ์ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความไม่ประมาทเป็นอย่างยิ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด สรุปประมวลลงในหลักธรรมคือ ความไม่ประมาทเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ความไม่ประมาท เป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรม (ความดี) ทั้งหมด ถ้าเว้นความไม่ประมาทเสียแล้ว ธรรมทั้งหลาย มีสังคหวัตถุ กตัญญูกตเวที เป็นต้น ย่อมไม่สำเร็จประโยชน์^{๔๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า

ความไม่ประมาท ก็คือ การเอาใจใส่ หมายความว่าความทางวิชาการ ความไม่ประมาท คือ การอยู่ด้วยสติและปัญญา ตัวแกนของความไม่ประมาท ก็คือ สติ อันหมายถึงการไม่อยู่ปราศจากสติหรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งรัดและควบคุมได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง ต้องระมัดระวังตัวไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงามและความเจริญก้าวหน้า ตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปละละเลย กระทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรู้หน้าที่เรื่อยไป^{๕๐}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ความไม่ประมาทนั้นเป็นคุณลักษณะที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับภรรยาที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จครอบครัว เพราะการดำเนินชีวิตนั้นจะต้องมีสติกำกับระลึกอยู่ตลอดเวลาว่าปัจจุบันตนเองกระทำอะไรอยู่ ทำแล้วจะเกิดผลอย่างไร ทำในสิ่งที่ควรกระทำหรือไม่และต้องมีความรอบคอบระมัดระวังในสิ่งที่ตนเองทำอยู่เสมอและตลอดเวลาซึ่งตรงข้ามกับความประมาท คือ ความชะล่าใจ การขาดความระมัดระวัง ไม่ว่าจะทำอะไรจะพูด หรือจะคิด

^{๔๘} อง. เอกก. (บาลี) ๒๐/๕๘-๖๐/๑๐, อง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๘-๖๐/๑๐-๑๔.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๗.

ต้องทำด้วยความระมัดระวัง มีสติเป็นองค์ประกอบอยู่ในใจเสมอทุกเวลาเมื่อขาดสติขึ้นมาก็มักจะทำอะไรที่ไม่ถูกต้อง แต่เมื่อเรามีสติควบคุมอยู่ตลอดเวลาทำให้รอดพ้นจากอันตรายภัยพิบัติต่าง ๆ เพราะความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย^{๕๐} ดังนั้น ความไม่ประมาทจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญต่อสตรี ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ที่จะต้องดูแลเอาใจใส่ต่อสามี พร้อมกับต้องทำใจยอมรับบางสิ่งบางอย่างที่อาจจะเกิดขึ้นโดยไม่คาดคิดได้ เช่น ความสูญเสีย เป็นต้น

๕) ขันติ โสรัจจะ

สำหรับหลักธรรมเรื่องขันติ โสรัจจะจัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาเช่นเดียวกัน คำว่า “ขันติ” ก็คือ ความอดทน ทนต่อความเจ็บแค้น ทุกข์ยากตรากตรำลำบาก และ“โสรัจจะ” คือ ความเสถียร ความเข้มแข็งยืนยงไม่หวัด วิจาร์ณ กับ การดูหมิ่นถ่มถุยคำใด ๆ หลักธรรมข้อนี้จะทำให้ภรรยามีคุณลักษณะงดงามออกมาให้เห็นได้ ซึ่งเป็นความงดงามที่ไม่มีวันจางหายไปจากสามีและบุตรทำให้ยิ่งมองก็ยิ่งงาม ซึ่งหลักธรรมเรื่องขันติ โสรัจจะนี้ จัดเข้ากับหลักธรรมเรื่องพรวาสธรรม ๔^{๕๑} คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ โดยรายละเอียดดังนี้

(๑) สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ชื่อตรง ชื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้ (๒) ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีขึ้นอยู่เสมอ (๓) ขันติ อดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดย (๔) จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ขอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฐิมานะ ได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวเอาแต่ใจตน

จากข้อความข้างต้นนี้จะสังเกตได้ว่า ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีขึ้นอยู่เสมอ นั้น ซึ่งเทียบเคียงได้กับโสรัจจะ คือความสงบเสถียร จัดเป็นความอดกลั้นภายในคือจิตใจที่ได้รับการฝึกฝน เป็นการรู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองมิให้มีอารมณ์สูง ๆ ต่ำ ๆ ทำให้ดูไม่ดงาม ส่วนขันติ อดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดย ก็ สามารถเทียบเคียงได้กับขันติทั่ว ๆ ไป ดังนั้น คุณลักษณะเรื่องขันติโสรัจจะจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในหน้าที่การงานทั้งของตนเองและสามี บุตร ซึ่งนั่นก็

^{๕๐} อปฺปมาโท อมตํ ปทํ บุร. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๕, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๕๑} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๖๔/๒๘๒-๒๘๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๑-๓๕๔, พ.ศ. (บาลี) ๒๕/๑๕๐/๓๐, พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๕๐/๕๔๕.

หมายถึง ความสำเร็จการใช้ชีวิตครอบครัวซึ่งผู้ที่อยู่เบื้องความสำเร็จก็คือ ภรรยา นั่นเองซึ่งเรื่อง
 ทมะนี้ ได้มีผู้กล่าวถึงโทษและคุณไว้ดังนี้

โทษของการขาดทมะ คือ

(๑) ตกเป็นภาระสังคมกลายเป็นอาชญากร

(๒) ตกสู่อบาย

(๓) เกิดข้อพิพาท

(๔) สังคมรังเกียจ

คุณของทมะ คือ

(๑) สามารถในการทำงาน

(๒) ไม่เป็นที่รังเกียจของผู้อื่น

(๓) มิตรภาพมั่นคงไม่มีเวรภัย

(๔) ยังตัวได้เพื่อไม่ถลำในทางที่ผิด

จะเห็นเด่นชัดได้ว่า ทมะ คือการข่มใจนี้ จัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาผู้อยู่
 เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวอย่างแท้จริงเพราะการภายในครอบครัวนั้นบางครั้งอาจจะมี
 เรื่องผิดใจกันบ้าง ดังนั้น คุณลักษณะของภรณยานั้นจะต้องสามารถระงับยับยั้งใจตนเองในทุกกรณี
 และทุกเหตุการณ์ เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งทำสิ่งที่ไม่ถูกต้องหรือไม่ถูกใจ ควรให้อภัยแก่กันและกัน ใน
 ขณะเดียวกันต้องหาทางแก้ไขปรับปรุงสิ่งที่ตนทำลงไปให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ไม่ว่าจะเป็นในด้านความ
 ประพฤติหรือด้านการทำมาหากินเลี้ยงชีวิตในครอบครัว

๖) การเป็นผู้มีศีล

สำหรับศีลนี้ จัดได้ว่าเป็นคุณลักษณะอีกประการหนึ่งของภรรยาในฐานะผู้อยู่
 เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว โดยศีลตามหลักพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับความประพฤติ
 และการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบด้วยกฎหมายและไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม พระพุทธองค์ทรง
 สอนไว้ ๒ ระดับด้วยกัน คือ (๑) ศีลระดับโลกียะ ซึ่งศีลระดับโลกียะนี้ ทรงเน้นเฉพาะหลักการ
 ดำเนินชีวิต และ (๒) ศีลระดับโลกุตระจัดเป็นระดับศีลที่ทำให้ชีวิตก้าวล่วงพ้นจากสังสารวัฏ แต่
 สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้มีความประสงค์มุ่งหมายเฉพาะศีลระดับโลกียะเท่านั้น ดังนั้น ศีลในที่นี้ ก็คือ
 ศีล ๕ ซึ่งจัดเป็นศีลที่มุ่งหมายเพื่อประโยชน์แก่กุลแก่ตนเองครอบครัว บุคคลรอบข้างและสังคม
 ทั้งนี้ก็เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุขต่อไปฉะนั้น ศีล ๕ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อ
 ภรรยาผู้ซึ่งอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวเพราะทำให้ครอบครัวมีความสุข ปราศจาก
 ความรุนแรง เช่น การกระทบกระทั่งกันทางกาย ทางวาจา เป็นต้นซึ่งการกระทบกระทั่งนี้ภายใน
 ครอบครัวจะสังเกตได้ว่า มาจากสมาชิกภายในครอบครัวไม่รู้จักควบคุมกายและวาจาให้เป็นปกติ

โดยเฉพาะแม่บ้านคือภรรยา นี่ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญและเป็นผู้ที่มีเวลาให้กับครอบครัวมีลูกเป็นต้นมากที่สุดมากกว่าสามี เพราะภรณานี้มิใช่ทำหน้าที่เพียงแต่ภรรยาให้กับสามีเท่านั้น แต่ยังต้องทำหน้าที่เป็นมารดาที่ดีให้กับลูกอีกด้วย โดยรายละเอียดของศีล ๕^{๕๒} นี้มีดังนี้

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน (๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน(๓) กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน(๔) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง (๕) สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เว้นจากน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

จะเห็นได้ว่า ศีลจัดเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ศีลดังกล่าวข้างต้นนี้สามารถแยกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ (๑) ศีลที่ป้องกันการกระทบกระทั่งทางกาย คือ ศีลข้อ (๑), (๒), (๓) และ ๕ (๒) ศีลที่ป้องกันการกระทบกระทั่งทางวาจา คือ ศีลข้อ ๔ ศีลดังกล่าวถือได้ว่ามีความสำคัญต่อครอบครัวหรือชีวิตการครองเรือนเป็นอย่างมากเพราะความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นจะสังเกตได้ว่ามาจากการล่วงละเมิดศีลทั้งสิ้นทั้งนี้ เป็นเพราะบุคคลในครอบครัวไม่สามารถควบคุมกายและวาจาของตนเองให้เป็นปกติของความเป็นมนุษย์ได้ เพราะการรักษาศีล ๕ เป็นการรักษากายและวาจาซึ่งเป็นการป้องกันการกระทบกระทั่งซึ่งกันและกันภายในครอบครัว โดยศีล ๕ นี้เปรียบเสมือนหลังคาบ้านที่จะช่วยป้องกันแดดและฝนให้กับบุคคลภายในครอบครัวให้อยู่อย่างสงบสุข ไม่ต้องประสบกับความเดือดร้อนเมื่อต้องประสบกับแดดและฝนตามฤดูกาลการรักษาศีล ๕ ก็เช่นเดียวกัน ส่วนธรรม ๕ นั้นถ้าหากปฏิบัติศีล ๕ ข้อได้ก็เท่ากับปฏิบัติธรรม ๕ ข้อได้เช่นเดียวกัน^{๕๓}

อีกอย่างหนึ่ง ศีล ๕ นี้ นอกจากจัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวเท่านั้น ศีลนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้ดี เป็นผู้ที่มีธรรมเป็นเครื่อง

^{๕๒} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๕๔-๑๐๒/๕๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๕๔-๑๐๒/๗๐-๗๓.

^{๕๓} แม่ชีวงเพชร คงจันทร์, “การระงับความรุนแรงในครอบครัวแนวพุทธธรรม”, ในรวมบทความประชุมวิชาการทางพระพุทธศาสนานานาชาติ ครั้งที่ ๘ เรื่อง พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ, : ๒๗๓. รวบรวมจัดพิมพ์โดยพระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๕๓.

รักษาของภรรยาอีกด้วย ดังคำกลอนที่ว่า “อันสตรีไร้ศีลก็สิ้นสวय บุรุษด้วยไร้ศีลก็สิ้นศรี สตรีเล่าไร้ศีลก็สิ้นดี ข้าราชการไร้ศีลก็เลวทราม” จากคำกลอนนี้ทำให้เห็นได้อย่างเด่นชัดยิ่งขึ้นถึงคุณลักษณะของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวว่า เพราะทำให้ภรรยาสวयทั้งภายในและภายนอกคือความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง

๓) ความมีใจเพื่อแผ่

คำว่า “ความมีใจเพื่อแผ่” ในที่นี้หมายถึง มีจิตใจประกอบด้วยความจาคะคือความเสียสละเพื่อแผ่ ซึ่งก็เป็นอีกคุณลักษณะประการหนึ่งของแม่บ้านแม่เรือนที่รู้จักเสียสละทรัพย์ภายนอกไม่ตระหนี่ในความเป็นอยู่ของครอบครัว โดยความเพื่อแผ่หรือจาคะนี้มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) เสียสละทรัพย์ภายนอก (๒) เสียสละภายในคืออารมณ์ไม่ดี ได้แก่ อารมณ์คือความโลภ อารมณ์คือความโกรธ และอารมณ์คือความหลง งมงาย ไม่รู้สภาพตามความเป็นจริง โดยรายละเอียดมีดังนี้

(๑) เสียสละทรัพย์ภายนอก คือ การจาคะทรัพย์สมบัติภายนอกซึ่งเป็นทรัพย์ที่ไม่สามารถนำไปได้เมื่อตนเองละสังขารไปแล้ว เช่น การช่วยเหลือบุตรธิดา สามเณร ญาติพี่น้อง หรือเสียสละทรัพย์เพื่อทำบุญในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคุณลักษณะหนึ่งของภรรยา ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวที่ว่า

จาคะ คือ ความเสียสละ เสียสละทรัพย์เงินทอง ไม่หวงแหนของกินของใช้ต่าง ๆ แม้กับคู่ครองของตนเอง เสียสละความสุขส่วนตัวให้กับผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณผู้ที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบ ผู้ที่ด้อยโอกาส ผู้ที่มีฐานะยากจนลำบากยิ่งกว่าเรา อย่าทำตนเป็นคนใจแคบ จงสร้างรู้ด้วยความรักจากคนข้างเคียง ด้วยการแบ่งปันกันกินเสมอ ต้องเป็นคนใจกว้างขวางเอื้อเฟื้อต่อทุกคนที่ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วยกันในครอบครัว มีความโอบอ้อมอารีต่อคู่ครอง ต่อเพื่อนของคู่ครอง ตลอดจนญาติของคู่ครองอย่างเสมอหน้ากันเหมือนกับปฏิบัติต่อตนเองต่อเพื่อน และต่อญาติมิตรของตน^{๕๔}

เพราะนอกจากเป็นคุณลักษณะแม่บ้านแม่เรือนแล้วก็คือ ยังเป็นคุณลักษณะความเป็นอุบาสิกาที่ดีในพระพุทธศาสนา ก็คือ “(๑) ประกอบด้วยศรัทธา (๒) มีศีลบริสุทธิ์ (๓) ไม่ถือมงคลต้นข้าว (๔) ไม่แสวงหาเขตบุญนอกพระพุทธศาสนา (๕) บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา”^{๕๕} โดยคุณลักษณะนี้ของแม่บ้านแม่เรือนอยู่ในขอบเขตของความเป็นผู้รู้จัก

^{๕๔} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวชุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๗.

^{๕๕} อ.ป.ญก. (ไทย) ๒๒/๑๖๕/๒๓๐.

ประมาณในค่าใช้จ่ายหรือความเป็นผู้รู้จักตน รู้จักเหตุ รู้จักผล เป็นต้น^{๕๖} โดยกรณีตัวอย่างที่สังเกตเห็นได้อย่างเด่นชัดก็คือ กรณีนางวิสาขามหาอุบาสิกา^{๕๗} เพราะนางวิสาขามีใช้เพียงแต่บำเพ็ญทานในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ตามประวัติของนางจัดได้ว่าเป็นผู้หนึ่งที่สงเคราะห์บริวารคนข้างเคียงของสามีหรือแม่กระทั่งสัตว์เลี้ยงภายในบ้าน เพราะเมื่อเกิดมีใครภายในบ้านเดือดร้อนนางจะเป็นผู้ที่ไม่นิ่งดูตาย จะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือทั้งทุนทรัพย์และกำลังอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งจัดเป็นคุณลักษณะของภรรยาที่สำคัญยิ่งนัก

(๒) เสียดสละอารมณ์หรือจาคะอารมณ์ คือ จาคะความโลภ ความโกรธ และความหลง ซึ่งเป็นอารมณ์หรือมลภาวะเป็นพิษทางอารมณ์ สำหรับเรื่องการจาคะอารมณ์นี้ ถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งสำหรับคุณลักษณะแม่บ้านแม่เรือนที่ดี เพราะนอกจากเป็นการควบคุมอารมณ์ของตนเองให้เป็นคนที่มีคุณลักษณะอารมณ์เย็นสุขุม ไม่เป็นคนใจร้อนวู่วามแล้ว ยังจะทำให้สามีและลูกรู้สึกสบายใจเมื่ออยู่ในบ้านได้อยู่ใกล้ชิดภรรยาแลมารดา อย่างเช่น กรณีของนางอุตตราเป็นตัวอย่าง เห็นได้ว่า นางอุตตรานั้นเป็นคนที่มีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่เมื่อมีความจำเป็นต้องไปจำศีลภาวนาที่วัด แต่ด้วยความเข้าใจภาวะและอารมณ์ของบุรุษเพศจึงได้จ้างวานให้นางสิริมาทำหน้าที่เป็นภรรยาชั่วคราว แต่เมื่อนางสิริมาได้มาทำหน้าที่ภรรยาชั่วคราวก็ลืมหูลืมตาไม่ลืมคิดถึงทำร้ายนางอุตตรา ได้นำนํ้ามันที่กำลังเดือดร้อนอยู่นั้นตักรดใต้นางอุตตรา แต่ด้วยความที่นางอุตตราเป็นคนที่รู้จักควบคุมอารมณ์มองเห็นซึ่งความดีของนางสิริมา ที่ทำให้นางมีโอกาสได้บำเพ็ญในพระพุทธศาสนาจึงได้ตั้งจิตแผ่เมตตาไปให้ทันทีขณะที่กำลังถูกนํ้ามันที่เดือดร้อนอยู่นั้นรดตัว ด้วยอานิสงส์ของการเจริญเมตตาด้วยจาคะอารมณ์ความโกรธนี้เองทำให้นํ้ามันที่กำลังรดตัวอยู่นั้น กลายเป็นนํ้าธรรมคาไปทันทีสำหรับกรณีนี้ผู้วิจัยต้องชี้ประเด็นให้เด่นชัดเรื่องของการรู้จักเสียดสละอารมณ์ความโกรธแค้น ความอิจฉาริษยา ว่านำมาซึ่งคุณลักษณะของภรรยาที่ดีในทัศนะพระพุทธศาสนา

๓.๒ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในที่นี้หมายถึง ภรรยาและมารดาของลูก โดยผู้วิจัยจะกล่าวถึง ๒ ประเด็น คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของมารดาที่อยู่ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร (๒) บทบาทและหน้าที่ของภรรยาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ซึ่งรายละเอียดดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

^{๕๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๑๐.

^{๕๗} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๕๕-๒๗๑.

^{๕๘} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๕๕-๒๗๑.

๓.๒.๑ บทบาทและหน้าที่ของมารดาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร

ก่อนที่จะกล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของมารดาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ก็จะต้องทำความเข้าใจถึงเรื่องบุตรในทัศนะพระพุทธศาสนาเสียก่อน ทั้งนี้เมื่อเข้าใจเรื่องบุตรก็จะโยงเข้าไปถึงเรื่องบทบาทและหน้าที่ของมารดาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จเป็นอันดับต่อไป บุตรซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกภายในครอบครัวที่สำคัญเพราะทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์และมีชีวิตชีวา เพราะบุตรทำให้บิดามารดามีความสุขใจ ผู้ทำสกุลาให้บริสุทธิ์ หรือผู้เป็นทายาทสืบสกุลของบิดามารดา ซึ่งในทัศนะพระพุทธศาสนาได้จัดไว้ ๒ ลักษณะ คือ (๑) บุตรโดยทางกำเนิด (๒) บุตรโดยคุณธรรม โดยทั้งสองลักษณะนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) บุตรโดยกำเนิด

สำหรับบุตรโดยกำเนิดนั้นมี ๓ ประเภทด้วยกัน คือ (๑) อันเดวสี ได้แก่ บุตรหรือลูกศิษย์ (๒) ทินนโก ได้แก่ บุตรหรือลูกเลี้ยง (๓) อัตรโซ ได้แก่ บุตรหรือลูกในไส้ สำหรับในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงบุตร ๒ ลักษณะเท่านั้นซึ่งผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จก็คือมารดา ได้แก่ ทินนโก บุตรหรือลูกเลี้ยง และอัตรโซ ได้แก่ บุตรหรือลูกในไส้ ซึ่งบุตรทั้ง ๒ ประเภทนี้จัดได้ว่าเป็นสมาชิกที่สำคัญภายในครอบครัว เพราะบางครอบครัวสามีภรรยาไม่สามารถให้กำเนิดบุตรได้ทำให้มีความจำเป็นต้องรับบุตรบุญธรรมหรือมีบุตรอยู่แล้วแต่สถานการณ์ทำให้จำเป็นต้องบุตรบุญธรรมเพิ่มขึ้นมาในครอบครัว หรือที่เรียกว่า บุตรหรือลูกเลี้ยง (ตินนโก) อย่างเช่น กรณีของพระนางปชาบดีโคตมี สำหรับพระนางน้ำถ่อได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญของวงการพระพุทธศาสนาเลยทีเดียวเพราะไม่เพียงแต่เป็นปฐมภิกษุณีองค์แรกในพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่พระนางยังได้เป็นแบบอย่างของครอบครัวที่ประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรธิดาได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด การวางพื้นฐานคุณธรรมให้กับบุตรทุกคนอย่างเท่าเทียมปราศจากอคติ ^{๕๕} โดยบทบาทและหน้าที่ตลอดถึงคุณลักษณะของมารดาที่แสดงให้เห็นชัดเจนถึงผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตรก็คือ ลูกเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพมีสุขภาพแข็งแรงทุกพระองค์ทั้งบุตรบุญธรรมคือเจ้าชายสิทธัตถะและลูกของพระนางเองคือ นันทกุมารและรูปนันทกุมารี

๒) บุตรโดยคุณธรรม

สำหรับบุตรโดยคุณธรรมนี้คือ บุตรที่เกิดจากบิดามารดาโดยสายเลือด แต่ที่สำคัญก็คือ เป็นบุตรที่วัดจากคุณธรรมซึ่งเป็นคุณเครื่องแสดงถึงความดีมีศีล ๕ เป็นต้น โดยบุตรที่วัดกันด้วยคุณธรรมนี้มีอยู่ด้วยกัน ๓ ลักษณะ คือ (๑) อภิชาตบุตร ได้แก่ บุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา (๒) อนุชาตบุตร ได้แก่ บุตรที่มีคุณธรรมเสมอบิดามารดา (๓) อวชาตบุตร ได้แก่ บุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา โดยบุตรทั้ง ๓ ลักษณะนี้จัดเป็นบทบาทและหน้าที่ของมารดาใน

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๕๖.

ฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของลูกที่จะต้องชักนำให้บุตรของตนเป็นคนดีให้ได้ตามหลักทางพระพุทธศาสนา ซึ่งบุตรทั้ง ๓ ลักษณะนี้มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) อภิชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณลักษณะความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมยิ่งกว่าบิดามารดา สำหรับคุณลักษณะความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมยิ่งกว่าบิดามารดาในที่นี้ หมายถึง บุตรที่มีการประพฤติปฏิบัติในเรื่องศีล สมาธิ และปัญญาสูงกว่าบิดามารดาหรือที่เรียกว่า อภิชาตบุตร คือ บุตรที่ดีมีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นสูง สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล ดังพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย อภิชาตบุตรเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ไม่งดเว้นจากปาณาติปาต อทินนาทาน กาเมมิจฉาจาร มุสาวาท ไม่งดเว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแต่ความประมาท เป็นผู้ทุศีล มีบาปกรรม ส่วนบุตรของเขาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ งดเว้นจากปาณาติปาต ฯลฯ งดเว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีศีล มีกัลยาณธรรม ภิกษุทั้งหลาย อภิชาตบุตรอย่างนี้แล^{๖๐}

ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่ปรารถนาของผู้ที่เป็นบิดามารดามากที่สุด และเป็นบุตรที่จะทำให้ความปรารถนาที่ใคร่อยากได้บุตรของมารดาเป็นสุขไปตลอดชีวิตของท่าน ดังที่โศณดาบสโพธิสัตว์แสดงไว้ว่า

มารดาเมื่อหวังผลคือบุตรจึงนอบน้อมเทวดา และได้ถามถึงฤกษ์ ฤกษ์ และปีทั้งหลาย เมื่อมารดานั้นมีระดู กรตั้งครรภ์จึงมิได้ เพราะการตั้งครรภ์นั้นมารดาจึงมีการแพ้ท้อง เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่าน สุหทา หญิงผู้มีใจดี^{๖๑}

มารดาประทับประคองครรภ์อยู่หนึ่งปีหรือหย่อนกว่าบ้างแล้วจึงคลอด เพราะเหตุนี้ มารดานั้นจึงชื่อว่า หญิงผู้ให้กำเนิดบุตร เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่านว่า ชนคติ หญิงผู้ยังบุตรให้เกิด

เมื่อบุตรร้องไห้ มารดาก็ปลอบโยนให้ยินดีได้ด้วยน้ำนมบ้าง ด้วยการร้องเพลงกล่อมบ้าง ด้วยการกอดไว้แนบอบข้าง เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่านว่า โตเสนติ หญิงผู้ยังบุตรให้รำเริงยินดี

^{๖๐} พุ.อติ.(ไทย) ๒๕/๓๔/๔๓๒.

^{๖๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๑.

จากนั้น เมื่อลมแรงและแดดกล้า มารดาก็กระทำความรักอย่างจับใจ มองดูบุตรผู้ยังเป็น เด็กอ่อนไร้เดียงสาอยู่ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกว่า โปเสนติ หิงผู้เลี้ยงบุตร^{๖๒}

จากข้อความข้างต้นนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมสูงยิ่งกว่าบิดามารดานั้นเป็นการทำให้คุณลักษณะของความเป็นมารดาทั้ง ๔ ประการ คือ หิงผู้มีใจดี หิงผู้ยังบุตรให้เกิด หิงผู้ยังบุตรให้รำเรงยินดี และหิงผู้เลี้ยงบุตร เติบมันยิ่งขึ้นเพราะเป็นบุตฺถิ์ทำให้ความปลื้มอกปลื้มใจของมารดาตนเริ่มตั้งแต่มาปฏิสนธิในครรภ์มารดามีความสุขจนกระทั่งถึงบั้นปลายชีวิตของท่าน หรือหลังจากท่านละสังขารไปแล้วทั้งนี้ เป็นเพราะมารดาได้บุตรที่มีคุณลักษณะที่เป็นบุตรที่เรียกว่า อภิชาตบุตร นั้นเอง และในชีวิตของมารดาเมื่อได้บุตรที่มีคุณลักษณะเช่นนี้จะไม่มีความเสียใจ ผิดหวัง ช้ำใจ หรือต้องเกิดความรู้สึกชอกช้ำในการกระทำของบุตรตั้งแต่บุตรถือปฏิสนธิในครรภ์มารดาจนกระทั่งมารดาละสังขารไปแล้วก็ตาม เพราะมีแต่สร้างความเจริญต่อจิตใจของบิดามารดา วงศ์ตระกูลให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

กรณีตัวอย่างคุณลักษณะของบุตรที่มีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา ก็คือ กรณีตัวอย่างของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นกรณีตัวอย่างที่สำคัญมากเพราะแสดงให้เห็นเด่นชัดตั้งแต่ชาติแรกที่พระองค์ได้ตั้งสัตยอธิฐานเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าขณะช่วยชีวิตมารดาให้ข้ามพ้นภัยจากเรือลำเก่าแตก ด้วยดวงจิตที่คิดว่า “เราตรัสรู้แล้วจะให้ผู้อื่นรู้ด้วย เราพ้นแล้วจะให้ผู้อื่นพ้นด้วย เราข้ามได้แล้วจะให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วยจนกระทั่งพระชาติสุดท้ายที่ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระองค์ก็ยังแสดงถึงคุณลักษณะของอภิชาตบุตรต่อบิดามารดา กล่าวคือ หลังจากที่พระองค์ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อได้เวลาประจวบเหมาะเป็นโอกาสที่พระองค์จะได้ตอบแทนพระพุทธานุภาพที่ได้เสด็จไปโปรดพระพุทธานุภาพบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนกระทั่งพระพุทธานุภาพสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาเป็นพระโสดาบันบุคคล ส่วนพระพุทธานุภาพก็เช่นเดียวกันพระพุทธองค์ก็ทรงไปโปรดได้บรรลุธรรมขั้นต้นเป็นพระโสดาบันบุคคลและเมื่อจวนที่พระพุทธานุภาพจะละสังขารพระองค์ก็ยังไปโปรดเป็นครั้งสุดท้ายจนได้สำเร็จพระอริยบุคคลขั้นสูง คือ พระอรหันต์จากการปฏิบัติต่อบิดามารดาของพระองค์แสดงให้เห็นเด่นชัดถึงคุณลักษณะของความเป็นอภิชาตบุตรที่ดียิ่งนัก

(๒) อนุชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณลักษณะความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมเสมอกับบิดามารดา คำว่า “คุณลักษณะความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมเสมอกับบิดามารดา” ในที่นี้ หมายถึง ความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมเสมอกับบิดามารดา เป็นบุตรชั้นกลาง ไม่สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล แต่ก็ไม่ทำให้เสื่อมลง หรือที่เรียกว่า อนุชาตบุตร ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

^{๖๒} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก้อนุชาตบุตรเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นสรณะ มีศีล มีกัลยาณธรรม และบุตรของเขา ก็เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นสรณะ เป็นผู้ที่มีศีล มีกัลยาณธรรม ภิกษุทั้งหลาย อนุชาตบุตรอย่างนี้แล^{๖๓}

คำว่า อนุชาตบุตร จะเห็นได้ว่าหมายถึง บุตรที่มีคุณสมบัติสมควรมาบิดาในเรื่องของการนับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ในเรื่องของการรักษาศีล และสุดท้ายในเรื่องเกี่ยวกับการประพฤติธรรมอันดีงาม ซึ่งจัดเป็นคุณลักษณะของบุตรที่มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ไม่เป็นที่ชั่วเลว หรือสร้างความเดือดร้อนให้กับมารดาบิดา ไม่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและบุคคลที่รอบข้าง

(๓) อวชาตบุตร คือ บุตรที่มีคุณลักษณะความเป็นบุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดาสำหรับบุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดาจัดเป็นคุณลักษณะของบุตรอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นบุตรที่ไม่ดี ที่เรียกว่า อวชาตบุตร คือ บุตรที่เลว มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นต่ำนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ก้อนุชาตบุตรเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระธรรมเจ้าเป็นสรณะ ถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นสรณะ มีศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนบุตรของเขา ไม่ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระธรรมเจ้าเป็นสรณะ ไม่ถึงพระสงฆ์เจ้าเป็นสรณะ เป็นผู้ทุศีล มีบาปกรรม ภิกษุทั้งหลาย อวชาตบุตรอย่างนี้แล^{๖๔}

กรณีตัวอย่างคุณลักษณะของบุตรที่มีคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา ก็คือกรณีของพระนางมาคันทียาเทวี ซึ่งเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนตามประวัติของพระนางเป็นหญิงสาวที่มีรูปโฉมงดงามมาก มีมารดาบิดาเป็นพราหมณ์ที่รุ่มรวยทำนายนายลักษณะหรือที่เรียกว่าลักษณะมนต์ของพราหมณ์อินเดียในสมัยนั้น เพราะความเป็นบุตรที่รูปสวยสดงดงามทำให้มารดาบิดาจึงต้องแสวงหาผู้ที่จะมาเป็นบุตรเขยที่เหมาะสมกันจนกระทั่งวันหนึ่งได้มาเจอกับพระพุทธเจ้า บิดาของนางเมื่อเห็นดังนั้นเกิดความพอใจแต่ก็ได้ถูกคัดค้านจากภรรยาเพราะภรรยาได้เห็นรอยเท้าของพระพุทธเจ้า ด้วยความที่นางชำนาญลักษณะมนต์นั้นเองจึงบอกไปว่า ลักษณะรอยเท้านั้นเป็นลักษณะรอยเท้าของผู้ที่ปราศจากกิเลสคือ ราคะ โทสะ และโมหะแล้ว ด้วยเหตุจึงใจเรื่องการหาคู่ครองให้บุตรสาวของตนนี้เองทำให้มารดาบิดาของพระนางมาคันทียาได้มีโอกาสฟังธรรมจาก

^{๖๓} พ.อุติ.(ไทย) ๒๕/๖๔/๔๓๒.

^{๖๔} พ.อุติ.(ไทย) ๒๕/๖๔/๔๓๒-๔๓๓.

พระพุทธเจ้าหลังจากฟังธรรมจบแล้วบิดาได้บรรลุธรรมชั้นสกทาคามีบุคคลส่วนมารดาได้บรรลุธรรมชั้นพระอนาคามีบุคคล ซึ่งต่อมาทั้งสองท่านก็ได้ถือเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนาเป็นภิกษุและภิกษุณี^{๖๕} ส่วนบุตรสาวกลับไม่ได้บรรลุธรรมอะไรเลยแต่ตรงกันข้ามกับมีจิตผูกอาฆาตพยาบาทต่อพระพุทธองค์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระนางเป็นอชาตบุตรคือบุตรที่มีคุณลักษณะคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา และยิ่งไปกว่าเมื่อพระนางได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนก็ได้ไปทำร้ายพระนางสามาวดีพร้อมบริวารอีก ๕๐๐ ให้ตายในกองไฟ และที่ยิ่งไปกว่านั้นพระนางทำให้อาณัติของตนทั้งฝ่ายบิดาและมารดาถึงความฉิบหาย เพราะพระนางใช้ให้พระญาติกระทำการฆาตกรรมในแต่ละครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นเด่นชัดเข้าไปอีกว่า พระนางมิใช่นำความข้อยยับให้กับตนเองเท่านั้น แต่ยังนำความข้อยยับให้กับวงศ์ตระกูลและญาติ^{๖๖} โดยคุณลักษณะดังกล่าวมานี้จึงเรียกว่า พระนางมาคันธียาว่าเป็นบุตรที่เรียกว่า อชาตบุตร บุตรที่มีคุณลักษณะด้านคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา เพราะมารดาบิดาพระอรียบุคคลในพระพุทธศาสนาแต่พระนางกับเป็นมิฉฉาภิกษุบุคคลนำตนเองและพวกพ้องลงสู่อบายภูมิพบความวิบัติทั้งโลกนี้และโลกหน้า

๓.๒.๒ ลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นมารดาที่ประสบความสำเร็จในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร

สำหรับลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นมารดาที่ประสบความสำเร็จในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ก็คือ การที่บุตรแสดงหรือประพฤติปฏิบัติตนอย่างถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) บุตรรู้จักคุณของบิดามารดา และ (๒) บุตรตอบแทนคุณของมารดาบิดา โดยรายละเอียดมีดังนี้

๑) บุตรรู้จักคุณของบิดามารดา

การรู้จักคุณของบิดามารดา ก็คือ คำว่า “กตัญญู”^{๖๖} นั่นเองสำหรับบุตรที่รู้จักคุณของบิดามารดาก็เป็นคุณธรรมประการแรกที่เกิดขึ้นจากจิตสำนึกของผู้ที่เป็นบุตรเองเช่น เลือดเนื้อชีวิตของตนนั้นได้มาจากบิดามารดา เป็นต้น นี้ก็เรียกว่า เป็นผู้รู้จักคุณท่านเพราะถ้าไม่มีท่านทั้งสองก็ไม่มีเราในวันนี้ เพราะการรู้จักคุณของบิดามารดาเป็นคุณธรรมประจำใจที่ต้องเกิดขึ้นภายใต้จิตสำนึกของบุตร ด้วยการมองเห็นว่ามารดาบิดานั้นมีคุณต่อบุตรอย่างไร ดังที่มารดาของโสณดาบสโพธิสัตว์ได้กล่าวไว้ว่า

โสณะ มารดาและพ่ออาศัยเธอ เธออนุญาตแล้ว มารดาพึงได้จุมพิตนันทะผู้ประพฤติพรหมจรรย์ที่กระหม่อมเกิด เพราะนานเหลือเกินจึงได้เห็นนันทะ หัวใจของมารดาขอมหัวนันทะ เหมือนใบอ่อนของต้นโพธิ์ถูกลมพัดไหวไปมา เมื่อโสมารดาหลับลงฝัน

^{๖๕} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๓.

^{๖๖} อัง.พูก. (บาลี) ๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

เห็นนันทะมา มารดาก็เบิกบานดีใจว่า ลูกนันทะของมารดามาแล้ว แต่เมื่อใดมารดาตื่นขึ้นแล้วไม่เห็นนันทะมา ความเศร้าโศกและความเสียใจมีขึ้นอย่างกลับทัณฑ์มโดยยิ่งมารดาเห็นนันทะกลับมาในวันนี้ ขอนันทะผู้เป็นที่รักของพ่อมั่งเข้าไปยังเรือนของพวกเราเถิด นันทะลูกสุดที่รักแม่ของบิดา นันทะไม่ควรจากเรือนนี้ไปอีก พ่อโสมณะ ขอนันทะจงได้สิ่งที่ตนปรารถนาเถิด ขอนันทะจงบำรุงมารดาเถิด^{๖๗}

จากคำปรารภของมารดาพระโพธิสัตว์นี้ผู้เป็นบุตรจำต้องเกิดจิตสำนึกคุณของท่านว่า ความรักที่มารดาให้กับบุตรเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ เป็นความรักที่ตัดเชื้อไขได้ยากยิ่งระหว่างมารดากับบุตร ฉะนั้น การรู้จักคุณของบิดามารดาในเรื่องความรักของท่านที่มีต่อบุตรนั้นจึงเป็นคุณธรรมของบุตร

สำหรับคุณธรรมข้อต่อไปซึ่งบุตรจะทำความรู้จักคุณของท่านทั้งสอง ก็คือ การได้มาซึ่งชีวิตหรืออรรถภาพของความเป็นมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่ได้โดยยาก เริ่มตั้งแต่การถือปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาแต่คลอดออกมาเป็นทารก จนกระทั่งเลี้ยงดูเติบโตเป็นผู้ใหญ่ขึ้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย แต่บิดามารดาสามารถให้สิ่งนี้กับผู้ที่ตนเป็นบุตรได้ ดังที่พระโสมมาบสโพธิสัตว์ได้แสดงไว้ว่า

มารดาเมื่อหวังผลคือบุตรจึงนอบน้อมเทวดา และได้ถามถึงฤกษ์ ฤกษ์ และปีทั้งหลาย

เมื่อมารดานั้นมีระดู การตั้งครรภ์จึงมิได้ เพราะการตั้งครรภ์นั้น มดจึงมีการแพ้ท้อง เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่าน สุหทา หญิงผู้มีใจดี

มารดาประทับประคองครรภ์อยู่หนึ่งปีหรือหย่อนกว่าบ้างแล้วจึงคลอด เพราะเหตุนี้ มารดานั้นจึงชื่อว่า หญิงผู้ให้กำเนิดบุตร เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่านว่า ชนตตี หญิงผู้ยังบุตรให้เกิด

เมื่อบุตรร้องไห้ มารดาก็ปลอบโยนให้อินดีได้ด้วยน้ำนมบ้าง ด้วยการร้องเพลงกล่อมบ้าง ด้วยการกอดไว้แนบอบข้าง เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกท่านว่า โตเสนตี หญิงผู้ยังบุตรให้ร่าเริงยินดี

จากนั้น เมื่อลมแรงและแดดกล้า มารดาก็กระทำความรักอย่างจับบีบ มองดูบุตรผู้ยังเป็น เด็กอ่อนไร้เดียงสาอยู่ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตจึงเรียกว่า ไปเสนตี หญิงผู้เลี้ยงดูบุตร^{๖๘}

^{๖๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๑.

^{๖๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๑.

^{๖๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๒.

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการให้สิ่งที่ได้ยากของมารดาบิดาต่อบุตรซึ่งเป็นสิ่งที่บุตรจะต้องรู้จักคุณค่าทั้งสองคือ การให้ชีวิต ให้กำเนิด ให้การคุ้มครองบุตรตั้งแต่บุตรอยู่ในครรภ์ ให้การเลี้ยงดูเมื่อบุตรคลอดออกมาแล้ว ในชีวิตของท่านทั้งสองมีแต่ให้กับบุตรซึ่งเป็นการให้ที่ไม่มีใครสามารถปฏิบัติเช่นนี้กับบุตรได้อีกแล้วในโลกนี้ เพราะชีวิตของบุตรคือเลือดและเนื้อของท่านทั้งสองนั่นเอง

ประการต่อมาก็คือ บุคคลที่เป็นห่วงลูกมาที่สุดในชีวิตก็คือ มารดา ความเป็นห่วงของมารดานั้น เป็นความรู้สึกที่ท่านปฏิบัติเหมือนกับว่าบุตรนั้นเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตของท่าน บุตรเป็นเจ็บป่วยมารดาจึงเจ็บป่วยยิ่งกว่าบุตร บุตรเป็นทุกข์มารดาจึงทุกข์ยิ่งกว่าบุตรเสียอีก สำหรับเรื่องมีอุทาหรณ์กรณีตัวอย่างของมารดาของคูลีมาล ตามประวัติจะเห็นถึงความรู้สึกของมารดาที่เป็นห่วงของคูลีมาล ความรู้สึกเป็นห่วงนี้ไม่สามารถทำให้มารดาของท่านนอนหลับได้ เผ่าครุ่นคิดว่า จะช่วยบุตรของตนได้อย่างไรจึงจะช่วยให้บุตรได้พ้นจากการตามล่าของเหล่าทหารหลวง^{๖๐} นี่ก็คือ ความรักและความห่วงของมารดาที่มีต่อบุตร ดังที่โศกนาฏสโพรซิเตอร์ได้แสดงไว้ว่า

มารดาเมื่อให้บุตรสำนึกกว่า อย่างนี้ซึ้ง อย่างโน้นซึ้ง ย่อมลำบาก และทราบว่บุตรของตนเมื่อถึงคราวเป็นหนุ่ม กลุ่มหลวมัวเมาในภรรยาของผู้อื่นอยู่จนดึกคืนเที่ยงคืน ไม่กลับมาในเวลาเย็น ก็ยอมเดือดรอย ด้วยประการฉะนี้^{๖๑}

จากข้อความข้างต้นนี้แสดงให้เห็นชัดเจนถึงความรู้สึกเป็นห่วงเป็นใยแม้ว่า บุตรของตนจะเติบโตเป็นหนุ่มแล้วก็ตาม หรือมีครอบครัวแล้วก็ตาม นี่ก็คือ ความรู้สึกรักและห่วงบุตร ซึ่งเป็นสิ่งที่บุตรควรอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักคุณค่าของท่านให้ละเอียดลึกซึ้ง

ประการสุดท้ายที่บุตรจะต้องรู้จักคุณค่าของท่านทั้งสองก็คือ การให้ทรัพย์ภายนอกเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตให้อยู่ได้ในโลกนี้และโลกหน้า ดังที่โศกนาฏสโพรซิเตอร์ได้แสดงไว้ว่า“ทรัพย์อันใดที่เป็นทรัพย์ของมารดาก็ดี เป็นทรัพย์ของบิดาก็ดี แม้ทรัพย์ทั้ง๒ มารดาก็คุ้มครองรักษาไว้เพื่อบุตรนั้น ด้วยหมายใจว่า แม้ทรัพย์ทั้ง๒ นี้พึงเป็นของบุตรของเรา”^{๖๒} จะเห็นชัดทีเดียวว่าการทำมาหากินของมารดาบิดานั้น ทำไปมิใช่เพียงเพื่อประดับประดาครองเลี้ยงดูบุตรให้เติบโตในอศภานี้เท่านั้น คือสร้างฐานะเพื่อให้ครอบครัวมีความมั่นคงเท่านั้น แต่การทำมาหากินของท่านทั้งสองก็เพื่อสร้างความเป็นหลักฐานให้กับลูกในอนาคตอีกด้วยหลังจากท่านทั้งสองได้ละสังขารไปแล้ว นี่ก็คือ คุณธรรมเบื้องต้นที่บุตรที่จะต้องบำเพ็ญให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ เพื่อให้เห็นคุณค่าของท่านให้มากที่สุดและจะได้ทำการตอบแทนท่านทั้งสองต่อไป

^{๖๐} พ.ร.บ. (ไทย) ๖/๖๑-๖๒.

^{๖๑} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๒.

^{๖๒} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๘/๑๖๖/๘๒.

๒) บุตรตอบแทนคุณของบิดามารดา

สำหรับคำว่า ตอบแทนคุณของบิดามารดา ก็คือ คำว่า “กตเวที”^{๗๓} หมายถึง การทดแทนพระคุณของท่านทั้งสอง ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) การประกาศคุณท่าน (๒) ตอบแทนคุณท่าน ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) การประกาศคุณท่าน หมายถึง การทำให้ผู้อื่นรู้ว่า มารดาบิดามีคุณแก่บุตรอย่างไรบ้าง มากน้อยเพียงใด สำหรับเรื่องนี้ท่านกล่าวไว้ว่า

เรื่องนี้มีคนคิดทำกันอยู่มากเหมือนกัน แต่ส่วนมากไปทำตอนงานศพ คือเขียนประวัติสรรเสริญคุณของบิดามารดาในหนังสือแจก การกระทำเช่นนี้ก็ถูกแต่ถูกเพียงเปลือกนอกผิวเผิน ถ้าเป็นการกินผลไม้ก็แค่เคี้ยวเปลือกเท่านั้น ยังมีทำเลที่จะประกาศคุณของบิดามารดาที่สำคัญกว่านี้ คือ ที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของบิดามารดาตนทั้งนั้น เลือดก็แบ่งมาจากท่าน เนื้อก็แบ่งมาจากท่าน ตลอดจนนิสัยใจคอก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ความประพฤติของตัวเรานี่แหละจะเป็นเครื่องประกาศคุณของบิดามารดาอย่างโจ่งแจ้งที่สุด ไม่ใช่อยู่ที่หนังสือแจก ไม่ใช่อยู่ที่หีบศพบนเชิงตะกอน แต่อยู่ที่ตัวเราเอง หากพิมพ์ข้อความไว้ในหนังสือแจกว่า บิดามารดาเป็นคนตั้งอยู่ในศีลในธรรม แต่ตัวเราเองประพฤติส่ำมะเลเทเมา คอร์รัปชั่นทุกครั้งที่มีโอกาส สืลข้อเดียวก็ไม่สนใจรักษา ก็ผิดที่ไป สดุดีคุณของบิดามารดาว่าเป็นคนดีสุภาพเรียบร้อยแต่ตัวเราผู้เป็นลูกกลับประพฤติตัวเป็นนักเลงอันธพาล

ดังนั้น ในฐานะของความเป็นบุตรคุณธรรมที่บุตรจะต้องประพฤติปฏิบัติก็คือ การประพฤติตนอยู่ในศีลในธรรม มีวาจาสุภาพเรียบร้อย ตัวของบุตรเองก็คือ ตัวแทนของมารดาบิดาหรือการประพฤติปฏิบัติของบุตรที่แสดงออกมาก็คือ การประกาศคุณของท่านอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว ถ้าหากประพฤติปฏิบัติตนนอกกรอบนอกรอยหรือนอกกรอบแห่งศีลธรรมก็เท่ากับเป็นการประกาศว่า ตนเองและมารดาบิดาเป็นคนเช่นใด ฉะนั้นการประกาศคุณของท่านด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเท่ากับเป็นการประกาศคุณของมารดาบิดานั้นเอง เพราะบุตรคือตัวแทนหรือผลผลิต ผลงานของมารดาบิดา

^{๗๓} อก.ทุก.(บาลี) ๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

^{๗๔} พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ, มงคลชีวิต ฉบับ “ธรรมทายาท”, (กรุงเทพฯ : นิวโลเต็ก), หน้า ๘๒-๘๓.

(๒) การตอบแทนคุณท่าน

สำหรับการตอบแทนคุณท่าน ในที่นี้มีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะ คือ (๑) ตอบแทนคุณในระดับพื้นฐาน (๒) ตอบแทนคุณในระดับสูงขึ้น ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

๑) การตอบแทนคุณในระดับพื้นฐาน คือ การตอบแทนคุณท่านเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่หรือแม้กระทั่งท่านละสังขารไปแล้ว ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๕ ลักษณะ คือ

(๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

(๒) ช่วยทำการงานของท่าน

(๓) ดำรงวงศ์สกุล

(๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

(๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๓๕}

ซึ่งการตอบแทนคุณมารดาบิดาด้วยการบำรุงมารดาบิดาด้วยฐานะ ๕ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า เป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งอภิสกุลทั้งหลายมีความสรรเสริญเป็นต้นในโลกนี้ด้วยเหตุเพราะมารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้าแห่งบุตรทั้งหลายและเป็นผู้มีอุปการะก่อนแก่บุตรทั้งหลาย ดังพุทธพจน์ที่ตรัสกสิณกาลกะว่า

ภทฺทติบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดา อํบุตรพึงบำรุงด้วยฐานะ ๕ คือ เราอันท่านเลี้ยงแล้วจักเลี้ยงท่าน๑ จักทำกิจของท่าน๑ จักดำรงวงศ์สกุล๑ จักปฏิบัติซึ่งความเป็นผู้รับทรัพย์มรดก๑ ก็อีกอย่างหนึ่ง เมื่อท่านถึงแก่กรรมล่วงลับไปแล้ว จักตามเพิ่มให้ซึ่งทักษิณ๑ ภทฺทติบุตร ทิศเบื้องหน้าคือมารดาบิดา อํบุตรพึงบำรุงด้วยฐานะ๕ เหล่านี้แล^{๓๖}

จากพุทธคำรสนี้ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า เหตุที่จะต้องทำการตอบแทนนั้น เพราะ (๑) ท่านเลี้ยงดูเรามาก่อนด้วยการนำปัจจัยแห่งสุขเข้าไปและด้วยการนำปัจจัยแห่งทุกข์ออกไปตั้งแต่บุตรออกจากจากครรภ์มารดา ด้วยการให้ดื่มน้ำ นม ยังมือและเท้าให้เจริญ เอาปากดูดนม ให้อาบ น้ำ แต่งตัว เลี้ยงดู ประคับประคอง เพราะฉะนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนคุณท่านบุตรก็ต้องเลี้ยงดูท่านอย่างดี ด้วยการล้างเท้า ให้อาบ น้ำ ให้อาหา^(๒) ให้ความสำคัญกับกิจการของมารดาบิดาด้วยการพักกิจของตนด้วยการยังกิจของมารดาบิดาให้เจริญรุ่งเรือง (๓) รักษาทรัพย์สมบัติของมารดาบิดามีนาเป็นต้นไม่ให้เสียหาย (๔) ด้วยการนำมารดาบิดาให้ออกจากวงศ์ที่ไม่

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๘-๒๐๔/๒๐๑๒-๒๐๖.

^{๓๖} มงฺก. (ไทย) ๒/๒๖๐.

ตั้งอยู่ในธรรม และ๕) ประพฤติปฏิบัติให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้สมควรรับทรัพย์มรดกจากมารดา บิดา เพราะถ้าบุตรปฏิบัติผิดต่อมารดาบิดา มารดาบิดาก็มีสิทธิที่จะไม่ให้ทรัพย์มรดกนั้นได้^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า การตอบแทนคุณมารดาบิดาขั้นพื้นฐานนี้เป็นการตอบแทนเพื่อให้ท่านดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้เท่านั้น เน้นไปที่การเลี้ยงดูที่กายและทรัพย์สมบัติภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืน โดยไม่แน่ว่าหลังจากมารดาบิดาล่วงลับไปแล้วท่านทั้งสองจะไปสู่ภพภูมิที่ดีหรือไม่

๒) การตอบแทนคุณในระดับสูงขึ้น คือ การตอบแทนคุณท่านเพื่อเป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่มรรค ผล นิพพาน ในภายภาคหน้าเมื่อท่านล่วงลับสังขารไปแล้ว หรือเพื่อให้ท่านไปสู่ภพภูมิที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าเดิม จนกระทั่งเข้าสู่พระนิพพานได้ในที่สุด ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการตอบแทนคุณมารดาบิดาที่บุตรพึงปฏิบัติที่ยิ่งใหญ่ยิ่งนัก มีคุณมากมีอานิสงส์มาก โดยพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า เป็นการตอบแทนคุณที่สามารถสนองพระคุณท่านให้ได้ทั้งหมด ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในมาตาปิตุคุณสูตรในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวการทำตอบแทนได้ง่ายแก่ท่านทั้ง ๒ ท่านทั้ง ๒ เป็นไหน ท่านทั้ง ๒ คือ มารดาและบิดา บุตรพึงประคับประคองมารดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง พึงประคับประคองบิดาด้วยบ่าข้างหนึ่ง เขามีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอยู่ ๑๐๐ ปี และเขาพึงทำการบำรุงมารดาบิดานั้นด้วยการอบกลิ่น การนวด การให้อาบน้ำ และการคัด และท่านทั้ง ๒ นั้น ถึงแก่พิราลัยและอุจจาระบนบ่าทั้ง ๒ นั้นนั้นแล ภิกษุทั้งหลาย กิจอย่างนั้น ยังไม่เป็นอันทำแล้วหรือทำตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดาเลย ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง บุตรพึงสถาปนามารดาบิดาในราชสมบัติ อันเป็นอิสราธิบดีแห่งแผ่นดินใหญ่นี้ อันมีรัตนะ ๗ ประการมากมาย ภิกษุทั้งหลาย กิจอย่างนั้น ไม่เป็นอันบุตรทำแล้วหรือทำตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดาเลย ข้อนี้เป็นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะมารดาบิดามีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดงโลกนี้แก่บุตรทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ก็บุตรใดแล ยังมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธา ให้สมათานดำรงตั้งมั่นอยู่ในสัทธาสัมปทา ยังมารดาบิดาผู้ทุศีลให้สมათานดำรงตั้งมั่นอยู่ในศีลสัมปทา ยังมารดาบิดาผู้ตระหนี่ให้สมათานดำรงตั้งอยู่ในจาคะสัมปทา ยังมารดาบิดาผู้มีปัญญาทราหมให้สมათานดำรงตั้งมั่นอยู่ในปัญญาสัมปทา ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล กิจนั้น จึงชื่อว่า เป็นอันบุตรทำแล้วทำตอบแทนแล้วและทำยิ่งแล้วแก่มารดาบิดา

^{๓๖} มงคล. (ไทย) ๒/๒๖๐-๒๖๒.

^{๓๗} มงคล. (ไทย) ๒/๒๐๖.

จากพุทธคำรัสนี้แสดงให้เห็นเด่นชัดถึงการตอบแทนคุณมารดาบิดาในเรื่องศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ด้วยการตอบแทนคุณให้ท่านมีศรัทธา ๔ ในพระพุทธศาสนา คือ เชื่อเรื่อง กรรม ผลของกรรม เชื่อว่าสัตว์โลกมีกรรมเป็นของ ๆ ตน และเชื่อเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อมีความศรัทธาเกิดขึ้นแล้วก็จะป็นเหตุนำมาซึ่งการรักษาศีลตามสมควรแก่ธรรม โดยศีลนี้เองเป็นการป้องกันเพื่อฝึกฝนตนเองไม่ให้ลุ่มอำนาจของกิเลสอย่างหยาบ เมื่อสามารถควบคุมกิเลสอย่างหยาบได้แล้ว สิ่งตามมาอีกก็คือ การเสียสละหรือที่เรียกว่า จาคะ ซึ่งจาคะในพระพุทธศาสนามีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ การเสียสละวัตถุสิ่งของภายนอกกาย และการเสียสละอารมณ์ความรู้สึกที่ไม่พอใจ ความตระหนี่ถี่เหนียว ความโลภ ความหลง โดยผลของการฝึกไปตามธรรมเช่นนี้ขั้นตอนสุดท้ายก็จะทำให้เกิดสติปัญญา มีความคิดเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไน้มนำจิตใจให้ก้าวสู่ความเป็นอริยมรรคอริยผลในที่สุด

๓.๒.๓ บทบาทและหน้าที่ของภรรยาในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี

จากการศึกษาพบว่า ประเพณีและลักษณะของสามีในพระพุทธศาสนามีความหลากหลายเหมือนกับการได้มาซึ่งภรรยาของชายเช่นเดียวกัน การได้มาซึ่งสามีของสตรีดังกล่าวมาข้างต้นนี้เมื่อจัดประเภทแล้ว พระพุทธองค์ทรงจัดไว้ด้วยกัน ๗ ประเภท คือ (๑) สามีดุจเพชฌฆาต (๒) สามีดุจโจร (๓) สามีดุจนาย (๔) สามีดุจบิดา (๕) สามีดุจพี่ชายน้องชาย (๖) สามีดุจเพื่อน (๗) สามีดุจทาสี โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) สามีดุจเพชฌฆาต คือ สามีที่คิดประทุษร้ายภรรยา ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อหญิงเหล่านี้ ดูหมิ่นภรรยา พยายามฆ่าภรรยา

(๒) สามีดุจโจร คือ สามีที่มุ่งจะขโมยทรัพย์แม้มีจำนวนน้อย ที่ภรรยาประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา

(๓) สามีดุจนาย คือ สามีที่ไม่สนใจการงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ดุร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ข่มขู่ภรรยาผู้ขยันหมั่นเพียร

(๔) สามีดุจบิดา คือ สามีที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยรักษาทรัพย์ที่ภรรยาหามาได้ไว้

(๕) สามีดุจพี่ชายน้องชาย คือ สามีที่เป็นเหมือนพี่ชายน้องชาย มีความเคารพในภรรยาของตน

(๖) สามีดุจเพื่อน คือ สามีเห็นภรรยาแล้วชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนบ้านเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นชายมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อภรรยา

(๓) สามีนุชทาตี คือ สามีที่ถูกภรรยาจะฆ่าจะเข่นตีก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยมไม่คิดชุนเคืองภรรยา อดทนได้ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจภรรยา^{๗๕}

๓.๒.๔ ลักษณะที่แสดงให้เห็นว่าเป็นภรรยาที่ประสบความสำเร็จในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี

๑) สามีเข้าใจและเห็นอกเห็นใจภรรยาถูกต้องตามหลักทางพระพุทธศาสนา

สำหรับความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจของสามีที่มีต่อภรณานั้นก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เป็นภรรยาที่ประสบความสำเร็จในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี เพราะสามารถทำให้สามีเข้าใจถึงสภาวะที่แท้จริงของสตรีซึ่งเมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วพบว่า จะต้องเป็นลักษณะพิเศษของภรรยาที่สามารถทำให้สามีเข้าใจและเห็นอกเห็นใจตนเองได้ ซึ่งมีอยู่ด้วย ๕ ลักษณะ คือ (๑) สตรีต้องออกจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ (๒) สตรีมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ (๓) สตรีมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ (๔) สตรีคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัสและเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน (๕) สตรีต้องคอยปรนนิบัติเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตน พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน โดยลักษณะของสามีที่เข้าใจและเห็นอกเห็นใจภรรยามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) สตรีต้องออกจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ โดยปกติสตรีเมื่อเป็นเด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นสาวนั้นจะต้องอยู่ในความปกครองของบิดามารดา เป็นต้น ซึ่งท่านทั้งสองนั้นต่างก็ให้ความรักความอบอุ่นความปลอดภัยต่อเธอตลอดมาแต่เมื่อต้องเปลี่ยนมือจากบิดามารดาเป็นสามี บทบาทของสตรีก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากบุตรมาเป็นภรรยาและที่ต้องทำหน้าที่ภรรยาด้วยการคอยดูแลเอาใจใส่สามีนั่น ต่างก็ต้องการความรักความอบอุ่นจากสามีเพื่อทดแทนจากบิดามารดา ซึ่งสามีเองเป็นผู้นำบุตรสาวของท่านทั้งสองมา ลักษณะนี้เองภรรยาที่มีความสามารถทำให้สามีระลึกถึงความเป็นจริงของการใช้ชีวิตของสตรี และสามารถปฏิบัติต่อภรรยาของตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสมก็ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีและครอบครัว และเป็นความสุขอย่างหนึ่งของครอบครัวที่สามารถสัมผัสได้จากวิถีชีวิตของตนเอง

^{๗๕} อญ. สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๗๖-๗๘.

^{๗๖} ส.สพ. (บาลี) ๑๘/๒๘๐-๒๘๒/๒๑๕-๒๒๐, ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๒๘๐-๒๘๒/๑๓๑-๑๓๕.

(๒) ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ สำหรับประเด็นนี้นับได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับผู้หญิงที่ใช้ชีวิตการระยา ที่สามีจะต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงสรีระร่างกายของภรรยาว่า การมีระดูของผู้หญิงในแต่ละเดือนของสตรีแต่ละคนนั้นจะไม่เหมือนกัน เช่น บางคนอาจจะมีอาการหงุดหงิด อารมณ์เสื่อง่าย โกรธง่าย มีลักษณะมีความบอบบางทางด้านอารมณ์ หรือมีอาการปวดหัวอย่างรุนแรง เป็นต้น ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สามีจะต้องเข้าใจและเห็นอกเห็นใจภรรยาของตนเอง ซึ่งหากว่าภรรยามีความสามารถทำให้สามีของตนเองเข้าใจตนเองได้นับได้ว่า เป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งของภรรยาและครอบครัว อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เรื่องกระทบกระทั่งกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นภายในครอบครัวเพราะการเปลี่ยนแปลงทางด้านฮอร์โมนในร่างกายของภรรยา

(๓) ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่เป็นพิเศษ บำรุงกายใจ ในเวลาที่ภรรยามีครรภ์ สามีจะต้องเอาใจใส่ให้ดีที่สุด ไม่ควรเที่ยวเถลไถลไปหาความสุขส่วนตัวนอกบ้าน ต้องกลับบ้านตรงเวลา โดยให้คิดว่ามีคนผู้หนึ่งกำลังรอคอยเราอยู่ที่บ้าน เพราะเมื่อภรรยามีครรภ์ย่อมต้องการคำปลอบโยน ดูแลเอาใจใส่จากสามีของตน ต้องการความเห็นอกเห็นใจ สามีไม่ควรทำให้ภรรยาเข้าใจเรื่องเหล่านี้เป็นเด็ดขาด ดังนั้น ภรรยาที่สามารถทำให้สามีปฏิบัติตนได้ดังกล่าวมานี้ถือได้ว่าประสบความสำเร็จหรืออยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีและครอบครัว

(๔) ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเลื่องชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตนเอง เพราะการคลอดบุตรในแต่ละครั้งของสตรีถือได้ว่าเป็นการเสี่ยงต่อชีวิตมากทั้งมารดาและบุตรที่กำลังจะคลอดออกมา การที่สามีได้อยู่ใกล้ชิดตลอดขณะที่ภรรยาคลอดบุตรถือได้ว่า เป็นความสำเร็จของภรรยาอีกประการหนึ่งที่สำคัญ

(๕) ผู้หญิงต้องคอยปรนนิบัติเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าการที่สามีเข้าใจและเห็นอกเห็นใจต่อความทุกข์ของภรรยาทั้ง ๕ ประการนี้ นับจัดได้ว่าเป็นลักษณะหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการใช้ชีวิตคู่ เพราะเป็นการปฏิบัติตนเสมือนหนึ่งเป็นทุกข์ของตนเอง ดังนั้นการที่สามีสามารถปฏิบัติภรรยาได้ลักษณะดังกล่าวมานี้จึงเป็นความสำเร็จของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีและครอบครัว

๒) แสดงบทบาทของการเป็นสามีให้เห็นอย่างชัดเจนต่อครอบครัวและสังคม

การที่สามีได้แสดงบทบาทของตนเองออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนทั้งต่อตนเองและสังคมนั้นถือได้ว่า เป็นความสำเร็จของภรรยาอีกลักษณะหนึ่งเพราะสามารถทำให้สามีแสดงบทบาทกับคนได้อย่างสมฐานะของสามีอย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๕ ลักษณะ คือ

(๑) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา (๒) ไม่ดูหมิ่น (๓) ไม่นอกใจ (๔) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ (๕) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส^{๘๑} โดยรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

(๑) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา คำว่า “ยกย่อง” หมายความว่า การให้เกียรติยกย่องต่อภรรยาของตนเองทั้งภายในครอบครัวและต่อสังคม แสดงตนออกมาอย่างชัดเจน และที่สำคัญจะต้องให้ความเป็นธรรม ไม่ปกปิดภรรยาต่อผู้อื่นและให้สิทธิภรรยาในการไปไหนมาไหนกับคู่ของตน^{๘๒} เช่น ยอมรับความเป็นภรรยาโดยถูกต้องตามกฎหมายด้วยการจดทะเบียนสมรส พากษะของตนไปในงานสังคมต่าง ๆ แนะนำให้วงศ์ญาติให้เพื่อนฝูงรู้จักคุ้นเคยสนิทสนมกับภรรยาของตน เป็นต้น การกระทำหรือการแสดงออกดังกล่าวมานี้ของสามีที่มีต่อภรรยาถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของภรรยาที่มีต่อสามีเพราะสามารถทำให้สามียอมรับตนเองได้อย่างเปิดเผย

(๒) ไม่ดูหมิ่น คำว่า “ไม่ดูหมิ่น” หมายความว่า สามีจะต้องไม่สบประมาท ไม่แสดงกิริยาจากเกรี้ยวกราดหรือดูหมิ่นภรรยาของตนแม้ภรรยาจะมีความศึกษาต่ำ ฐานะต่ำ ทั้งภายในครอบครัวและต่อสังคม สำหรับลักษณะดังกล่าวนี้ก็เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่เป็นความสำเร็จของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีเพราะสามารถทำให้สามีไม่แสดงอาการเกรี้ยวกราดต่อตนเองได้ ซึ่งผลของการไม่ดูหมิ่นก็คือ การใช้ชีวิตคู่ก็จะใช้อย่างอะลุ่มอล่วยผ่อนหนักผ่อนเบา รู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกัน

(๓) ไม่นอกใจ หมายความว่า การที่สามีเป็นคนซื่อสัตย์ต่อภรรยามีความจริงใจ เห็นอกเห็นใจภรรยา ไม่ละทิ้งภรรยาไปหาความสุขกับหญิงอื่น ไม่นอกใจภรรยาแม้แต่ความคิด ซึ่งลักษณะดังกล่าวมานี้ของสามีแสดงให้เห็นว่า ภรรยามีความสามารถผูกใจสามีไว้ได้ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๘ ประการ คือ “ด้วยรูป ด้วยรอยยิ้ม ด้วยวาจา ด้วยมารยาท ด้วยดอกไม้หรือผลไม้ที่หักมาจากป่า ด้วยกลิ่น ด้วยรสและด้วยผัสสะ”^{๘๓} ซึ่งข้อนี้ นับได้ว่าเป็นความสำเร็จของภรรยาเหมือนกันซึ่งจะเห็นได้ว่าภรรยานอกจากจะอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีแล้วยังอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวอีกด้วยเพราะสามารถทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ปราศจากปัญหาสามีมีภรรยาน้อย

^{๘๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๖๕/๑๖๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๘๒} พระมหาสุชาติ นาคโร (บวกขุนทด), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๔๔.

^{๘๓} อญ. อญฐก. (บาลี) ๒๓/๑๓/๑๖๒, อญ. อญฐก. (ไทย) ๒๓/๑๓/๒๔๔.

(๔) มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ ก็คือ การที่สามีได้มอบการทำงานในบ้านทุกอย่างกับภรรยาซึ่งถือได้ว่าเป็นการให้เกียรติแก่ภรรยาและให้ภรรยาได้สิทธิในการจัดงานบ้านเรือนซึ่งเป็นหน้าที่โดยตรงของสตรี การจัดงานบ้านที่ดี การใช้จ่ายภายในครอบครัวที่ดี การดูแลรักษาสมบัติภายในบ้านที่ดี หากสามีมอบให้ภรรยาทำ ให้อิสระเต็มที่ตามแต่จะตัดสินใจ เห็นสมควรอย่างไรก็ให้ทำไป โดยที่ตัวเองไม่เข้าไปก้าวก่ายมากนัก เพราะจะทำให้ภรรยาเกิดความภาคภูมิใจและจะทุ่มเทกำลังใจในกิจการนั้น ๆ อย่างเต็มที่และเต็มความสามารถพร้อมทั้งจะเป็นเหตุให้เกิดความรักความนับถือในสามีอย่างมีวิวัฒนาการ สำหรับการที่สามีได้มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้กับภรรยาดังกล่าวมานี้ก็ถือได้ว่า เป็นความสำเร็จของภรรยาอีกอย่างหนึ่งเพราะแสดงว่าภรรยาสามารถทำให้สามีรู้ว่า ภรรยาของตนเองไว้วางใจกิจการในบ้านหรือครอบครัวได้ซึ่งก็เป็นความสำเร็จอย่างหนึ่งของภรรยาที่สามารถพิชิตสามีได้

(๕) หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส การที่สามีเมื่อออกนอกบ้านหรือไปทำกิจธุระต่างจังหวัด เมื่อเดินทางกลับมาได้ซื้อเครื่องแต่งตัวที่ภรรยาสนใจหรือต้องการ หรือเมื่อถึงวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเกิด วันครบรอบแต่งงาน สามีได้แสดงความมีเมตตาใจซื้อของขวัญมาฝากกับภรรยาของตน ถือได้ว่าเป็นความสำเร็จของภรรยาอีกเช่นเดียวกัน เพราะสามารถเข้าไปนั่งอยู่ในใจของสามีได้ ทำให้สามีระลึกนึกถึงเมื่ออยู่นอกบ้าน

กล่าวโดยสรุป การที่สามีได้แสดงบทบาทออกมาอย่างชัดเจนดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า เป็นความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของภรรยาอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีและครอบครัว เพราะการได้สามีดีนั้นโดยปกติตามแนวคิดของบุคคลทั่วไปถือได้ว่า เป็นภรรยาที่โชคดีมากกว่าถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ ๑ เพราะการได้คู่ชีวิตที่ดีนั้นนอกจากทำให้ภรรยามีความสุขแล้วยังทำให้เป็นครอบครัวที่อบอุ่นด้วยความรักอีกด้วย เป็นความรักความอบอุ่นที่ไม่สามารถหาซื้อได้ด้วยเงินตราแต่แสวงหาได้ด้วยการแสดงบทบาทและหน้าที่อย่างเต็มใจและจริงใจต่อตนเอง ภรรยาและครอบครัว

๓.๒.๕ กรณีตัวอย่างภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

๑) กรณีครอบครัวพระนางมัทรี^{๘๔}

พระนางมัทรีทรงเป็นมเหสีหรือคู่บุญบารมีของพระเวสสันดร โภคิสัตว์ผู้ทรงพอพระทัยในการบริจาทานโดยที่ สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็ทรงพอพระทัยที่จะบริจาทให้เป็นทานได้ สำหรับชาตินี้ของพระนางนับได้ว่า เป็นสตรีผู้หนึ่งในฐานะเป็นภรรยาที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีอย่างเห็นเด่นชัดทีเดียว โดยเฉพาะการยินดีในการบริจาทานมีการบริจาทพญาช้างปัจจัยนาคราห์แก่พราหมณ์ ๘ คนที่มาทูลขอเป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุการณ์หนึ่งที่สะท้อนขวัญของชาวเมือง

^{๘๔} บ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๓/๓๕๑-๔๘๓.

เป็นอย่างมากเป็นเหตุให้ชาวเมืองโกรธแค้นจึงรวมตัวกันขับไล่พระเวสสันดรให้ไปอยู่ที่เขาวงกต เหตุการณ์ครั้งนี้ ถึงแม้ว่าพระสวามีจะถูกขับไล่ออกจากเมือง แต่พระนางก็ได้แสดงถึงความจงรักภักดีต่อพระสวามีด้วยการติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด มีการแสวงหาผลหมากรากไม้เป็นอาหารให้กับพระเวสสันดร ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ของภรรยาที่จะต้องดูแลสามีและลูก เพราะการถือเพศเป็นฤาษีอยู่ป่านั้นหากไม่ได้พระนางอยู่เบื้องหลัง การบำเพ็ญทานบารมีในชาตินี้ของพระเวสสันดรอาจจะไม่ประสบความสำเร็จ ยิ่งไปกว่านั้นการแสดงถึงความยินดีกับการบริจาคทานทุกครั้งของพระนางที่มีต่อพระเวสสันดร แม้กระทั่งการบริจาคบุตรทั้งสองของพระนางซึ่งรักปานดวงตาดวงใจ พระนางเมื่อทราบถึงวัตถุประสงค์ของการให้ก็มีจิตยินดีอนุโทนาถกับพระสวามี ดังคำกล่าวที่ท่านกล่าวไว้ว่า

การที่พระนางมัทรีตามเสด็จพระเวสสันดรไปอยู่ในป่าด้วยนั้น เป็นอุปการคุณแก่พระเวสสันดรมาก เพราะขณะที่พระเวสสันดรสมาทานถือเพศเป็นบรรพชิต พระนางได้ปรนนิบัติอยู่ด้วยโดยได้จัดหาพืชผักผลไม้ให้ และทรงดูแลเรื่องความเป็นอยู่อื่น ๆ รวมทั้งทรงดูแลพระโอรสและพระธิดาด้วย เพื่อให้พระเวสสันดรได้บำเพ็ญสมณธรรมอย่างเต็มที่โดยไม่ต้องทรงวิตกกังวล^{๔๕}

๒) กรณีครอบครัวพระนางพิมพา

พระนางพิมพาเป็นธิดาของพระเจ้าสุปปพุทธะเป็นมเหสีของเจ้าสีหัตถดะ สำหรับในพระชาตินี้ของพระนางนับเป็นอีกพระชาติหนึ่งที่แสดงให้เห็นเด่นชัดถึงบทบาทและหน้าที่ของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวคือพระสวามีและพระโอรสของพระนาง ตลอดถึงความจงรักภักดีต่อพระสวามี ดังคำกล่าวที่ว่า

พระนางตัดสินใจพระทัยแล้วว่า จะจงรักภักดีต่อพระสวามีตลอดไป เพื่อบูชาความรักนั้น ทันทิที่ทราบว่า พระสวามีเสวยพระกระยาหารมื้อเดียว บรรทมบนพื้นดินไม่ประดับพระวรกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ พระนางก็ปฏิบัติพระองค์เช่นนั้นบ้าง คือ เสวยพระกระยาหารมื้อเดียว บรรทมบนพื้นกษดาน ไม่ประดับพระวรกายด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ จนพระวรกายหมองคล้ำ แม้พระประยูรญาติจะช่วยกับปลอบโยน ก็หาได้ทำให้พระนางบรรเทาความโศกเศร้าลงไปไม่ จนกระทั่งในที่สุดพระประยูรญาติต้องปล่อยพระนางให้ประทับอยู่ตามลำพัง

^{๔๕}นางไพลิน องค์สพรหม, “การศึกษาวิเคราะห์การสร้างบารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒.

^{๔๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

จากข้อความข้างต้นหากพินิจพิเคราะห์แล้วจะเห็นว่า การที่พระนางเมื่อทรงทราบว่าพระสวามีได้ประพฤติปฏิบัติตนอย่างไรพระนางก็ปฏิบัติเช่นนั้นด้วย แสดงให้เห็นว่าพระนางมีจิตใจคล้อยตามต่อการแสวงหาโมกขธรรมของพระสวามีเพื่อตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งหากพิจารณาจากสถานภาพทางสังคมก็ทำให้มองได้ว่า หากพระนางไม่มีจิตยินดีต่อการบำเพ็ญความดีครั้งนี้ของพระสวามีด้วยการเสด็จติดตามก็ย่อมเป็นสิ่งที่พึงกระทำได้แต่พระนางไม่ทรงประพฤติเช่นนั้นซึ่งแสดงว่า พระนางก็ยินดีต่อการบำเพ็ญความดีครั้งนี้เช่นกัน จนกระทั่งพระสิทธัตถะได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณดังปรารถนาทุกประการ จึงนับได้ว่าพระนางพิมพาเป็นสตรีผู้หนึ่งที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของพระสวามี

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของพระนางพิมพาที่มีต่อบุตรของพระนางสำหรับในพระชาตินี้ก็ยิ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเช่นเดียวกัน กล่าวกันว่าพระนางปฏิบัติหน้าที่ของมารดาอย่างสมบูรณ์แบบด้วยการเลี้ยงดูพระโอรสให้เจริญเติบโตและทรงอบรมสั่งสอนตามขัดติยประเพณี ทั้งนี้เพราะปรากฏว่าพระราหุลกุมารซึ่งได้บวชเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนานั้นได้เป็นสามเณรที่ดีมีได้ถือพระองค์ว่าทรงเป็นหน่อเนื้อในพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามารดาได้อบรมมาเป็นอย่างดี โดยมีตัวอย่างปรากฏให้เห็นเมื่อคราวพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบัน(คือผู้มีใช้ภิกษุ) ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมภิกษุสงฆ์เสด็จดำเนินไปประทับ ณ พทริการาม กรุงโกสัมพี สามเณรราหุลร่วมเดินทางไปด้วย ภิกษุทั้งหลายได้กล่าวกับท่านว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบัน ท่านจงหาที่นอนสามเณรราหุลหาที่นอนไม่ได้ จึงไปนอนที่วัจกุฎี พอเวลาใกล้รุ่ง พระพุทธเจ้าทรงตื่นบรรทมเสด็จไปวัจกุฎี(ส้วม) ทรงพระภาสะ (กระแอม) ก่อนเข้า สามเณรราหุลก็กระแอมรับ พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ใครอยู่ในที่นี่ สามเณรราหุลตอบว่า ข้าพระพุทธเจ้า สามเณรราหุล พระเจ้าข้า พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ทำไม เธอจึงมานอนในที่นี้ สามเณรราหุลจึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าจึงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทเพิ่มเติมให้ภิกษุนอนร่วมกับอนุปสัมบันได้ไม่เกิน๓คืน^{๘๖}

จากเหตุการณ์ครั้งนี้ก็นับได้ว่าเป็นเครื่องชี้ให้เห็นอย่างเด่นชัดของพระราหุลซึ่งทำให้เห็นถึงบทบาทและหน้าที่ที่มีต่อบุตรของพระนางพิมพาผู้เป็นพระมารดาที่ได้อบรมเลี้ยงดูพระโอรสเป็นอย่างดี เพราะในเวลาต่อมาพระราหุลได้รับเอดทัตตะจากพระพุทธเจ้าว่า “ราหุลเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายของเรา ในด้านเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา”^{๘๗}หรือเมื่อยามที่ภิกษุณีพิมพาอาพาธสามเณรราหุลก็ยิ่งแสดงความเป็นลูกกตัญญูต่อพระนางอีกด้วย ดังข้อความที่ว่า“ภายหลัง

^{๘๖} วิ.มทา. (ไทย) ๒/๔๕-๕๒/๒๓๓-๒๓๘.

^{๘๗} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๐๕/๒๘.

เมื่อพระนางพิมพาเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี สามเณรราหุลก็เป็นห่วงใยพระมารดาคอยเอาใจใส่ดูแลในเวลาทีภิกษุณีมารดาป่วยไข้^{๘๕}

๓) กรณีครอบครัวนางวิสาขามหาอุบาสิกา^{๘๖}

สำหรับนางวิสาขามหาอุบาสิกาจัดเป็นสตรีที่มีบทบาทสำคัญผู้หนึ่งทั้งต่อความสำเร็จของครอบครัวและสตรีผู้ส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาในฐานะสตรีผู้โดดเด่นทางด้านอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา นางวิสาขาจัดได้ว่าเป็นสตรีผู้หนึ่งที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูจากการดาบิมาอย่างดีตั้งแต่เยาว์วัย กล่าวกันว่านางได้บรรลุนิธรรมตั้งแต่อายุเพียง๗ ขวบ เนื่องจากคุณูปา ของนางได้พานางวิสาขาไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าซึ่งแสดงให้เห็นว่านางได้ใกล้ชิดทั้งกายและใจต่อพระพุทธศาสนา และเมื่อถึงคราวออกเรือนแยกครอบครัวก็ได้รับการอบรมจากบิดาด้วยการให้โอวาท๑๐ ข้อ^{๘๗} ซึ่งโอวาท๑๐ ข้อนี้เองเมื่อเกิดปัญหาครอบครัวขึ้นนางวิสาขาก็สามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อครอบครัวมีผลทำให้พ่อผัวเปลี่ยนใจหันมานับถือพระพุทธศาสนา นับได้ว่าเป็นผู้ได้ทำหน้าที่และบทบาทของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวเช่นเดียวกัน

๔) กรณีของพระนางสามาวดี

พระนางสามาวดีเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนทรงอนุญาตให้พระนางสามาวดีถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ได้ตามที่ต้องการ และให้โอกาสไปวิหารเพื่อฟังธรรมได้ พระนางสามาวดีก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานมาฉันภัตตาหารและหลังจากนั้น๗ วันไปแล้วพระพุทธองค์ทรงมอบให้พระอานนทกับพระภิกษุจำนวนหนึ่งมาฉันภัตตาหารและแสดงธรรมในพระราชวัง วันหนึ่งพระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้ฟังธรรมของพระอานนทแล้วเลื่อมใสจึงได้กระทำการบูชาธรรมด้วยผ้าอุดตราสงฆ์๑๐๐ ผืน^{๘๘} ผ้าอุดตราสงฆ์ผืนหนึ่ง มีค่าถึง๕๐๐ เมื่อพระเจ้าอุเทนไม่เห็นผ้าอุดตราสงฆ์ที่พระนางสามาวดีและหญิงบริวาร จึงได้สอบถาม หญิงเหล่านั้นทูลพระเจ้าอุเทนว่าได้ถวายพระอานนทแล้ว พระเจ้าอุเทนเห็นว่าผ้ามีฉันท

^{๘๕} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๔/๒๓๕-๒๕๓.

^{๘๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๕๓.

^{๘๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๕๓.

^{๘๘} อุดตราสงฆ์ หมายถึง ผ้าห่ม เป็นผ้าผืนหนึ่งในจำนวน๒ ผืน ของไตรจีวร ได้แก่ ผืนที่เรียกกัน

สามัญว่า จีวร,พระพรหมคุณาภรณ์,พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์หน้า ๕๕๕,ดูรายละเอียดใน พุ.ธ.อ. (ไทย)๑/๒๕๔.

มาก สงสัยว่าพระอานนท์จะใช้ผ้าเหล่านั้นทำอะไรจึงไปสอบถามพระอานนท์ พระอานนท์ชี้แจงให้พระเจ้าอุเทนฟังว่า ท่านจะเก็บผ้าไว้พอแก่การใช้ของท่าน ที่เหลือก็จะถวายแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่า ภิกษุผู้มีจีวรเก่าก็จะให้จีวรแก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่ากว่า ภิกษุเหล่านั้นก็จะเอาจีวรเก่าของตนทำเป็นผ้าปูที่นอน ผ้าปูที่นอนเก่าก็จะทำเป็นผ้าปูพื้น ผ้าปูพื้นเก่าก็จะทำเป็นผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่าก็จะนำมาบดละเอียดแล้วผสมดินเหนียวฉาบฝา เมื่อพระเจ้าอุเทนทรงทราบว่า พระภิกษุใช้ผ้าที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าเช่นนั้น จึงมีความศรัทธาเลื่อมใส แล้วถวายผ้าให้พระอานนท์อีก ๕๐๐ ผืน^{๕๓}

พระเจ้าอุเทนพระราชทานแห่งเมืองโกสัมพีนัน ในเบื้องต้นไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในภายหลังพระองค์หลงเชื่อพระนางมาคันทียาและคิดจะประหารชีวิตพระนางสามาวดี แต่ด้วยอำนาจแห่งเมตตาจิตของพระนางสามาวดีทำให้พระเจ้าอุเทนทำไม่สำเร็จละฐ์จักผิดชอบชั่วดี พระนางสามาวดีจึงแนะนำให้พระเจ้าอุเทนเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว ก็ทรงเลื่อมใสและกราบทูลขออนุญาตพระพุทธรูปเป็นสรณะ ทรงถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์อยู่ตลอด ๗ วัน พระองค์ได้ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จนในเวลาต่อมาพระเจ้าอุเทนได้กลายเป็นอุบาสก ผู้เจริญในพระพุทธศาสนา

ในกรณีของพระเจ้าอุเทนนั้น พระนางสามาวดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชักนำให้พระเจ้าอุเทนหันมาสนใจนับถือพระพุทธศาสนาและเป็นอุบาสกที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอีกพระองค์หนึ่ง

๓.๓ การให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีเพื่อสร้างความสำเร็จของครอบครัว

เนื่องจากสตรีเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อครอบครัวเพราะมีอิทธิพลต่อการกำหนดบทบาทและวิถีชีวิตของสมาชิกของครอบครัวที่จะส่งผลตกทอดสู่สังคม ดังนั้นการสร้างความสำเร็จที่ถูกต้องต่อสตรีซึ่งเป็นแม่บ้านแม่เรือนในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ในขั้นแรกของการประยุกต์บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว จึงต้องเริ่มต้นด้วยการให้การศึกษาเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องหรือสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นเสียก่อนโดยมีหัวข้อที่จะทำการศึกษา ๒ ประเด็น คือ (๑) การชี้โทษของการขาดหลักธรรมและการละเลยต่อบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว (๒) การแสดงประโยชน์ของหลักธรรมและการแสดงบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ การชี้โทษของการขาดหลักธรรมและการละเลยบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว

เนื่องจากอริยสัจ ๔ จัดเป็นหลักธรรมที่แสดงให้เห็นถึงทฤษฎีความจริงของชีวิตในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเริ่มต้นจาก ทุกข์ คือ การรู้สภาวะที่เป็นทุกข์ ซึ่งถ้าจัดเป็นขั้น

^{๕๓} คุราลละเอียดใน วิ.จู.(ไทย) ๓/๔๔๕/๓๘๓-๓๘๔, พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕.

ได้แก่ ชั้นแถลงหรือสำรวจปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต และสมุทัย คือ การรู้สิ่งที่เป็นสาเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งถ้าจัดเป็นชั้น ได้แก่ ชั้นสืบค้น วิเคราะห์ และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหาที่จะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป ดังนั้น ชั้นแรกของการให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีเพื่อสร้างความสำเร็จของครอบครัว จึงต้องเริ่มต้นด้วยการนำหลักการของอริยสัจ ๔ ชั้นทุกข์และสมุทัยมาลงมือปฏิบัติให้เกิดผล โดยการตระหนักรู้ถึงโทษของการขาดหลักธรรมและการละเลยต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง โดยในที่นี้ผู้วิจัยจะมุ่งประเด็นไปที่การขาดหลักธรรมเรื่องพรหมวิหาร ๔ เป็นพื้นฐานของหลักธรรมเรื่องอื่น ๆ เช่น ฆราวาสธรรม สังคหวัตถุ ศรัทธา ความไม่ประมาท (สติ) ขันติโสรัจจะ เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยมองว่า หลักธรรมเรื่องนี้จัดเป็นหลักธรรมพื้นฐานทางด้านจิตใจ ความสำนึก หน้าที่และความรับผิดชอบ และสามารถเชื่อมโยงถึงหลักฆราวาสธรรม สังคหวัตถุ ศรัทธา ความไม่ประมาท (สติ) ขันติโสรัจจะ สิด ๕ เป็นต้น ซึ่งผลออกมาเป็นเรื่องของการละเลยบทบาทหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ดังนั้นจะขอกล่าวถึงประเด็นหลัก ๆ เรื่องพรหมวิหาร ๔ เป็นฐานรองรับธรรมดังกล่าวซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเด็น คือ (๑) โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ระดับครอบครัว (๒) โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ระดับสังคม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ระดับครอบครัว

๑) โทษของการขาดเมตตาในระดับครอบครัว

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีปราศจากความพยาบาทมุ่งร้าย คิดทำประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ เมื่อบุคคลขาดเมตตา จึงมีลักษณะตรงกันข้าม กล่าวคือ มีลักษณะของการปองร้าย โกรธพยาบาทต้องการทำลายผู้ที่ทำให้โกรธ และมีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์สุขของตนเป็นประมาณ แสวงหาประโยชน์ตนทั้งทางที่สมควรและไม่สมควร โดยไม่คำนึงว่าผู้อื่นจะเสื่อมเสียประโยชน์อย่างไร เพราะว่าเมตตาไม่มีพยาบาท เป็นข้าศึกไกล^{๕๔} นอกจากนี้ เมตตายังมี ราคะเป็นข้าศึกไกล^{๕๕} การที่บุคคลขาดเมตตาจึงทำให้ความรัก ความปรารถนาดีของเขา เป็นความรัก ในลักษณะซึ่งมีความเอื้อย อาลัย ความปรารถนา การเรียกร้องต้องการ การได้รับกาตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ถ้าไม่มีการตอบสนองก็จะกลายเป็นความโกรธ และเป็นความรักที่คำนึงถึง รูปร่างหน้าตา มุ่งอยู่ที่ ความสวยงาม ความน่ารัก น่าใคร่ น่ายินดี น่าปรารถนา ของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สภาพของสิ่งเหล่านั้น ถ้าหากว่ารูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสสภาพของสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลง

^{๕๔}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๐, ดุรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาพรส จำกัด ๒๕๔๘), หน้า ๕๖๐.

^{๕๕}ดุรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๐.

ไป จิตก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สร้างความหลง ความละโมภ โลก อยากได้ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เพื่อตอบสนองความต้องการของตน^{๕๖}

ดังนั้น เมื่อสตรีหรือแม่บ้านใดมีลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมจะส่งผลเสียต่อสมาชิกภายในครอบครัว นอกจากนี้ เมื่อเกิดความเห็นแก่ตัวเช่นนี้ ก็จะแสวงหาประโยชน์ตนโดยส่วนเดียว ทั้งในทางที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย จนเป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนต่อสมาชิกภายในครอบครัว เป็นเหตุทำให้ละเลยต่อบทบาทหน้าที่ของความเป็นมารดาและภรรยาของครอบครัว เพราะได้ตั้งตนอยู่ในความประมาท ไม่มีการเสียสละแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ หรือบางกรณีอาจเป็นเหตุให้ต้องละเมิดศีลธรรม ดังจะเห็นตัวอย่างการละเลยบทบาทหน้าที่ของภรรยาที่มีต่อสามี เช่น การคบชู้ผู้ชาย เป็นต้น หรือละเลยบทบาทหน้าที่ของมารดาที่มีต่อบุตร เช่น บุตรเป็นเด็กมีปัญหา เพราะไม่ได้เอาใจใส่ต่อบุตรเท่าที่ควรจะเป็น บุตรขาดความรักความอบอุ่นภายในครอบครัว คิด ขาดเสียดัด ก่ออาชญากรรม เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวนี้ ล้วนสร้างปัญหาให้กับครอบครัวและผู้ที่เกี่ยวข้อง

๒) โทษของการขาดกรุณาในระดับครอบครัว

กรุณา คือ ความสงสาร กิริยาที่สงสาร ภาวะที่สงสารในสัตว์ทั้งหลายต้องการช่วย กำจัดช่วยปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ เมื่อบุคคลขาดกรุณา จึงมีลักษณะตรงกันข้าม คือ เมื่อเห็นผู้อื่นสัตว์อื่นได้รับความเดือดร้อน แทนที่จะมีจิตคิดใคร่ช่วยเหลือให้พ้นจากความเดือดร้อน กลับซ้ำเติมให้เขาเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้นเพราะว่ากรณามีข้าศึกไกล ได้แก่ วิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียน^{๕๗} และเนื่องจากข้าศึกไกลของกรุณา คือ โทมนัส^{๕๘} หรือ โสกจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยความโศก ดังนั้น เมื่อบุคคลขาดกรุณา จึงพบว่าในบางกรณี เมื่อเห็นบุคคลอื่น สัตว์อื่น ประสบความทุกข์ความเดือดร้อน แทนที่จะรีบเร่งช่วยเหลือ เช่น เห็นคนตกน้ำ แทนที่จะกระโดดลงไปช่วยเหลือ แต่ไม่ได้กระโดด กลับร้องให้เด่นเร่าๆ ซึ่งอาการดังกล่าวนี้ไม่ใช่กรุณา แต่เป็น โสกจิต เป็นความทุกข์ที่เกิดขึ้นภายในจิต เป็นตัวกลางระหว่างวิหิงสา กับ กรุณา โสกจิตนี้อาจจะเกิดขึ้นในกรณีอย่างนี้ และในกรณีที่เห็นคนอื่นประสบความทุกข์ความเดือดร้อน แล้วก็หัวนเกรงอันตราย ร้องให้เสียใจ เนื่องจากกรณามีข้าศึกไกล ได้แก่ โทมนัส คือ ความโศกเศร้าเสียใจ

^{๕๖} พระเทพคิลก (ระแบบ จิตฺตญาโณ), พรหมวิหารธรรมเรื่อนใจของผู้ใฝ่สุข, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๘-๙. ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ เนตรชนก โพธารามิก, “การประยุกต์พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๑.

^{๕๗} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๐, ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๑.

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๐-๕๖๑.

ความโศกเมื่อเกิดแล้ว ไม่มีลักษณะในการทำลายกิเลสเหมือนกรุณา แต่เป็นลักษณะของความทุกข์ หรืออาจจะเป็นความโกรธในบุคคลที่ประทุษร้ายบุคคลหรือสิ่งของที่ตนรัก^{๘๕}

ดังนั้น เมื่อมารดาหรือภรรยาขาดกรุณาต่อสามีและบุตรก็ย่อมมีแต่ความโกรธแค้นเกลียดชัง อาฆาต เนื่องมาจากการไร้น้ำใจ เห็นแก่ตัว ชั่วเดิมเมื่อสามีและบุตรทำผิดพลาด ไม่ให้กำลังใจ ดังกรณีความเข้าใจผิดระหว่างสามีและบุตร ตนเองในฐานะเป็นทั้งมารดาและภรรยาหรือแม่บ้านไม่ได้แสดงความช่วยเหลือหรือช่วยคลี่คลายปัญหาระหว่างบิดากับบุตร แต่กลับชั่วช้าเดิมสามีหรือไม่ก็บุตร ไม่ได้ให้กำลังใจ ซึ่งอยู่ในฐานะที่พอจะช่วยเหลือได้ จากการขาดกรุณาทำให้ตนเองขาดซึ่งหลักธรรมเรื่องทมะ ความอดกลั้นการปรับใจปรับอารมณ์อีก และจากะ ความเสียสละ กำลังสติปัญญาของตนเอง เป็นต้น เป็นผลทำให้ละเลยต่อบทบาทหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว ทำให้ครอบครัวขาดความเข้มแข็งไร้ความอบอุ่น

๓) โทษของการขาดมูทิตาในระดับบุคคล

มูทิตา คือ ความพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ภาวะที่พลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย โดยปราศจากความริษยา เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข เมื่อบุคคลขาดมูทิตา จึงมีลักษณะเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งประสบความสำเร็จ ก็จะรู้สึกอิจฉาริษยาต่อความสำเร็จเขา เพราะเขาไม่อยากให้เขาประสบความสำเร็จ เทียบเท่ากับตนเอง หรือสูงกว่าตนเอง เพราะว่ามีทิฐิมานะเข้ายึดถือ ได้แก่ อรติ คือ ความไม่ยินดี ไม่ยินดี ริษยา^{๘๖} นอกจากนั้น มูทิตายังมีข้อเสียอีก ได้แก่ โสมนัส^{๘๗} คือ ยินดีไปด้วยแต่ขณะเดียวกันก็เอาตัวเข้าไปผูกพันด้วย คือ เจ็บด้วยความร่ำเริง ทำให้บุคคลที่ขาดมูทิตาเกิดความโกรธหรือความเสียใจขึ้น เมื่อตนไม่ได้รับประโยชน์จากบุคคลอื่นตามที่คาดหวัง

ดังนั้น เมื่อมารดาหรือภรรยาใดมีลักษณะดังกล่าวนี้ ตนเองก็จะเป็นทุกข์เดือดร้อน เพราะการวางใจไว้ผิด ทำให้เกิดความเครียดเป็นผลเสียนอกจากต่อสุขภาพจิตและสุขภาพกายของตนเองแล้วยังส่งผลกระทบต่อสมาชิกภายในครอบครัวมีสามีและบุตร เป็นต้น นอกจากนี้ การแสดงออกทางกายวาจา อันเกิดจากการวางใจไว้ผิด ย่อมจะก่อผลร้ายให้เกิดต่อครอบครัวตนเอง และในอีกด้านหนึ่งก็จะเป็นการก่อศัตรูระหว่างสามีและบุตรให้เกิดขึ้น เพราะตนเองตั้งตนไว้ผิดตั้งอยู่ในความประมาท เพราะไม่มีความยินดีต่อความสำเร็จของสมาชิกในครอบครัวมีสามีและบุตร เป็นต้น

๔) โทษของการขาดอุเบกขาในระดับครอบครัว

^{๘๕} พระเทพคิลก (ระแบบ จิตญาโณ), พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ไม่สุข, หน้า ๒๔-๒๕.

^{๘๖} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๑, ดุราลัยละเอียดยใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๗๒.

^{๘๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๗๑.

อุเบกขา คือ ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ภาวะที่วางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย เห็นความเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือ ความยินดี หรือปฏิมะ ความยินร้าย พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ ดังนั้น เมื่อบุคคลขทอุเบกขา จึงมีลักษณะไม่วางเฉยว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน สัตว์เหล่านั้นจักถึงสุข จักหลุดพ้นจากทุกข์ หรือจักไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้แล้ว ก็ด้วยผลของกรรมที่พวกเขากระทำแต่ละไป รุนวายเป็นการดำเนินชีวิตของผู้คนมากเกินไป เป็นเหตุให้ตนเองต้องพลอยเดือดร้อนใจเดือดร้อนกายเป็นประจำและเนื่องจากอุเบกขามีข้าศึกไกล ได้แก่ อัญญาอุเบกขา คือ เฉยไม่รู้เรื่อง เฉยโง่ เฉยเมย์ และมีข้าศึกไกล ได้แก่ ราคะ คือ ความใคร่ และปฏิมะ คือ ความเคือง หรือไม่ชอบใจและขัดใจ^{๑๒} อุเบกขาจึงมีหน้าที่ขจัดอคติออกไป^{๑๓} ดังนั้น ถ้านุคคลขทอุเบกขา ย่อมตกอยู่ภายใต้อคติ ๔ คือ ความลำเอียง ๔ ประการ ได้แก่ จันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่ โทสาคติ ลำเอียงเพราะเกลียดชังหรือโกรธ โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงงมงาย คติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๑๔}

ดังนั้น มารดาหรือภรรยาใดขาดอุเบกขา จึงไม่สามารถดำเนินชีวิตของตนไปตามควรแก่กรณีว่า ในกรณีเช่นไรควรใช้เมตตา ในกรณีเช่นไรควรใช้กรุณา ในกรณีเช่นไรควรใช้มุทิตา ในกรณีเช่นไรควรใช้อุเบกขา เพราะว่าตกอยู่ภายใต้อำนาจของอคติ ๔ ประการดังกล่าว ทำให้การใช้ชีวิตครองเรือนไม่สามารถหาความสงบได้ ดังกรณีตัวอย่างของบางครอบครัวที่ให้ความเอาใจใส่หรือความเมตตาต่อบุตรแต่ละคนไม่เท่ากัน เมื่อมารดาร์กบุตรไม่เท่ากัน หรือให้ความรักต่อบุตรไม่เท่ากัน ดังนั้น เมื่อมีการช่วยเหลือเหลือหรือจากแบ่งทรัพย์สินสมบัติ หรือให้การศึกษาในฐานะที่เป็นบทบาทของมารดาที่พึงมีต่อบุตร ผลที่ตามมาคือ บุตรแต่ละคนก็จะเกิดความบาดหมาง ทะเลาะเบาะแว้ง มองหน้ากันไม่ติดดังกล่าวนี้นี้เพราะการตั้งตนอยู่ในความประมาทขาดความอุเบกขาธรรม จึงเป็นเหตุทำให้ขาดหลักธรรมอื่น ๆ เช่น ฌราวาสธรรม โดยเฉพาะชื่อว่าด้วย ทมะ และจาคะ เป็นต้น จะสังเกตได้จากอารมณ์ความรู้สึกอดทนอดกลั้นต่อบุตรที่ให้ความรักไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นภายในครอบครัว

^{๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๑, คูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๖๒.

^{๑๓}พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูยาโณ), พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ใฝ่สุข, หน้า ๓๖.

^{๑๔}คูรายละเอียดใน พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูยาโณ), พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ใฝ่สุข, หน้า ๔๑-๔๒.

(๒) โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ในระดับสังคม

๑) โทษของการขาดเมตตาในระดับสังคม

เนื่องจากเมตตา มีพยาบาท เป็นข้าศึกไกล ดังนั้น เมื่อสังคมขาดเมตตาก็จะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วย การปองร้าย โกรธพยาบาท ต้องการทำลายผู้ที่ทำให้โกรธ และมีคามเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์สุขของตนเป็นประมาณ แสวงหาประโยชน์ตนทั้งทางที่สมควรและไม่สมควร โดยไม่คำนึงว่าผู้อื่นจะเสื่อมเสียประโยชน์อย่างไรนอกจากนี้ เมตตา ยังมีรากะ เป็นข้าศึกใกล้ การที่สังคมขาดเมตตา ย่อมทำให้ความรัก ความปรารถนาดีที่เกิดขึ้นในสังคม เป็นความรักในลักษณะที่มีความเยื่อใย อาลัย ความปรารถนา การเรียกร้องต้องการ การได้รับการตอบแทนในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ถ้าไม่มีการตอบสนองก็จะกลายเป็นความโกรธ เพราะว่าเป็นความรักซึ่ง มุ่งอยู่ที่ความสวยงาม ความน่ารัก น่าใคร่ น่ายินดี น่าปรารถนา ของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สภาพของสิ่งเหล่านั้น ซึ่งถ้าหากว่ารูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สภาพของสิ่งเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไป จิตก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สร้างความหลง ความละโมภ โลก อยากได้ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส เพื่อตอบสนองความต้องการของตน^{๑๐๕}

ดังนั้น เมื่อสมาชิกของครอบครัวแต่ละครอบครัวเจริญเติบโตในครอบครัวที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวซึ่งมีมารดาเป็นต้นแบบแล้วของความเห็นแก่ตัว สังคมนั้น ๆ ก็จะเป็นสังคมที่มีแต่การแสวงหาประโยชน์ทั้งในทางที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย โดยไม่คำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ทั้งนี้เพราะขาดพื้นฐานทางด้านจิตใจคือความเมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดี จึงไม่คิดถึงผลเสียต่าง ๆ ที่ตามมาต่อสังคม ทำให้ละเลยต่อบทบาทหน้าที่ของตนเองที่พึงมีต่อสังคม เช่น การเสียสละแบ่งปัน การมีน้ำใจ ความรับผิดชอบสากล มีการประพฤติธรรมรักษาศีล เป็นต้น

๒) โทษของการขาดกรุณาในระดับสังคม

กรุณามีข้าศึกไกล ได้แก่ วิหิงสา คือ ความคิดเบียดเบียน เมื่อสังคมขาดกรุณา ก็จะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยการเบียดเบียน คือ เมื่อเห็นผู้อื่นสัตว์อื่นได้รับความเดือดร้อน แทนที่จะมีจิตคิดใคร่ช่วยเหลือให้พ้นจากความเดือดร้อน กลับซ้ำเติมให้เขาเหล่านั้นได้รับความเดือดร้อนมากยิ่งขึ้นนอกจากนี้ กรุณายังมีข้าศึกใกล้ คือ โทมนัส^{๑๐๖} หรือโสภจิต คือ จิตที่ประกอบด้วยความโสภ ดังนั้น เมื่อสังคมขาดกรุณาจะพบว่าในบางกรณี เมื่อเกิดเหตุการณ์ ที่ทำให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อน แทนที่จะรีบเร่งช่วยเหลือ เช่น เห็นอุบัติเหตุรถยนต์ชนกันแทนที่จะเข้าไปช่วยเหลือ หรือโทรศัพท์แจ้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้รีบมาช่วยเหลือ กลับเข้าไปยืนมุงดูด้วยความเศร้าสลดใจ ซึ่ง

^{๑๐๕} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตฺตญาโณ), พรหมวิหารธรรมเรื่อนใจของผู้ใฝ่สุข, หน้า ๕.

^{๑๐๖} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโมสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๓๐-๕๓๑.

อาการดังกล่าวนี้ไม่ใช่กรุณา แต่เป็น โสภจิต เป็นทุกข์ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิต เป็นตัวกลางระหว่าง วิหิงสา กับ กรุณา^{๑๑๑}

ดังนั้น สังคมที่ขาดกรุณาจึงเป็นสังคมที่หาความสุขได้ยากซึ่งมาจากครอบครัว ที่มีพื้นฐานของการขาดความกรุณาเป็นพื้นฐาน เพราะว่าไม่มีความคิดสงสารคอยช่วยเหลือกัน แต่จะมีแต่ความโกรธแค้น เกลียดชัง อาฆาตกัน เนื่องมาจากการไร้น้ำใจ เอาใจเอาเปรียบ ชำแค้นกัน หรือมีเจตนา ก็จะมีความโศกเศร้าเสียใจ เมื่อประสบความทุกข์ความเดือดร้อน โดยไม่คิดหาทาง แก้ไข หรือเตรียมการป้องกันไว้สำหรับเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นอีกในอนาคตของสังคมดังกรณีตัวอย่าง ในสังคมไทยปัจจุบัน

เมื่อเกิดเหตุการณ์อุบัติเหตุรถยนต์ และมีผู้ได้รับบาดเจ็บ แต่ผู้ที่เห็นเหตุการณ์บางคนก็มองดูด้วยความโศกเศร้าแต่ไม่เข้าไปให้ความช่วยเหลือ ในขณะที่คนอีกกลุ่มหนึ่งก็ฉวยโอกาสปล้นทรัพย์สินของผู้ได้รับบาดเจ็บ และหากผู้ได้รับบาดเจ็บพยายามปกป้องทรัพย์สินของตน ก็ทำร้ายผู้ได้รับบาดเจ็บ เป็นสาเหตุให้สังคมต้องสูญเสียทรัพยากรในด้านต่างๆ เช่น สมรรถภาพและความสามารถของผู้ได้รับบาดเจ็บ ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่าต่อสังคมเป็นอย่างมาก ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายให้แก่บุคลากรที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ครั้งนี้ เป็นต้น^{๑๑๒}

เหตุการณ์ข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพของสังคมปัจจุบันว่าขาดความกรุณาซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปถึงระบบพื้นฐานของครอบครัวที่ขาดภูมิคุ้มกันซึ่งเมื่อมองให้ลึกซึ้งแสดงให้เห็นถึงสตรีผู้ที่อยู่เบื้องหลังของครอบครัว เพราะทำให้สมาชิกของสังคมซึ่งเป็นผลผลิตจากระบบครอบครัวนั้นขาดความรับผิดชอบสากลที่เรียกว่า ศิล ๕ ที่ครอบคลุมถึงการคุ้มครองสิทธิของผู้อื่นในการอยู่ร่วมกันในสังคม ขาดความกรุณาต่อเพื่อร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันบังเกิดขึ้นในสังคม

๓) โทษของการขาดมูทิตาในระดับสังคม

มูทิตา คือ ความพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ภาวะที่พลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย โดยปราศจากความริษยา เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข เมื่อสังคมขาดมูทิตา จึงมีลักษณะเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ เมื่อมีการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีถูกต้องงดงามเกิดขึ้นในสังคม ก็จะมีแต่การขัดขวางคุณงามความดี หรือ

^{๑๑๑} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ เนตรชนก โพธารามิก, “วิธีการประยุกต์ใช้พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๔.

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

ขัดขวางประโยชน์ที่ควรจะได้รับโดยชอบธรรมของกันและกัน หรือส่งเสริมคุณงามความดีกัน เฉพาะเมื่อตนจะพลอยได้รับประโยชน์ด้วยเท่านั้น

ดังนั้น สังคมที่ขาดมุกตา จึงเป็นสังคมที่สงบสุขได้ยาก เพราะว่า คนในสังคมจะรู้สึกเป็นศัตรูต่อกัน ทำให้การที่จะก่อความเดือดร้อนให้เกิดขึ้นแก่กันและกันก็ย่อมจะมีได้ง่าย เป็นเหตุให้สังคมโดยส่วนรวมพลอยไม่สงบสุขไปด้วยดังจะเห็นตัวอย่าง “ได้จากเหตุวุ่นวายร้ายแรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังการเลือกตั้งทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ เช่น การตามสังหาร ผู้ชนะเลือกตั้งหรือหัวคะแนน ทำให้สังคมต้องสูญเสียทั้งทรัพยากรบุคคล^{๑๑๕} ทั้งนี้เป็นผลมาจากพื้นฐานระบบครอบครัวที่ต้นคลอนไร้ประสิทธิภาพขาดความรับผิดชอบทั้งด้านกฎหมายและศีลธรรม

๔) โทษของการขาดอุเบกขาในระดับสังคม

อุเบกขา คือ ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ภาวะที่วางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย เห็นความเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือ ความยินดี หรือปฏิฆะ ความยินร้าย พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ สังคมที่ขาดอุเบกขา ย่อมมีลักษณะไม่วางเฉยว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน สัตว์เหล่านั้นจักถึงสุข จักหลุดพ้นจากทุกข์ หรือจักไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้แล้ว ก็ด้วยผลของกรรมที่พวกเขากระทำ และเนื่องจากอุเบกขามีข้าศึกใกล้ ได้แก่ อัญญาณอุเบกขา คือ เฉยไม่รู้เรื่อง เฉยโง่ เฉยเมย และมีข้าศึกไกล ได้แก่ ราคะ คือ ความใคร่ และปฏิฆะ คือ ความเคือง หรือไม่ชอบใจและขัดใจ^{๑๑๖} อุเบกขาจึงมีหน้าที่ขจัดอคติออกไป^{๑๑๗} สังคมที่ขาดอุเบกขาจึงตกอยู่ภายใต้อคติ ๔ คือ ความลำเอียง ๔ ประการ ได้แก่ จันทาคติ ลำเอียงเพราะ รักใคร่ โทสาคติ ลำเอียงเพราะเกลียดหรือโกรธ โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว^{๑๑๘}

ดังนั้น เมื่อสังคมขาดอุเบกขา ย่อมก่อความไม่ยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม และประเทศชาติ เพราะว่าอคติทั้ง ๔ ประการดังกล่าว เป็นมูลเหตุสำคัญทำให้เกิดความลำเอียง ก่อให้เกิดความไม่พอใจ ความขัดเคืองใจ ลำดับต่อจากนั้นความแตกความสามัคคีกันย่อมเกิดตามมา

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๑๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๑, ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๗๒.

^{๑๑๗} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ใฝ่สุข, หน้า ๓๖.

^{๑๑๘} ดูรายละเอียดใน พระเทพดิลก (ระแบบ จิตญาโณ), พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ใฝ่สุข, หน้า ๔๑-๔๒.

เป็นเหตุให้สังคมมีแต่ความสับสนวุ่นวาย หาคความสงบสุขได้ยาก ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

จากการกล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวนั้น มีผลกระทบต่อสมาชิกของครอบครัวและสังคม ทั้งนี้เพราะบุตรนั้นถือได้ว่าเป็นผลผลิตที่แสดงให้สังคมรู้ถึงคุณภาพของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังครอบครัวว่า มีประสิทธิภาพต่อการให้การอบรมดูแล อีกทั้งสามีก็มีส่วนสำคัญเพราะบางครอบครัวในสังคมไทยจะสังเกตได้ว่า ภรรยา นั้นมีส่วนต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้กับสามีเป็นอย่างมาก เช่น โดยปกติสามีเป็นคนไม่ใส่ใจต่อการเป็นผู้นำครอบครัว ไม่ตั้งใจทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น แต่ถ้าหากภรรยามีความสามารถมีจิตใจงดงามตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม สามีอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นยิ่ง ๆ ขึ้น

๓.๓.๒ การแสดงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการแสดงบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัว

หลังจากนำหลักการของอริยสัจ ๔ ขึ้นทุกข์และสมุทัยมาลงมือปฏิบัติให้เกิดผลด้วยการให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิ โดยทำความเข้าใจถึงเรื่องโทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ไปแล้ว เนื่องจากอริยสัจ ๔ ข้อต่อไป ได้แก่ นิโรธ หมายถึง รู้ภาวะดับทุกข์ ซึ่งถ้าจัดเป็นขั้น ได้แก่ ขั้นรู้ภาวะหมดปัญหาที่เอาเป็นจุดหมาย^{๑๑๑} ดังนั้น ลำดับต่อไปของการให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิ จึงต้องทำให้คนในสังคมทราบถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ หรือหลักธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง คือ ภาวะหมดปัญหาที่เอาเป็นจุดหมาย เพื่อกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะพ้นไปจากปัญหา ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๒ ประเด็น คือ (๑) ประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง ในระดับครอบครัว (๒) ประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในระดับสังคม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในระดับครอบครัว

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเถรวาทแสดงประโยชน์ที่บุคคลพึงแสวงหาไว้ ๓ ระดับ ดังนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ในระดับครอบครัวยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในระดับครอบครัวทั้ง ๓ ระดับ มาแสดงไว้ ดังนี้

^{๑๑๑}ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า

๑) ประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ)

ประโยชน์ปัจจุบัน เป็นจุดหมายขั้นต้นของชีวิต ที่สามารถมองเห็นได้เฉพาะหน้าเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน^{๙๙} การเจริญพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถทำให้เกิดประโยชน์ปัจจุบันแก่ผู้ปฏิบัติ คือ มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง เพราะว่า ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ ย่อมมีจิตมั่นในความเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อันเป็นองค์ธรรมในพรหมวิหาร ๔ ส่งผลให้ได้รับอานิสงส์ คือ “หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้ายจิตตั้งมั่นได้เร็ว สิ้นนิวาสดไส”^{๑๐๐} จากอานิสงส์ดังกล่าวนี้ จึงทำให้ร่างกายและจิตใจของผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ ได้รับการพักผ่อนอย่างเต็มที่ ดังนั้น ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องจึงเป็นบุคคลที่มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง

มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับในสังคม เนื่องจากอานิสงส์ส่วนหนึ่งของการเจริญพรหมวิหาร ๔ คือ “เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาทั้งหลาย รักษา”^{๑๐๑} บุคคลผู้มีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหน ทำอะไร ย่อมแวดล้อมไปด้วยบุคคลที่พร้อมจะให้ความร่วมมือ สนับสนุน และให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอ ดังนั้น ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเมื่อประกอบอาชีพการงานหรือกิจการใดๆ ย่อมประสบความสำเร็จ ทำให้มีสถานภาพดี เป็นที่ยอมรับในสังคม

มีสุขภาพจิตและวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ดี เพราะว่าการเจริญพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องทำให้จิตใจของผู้ปฏิบัติมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นของการปฏิบัติดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ไม่มีเวรกับใครๆ”^{๑๐๒} ลักษณะอุปนิสัยดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ส่งเสริมสุขภาพจิตและวุฒิภาวะทางอารมณ์ของบุคคลทั้งสิ้น ดังนั้น การเจริญพรหมวิหาร ๔ จึงทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นบุคคลซึ่งมีสุขภาพจิตและวุฒิภาวะทางอารมณ์ที่ดี

นอกจากนี้ พรหมวิหาร ๔ แต่ละข้อยังมีอานิสงส์ต่อผู้ปฏิบัติโดยตรง คือ การเจริญเมตตาทำให้ละพยาบาท การเจริญกรุณาทำให้ละการเบียดเบียน การเจริญมุทิตาทำให้ละ ความริษยา การเจริญอุเบกขาทำให้ละความหงุดหงิดและราคะ^{๑๐๓} ดังนั้น การเจริญพรหมวิหาร ๔ จึงทำให้เกิดประโยชน์เกี่ยวกับชีวิตประจำวันแก่ผู้ปฏิบัติในด้านอื่นๆอีก เช่น สามารถทำสิ่งต่างๆ ได้ดีขึ้น และได้ผลดีอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้อยู่ในสังคมอย่างปกติสุข สามารถเผชิญต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่

^{๙๙}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕๔.

^{๑๐๐}อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕.

^{๑๐๑}อง.อฎฐก (ไทย) ๒๓/๑/๑๕๔.

^{๑๐๒}อง.อฎฐก (ไทย) ๒๓/๑/๑๕๕, บ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๓/๓๗๔.

^{๑๐๓}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๖/๓๕๑-๓๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๐-๑๓๑.

เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้อย่างใจเย็น รวมทั้งสามารถแก้ไขความยุ่งยากและเดือดร้อนวุ่นวายในชีวิตได้ด้วยวิธีอันถูกต้องมีความทุกข์น้อยลงและมีความสุขมากขึ้น คลายความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงลงได้ ไม่วุ่นวายเดือดร้อนไปตามกระแสของโลก มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง และบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น เป็นต้น

๒) ประโยชน์เบื้องหน้า (สัมปรายิกัตถะ)

ประโยชน์เบื้องหน้า เป็นจุดหมายขั้นสูงขึ้นไป ซึ่งจะเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป หรือเป็นเครื่องประกันการได้คุณค่าที่สูงล้ำเลิศยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ คือ ความสงบสุขทางจิตใจ รู้จักปิติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิต^{๑๑๕} อานิสงส์จากการเจริญพรหมวิหาร ๔ สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์เบื้องหน้าเหล่านี้ เพราะที่ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ “เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยม ย่อมเข้าถึงพรหมโลก”^{๑๒๐} กล่าวคือ ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ อย่างต่อเนื่อง จนได้บรรลุนานใดนานหนึ่ง เมื่อตายย่อมเกิดในพรหมโลก เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น ด้วยอานิสงส์ของฌานที่ได้จากการเจริญพรหมวิหารนี้^{๑๒๑}

สำหรับผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ อย่างต่อเนื่องแต่ไม่ได้ฌานในขณะสิ้นชีวิต เนื่องจากฌานเสื่อมก่อนสิ้นชีวิตหรือเพราะเหตุอื่นๆ ก็สามารถไปสู่สุคติได้เช่นกัน เพราะที่อานิสงส์จากการเจริญพรหมวิหาร ๔ จะทำให้ “ไม่หลงลืมสติตาย”^{๑๒๒} เวลาตายจึงไม่หลงพินเพื่อน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เป็นผลให้ไปเกิดในสุคติภูมิ คือ ไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา เสวยผลบุญของตน เพราะการเจริญพรหมวิหาร ๔ มีอานิสงส์มาก ดังปรากฏในโอภาสาสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเช้า บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเที่ยง บุคคลใดพึงให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเย็น บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเช้าอย่างน้อยเพียงขณะการหยคน้ำนมโค บุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเที่ยงอย่างน้อยเพียงขณะการหยคน้ำนมโค หรือบุคคลใดพึงเจริญเมตตาจิตในเวลาเย็นอย่างน้อยเพียงขณะการหยด

^{๑๑๕}ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๕๕.

^{๑๒๐}อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๖, อ.อญฐก (ไทย) ๒๕/๑/๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๒๑}ที.สี. (ไทย) ๕/๕๕๖/๒๔๔-๒๔๕, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๕๔-๑๕๕, อ.สตุตก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐, พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๒/๓๖๖.

^{๑๒๒}อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

น้ำนมโค การเจริญเมตตาจิตนี้มีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้แล้ว ๓ ครั้งในวันหนึ่งนั้น^{๑๒๓}

นอกจากนี้ ผู้ที่เจริญพรหมวิหาร ๔ อย่างต่อเนื่อง ย่อมได้รับคุณค่าที่สูงล้ำเลิศ ยิ่งกว่าสิ่งที่จะพึงได้กันตามปกติในโลกนี้ คือ มีความสงบสุขทางจิตใจ รู้จักปิติสุขที่ประณีตด้านใน ตลอดจนคุณวิเศษที่เป็นผลสำเร็จทางจิตด้วยเพราะว่า “ความสุขอื่นยิ่งกว่าสมาธิไม่มีทั้งในโลกนี้ และในโลกหน้า คนผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมไม่เบียดเบียนทั้งผู้อื่นและตนเอง”^{๑๒๔} การเจริญพรหมวิหาร ๔ เป็นสมาธิอย่างหนึ่ง ดังนั้น ผู้เจริญพรหมวิหาร ๔ ย่อมได้รับอานิสงส์ดังกล่าวนี้

๓) ประโยชน์สูงสุด (ปรমัตตะ)

ปรมัตตะประโยชน์สูงสุดหรือประโยชน์อย่างยิ่ง เป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน คือ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต มีจิตใจเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสที่ทำให้เศร้าหมองขุนมัว ไร้ทุกข์ ประจักษ์แจ้งความสุขประณีตภายในที่สะอาดบริสุทธิ์ อันประกอบด้วยความสงบเยือกเย็นสว่างไสว เบิกบานโดยสมบูรณ์ เรียกว่าวิมุตติและนิพพาน^{๑๒๕} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “อมตนิพพาน ได้แก่ ธรรมเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดทิ้งอุปธิทั้งหมด เป็นที่สิ้นตัณหา เป็นที่คลายกำหนด เป็นที่ดับกิเลส เป็นที่เย็นสนิท เรียกว่าประโยชน์อย่างยิ่ง”^{๑๒๖}

การเจริญพรหมวิหาร ๔ สามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ประโยชน์สูงสุด (ปรมัตตะ) คือ อมตนิพพาน เพราะว่าการเจริญพรหมวิหาร ๔ จะทำให้ผู้ปฏิบัติมีกิเลสเบาบางลงสามารถละสังโยชน์ได้ ๕ ประการ เป็นพระอนาคามี เมื่อตายจากโลกมนุษย์ก็จะไปบังเกิดในพรหมโลกและปรินิพพานในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส^{๑๒๗}

นอกจากนี้ การเจริญพรหมวิหาร ๔ ยังสามารถนำผู้ปฏิบัติไปสู่ประโยชน์สูงสุด คือ อมตนิพพานได้ในชาตินี้อีกด้วย เนื่องจากการเจริญพรหมวิหาร ๔ สามารถทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุฌาน ดังนั้น เมื่อผู้ปฏิบัติอาศัยฌานนั้นเป็นบาทในการเจริญวิปัสสนา โดยยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ปฏิบัติไปอย่างต่อเนื่อง ย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้บรรลุถึงพระนิพพานได้ในชาตินี้^{๑๒๘}

^{๑๒๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๖/๓๑๕.

^{๑๒๔} พ.ชา.จตุกก (ไทย) ๒๓/๑๒๐/๑๘๑.

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๕๕.

^{๑๒๖} พ.ญ. (ไทย) ๓๐/๑๕๔/๔๘๓.

^{๑๒๗} คุราลละเอียดโน อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๒๕-๑๒๖/๑๕๓-๑๕๔.

^{๑๒๘} คุราลละเอียดโน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๐/๒๒, อ.เอกาทศก. (ไทย) ๒๔/๑๖/๔๒๕-๔๓๐.

จากการกล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ประโยชน์ของการเจริญพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ด้วยนั้น สามารถยังประโยชน์ทั้งในปัจจุบันชาตินี้ โลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน หรือถึงแม้ไม่ได้พระนิพพานแต่ยังเป็นเหตุปัจจัยที่จะส่งผลในภพชาติต่อไปตราบใดที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ให้กับสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว บุตรธิดาและสามีเป็นต้น เพราะความมีเมตตา นั้นเป็นต้นต่อสมาชิกทุกคนในครอบครัวของภรรยา นั้นเป็นสิ่งที่สามารถรับรู้และสัมผัส

(๒) ประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องในระดับสังคม

พรหมวิหาร ๔ เป็นหมวดธรรมซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ประการ ที่มีคุณสมบัติแตกต่างกัน ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ในระดับสังคมมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงนำประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ในระดับสังคมแต่ละข้อ มาแสดงไว้ ดังนี้

๑) ประโยชน์ของเมตตาในระดับสังคม

เมตตา คือ ความรัก ความปรารถนาดีปราศจากความพยาบาทมุ่งร้าย คิดทำประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ เปรียบเหมือนจิตของมารดาบิดาเมื่อมองดูบุตรน้อยคนเดียวของตนด้วยความปรารถนาดี การที่บุคคลในสังคมมีเมตตา จึงสร้างความสัมพันธ์ในทางช่วยเหลือ ค้ำจุนฐานะซึ่งกันและกัน สร้างเสริมพลังของสังคมให้เกิดขึ้น เพราะว่าเมตตาของบุคคลเหล่านี้ จะช่วยแก้ปัญหาเรื่องความเดือดร้อนหรือความทุกข์ยากของสังคม

นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดวิถีชีวิตที่มีคุณค่าขึ้นในสังคม เพราะว่าเมตตาจะทำให้ชีวิตของคนในสังคม เป็นวิถีชีวิตซึ่งประกอบไปด้วยความรัก ความปรารถนาดี ความเป็นมิตรต่อกัน และทำให้สังคมมีความต้องการสานต่อสิ่งดีงามต่างๆ ซึ่งเกิดจากวิถีชีวิตที่มีคุณค่า ให้สืบทอดต่อกันไปด้วยความเต็มใจ เพราะว่าคนในสังคมมีความรัก ความปรารถนาต่อกัน จึงอยากให้ชนรุ่นหลังได้นำสิ่งดีงามเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์ต่อไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมอันดีงาม เพราะว่าวัฒนธรรม คือ แบบอย่างการดำเนินชีวิตในเรื่องต่างๆ ของกลุ่มสังคมหนึ่ง ซึ่งทำให้กลุ่มสังคมนั้นแตกต่างจากกลุ่มสังคมอื่น^{๒๔} และเป็นแบบแผนในการดำรงและดำเนินชีวิตของคนในสังคม เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม หรือความประพฤติของมนุษย์ในแต่ละสังคม^{๒๕} ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการทำบุญบริจาคสร้างสิ่งของ และสถานที่สาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น โรงทาน สถานที่ปฏิบัติธรรม

^{๒๔} พัทธา สายหุ, กลไกของสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

^{๒๕} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ... [และคณะ], สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕.

โรงพยาบาล เป็นต้น หรือการก่อตั้งองค์กรและมูลนิธิการกุศลต่างๆ การเกิดขึ้นของสิ่งเหล่านี้ล้วนมีเมตตาเป็นเหตุปัจจัยสำคัญทั้งสิ้น

๒) ประโยชน์ของกรุณาในระดับสังคม

กรุณา คือ ความสงสาร กิริยาที่สงสาร ภาวะที่สงสารในสัตว์ทั้งหลายต้องการช่วยกำจัดช่วยปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ กรุณาจึงเป็นหลักจริยศาสตร์สังคม ที่ทำให้นุคคลในสังคมช่วยเหลือซึ่งกันและกันเมื่อถึงคราวที่ผู้หนึ่งผู้ใดตกทุกข์ได้ยาก เพราะว่าหากปัจเจกบุคคลในสังคมของชุมชนต่างๆ เกิดความรู้สึกดังกล่าว และคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเมื่อประสบพบเห็นบุคคลอื่นตกทุกข์ได้ยาก ย่อมสามารถสร้างความสัมพันธ์กันตั้งแต่ปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคล สังคมของครอบครัวต่อสังคมของครอบครัว สังคมของชุมชนหนึ่งต่อสังคมของอีกชุมชนหนึ่ง และสังคมของประเทศต่อสังคมของอีกประเทศหนึ่งได้^{๓๑} ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการจัดกิจกรรมสาธารณกุศลต่างๆ เมื่อเกิดภัยพิบัติขึ้นในสังคม และมีการดำเนินกิจกรรมช่วยเหลือ ผู้ประสบภัยพิบัติด้วยความเต็มใจ แม้จะไม่ใช่น้ำที่โดยตรง ทำให้เกิดเป็นวิถีชีวิตที่มีคุณค่าขึ้นในสังคม

นอกจากนี้ หากมีสิ่งที่ไม่ถูกต้อง หรือมีข้อผิดพลาดใดเกิดขึ้นในสังคม คนในสังคมก็จะเข้ามาช่วยแก้ไขหรือให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ เพื่อให้ข้อผิดพลาดนั้นได้รับการแก้ไข เป็นการสร้างวัฒนธรรมอันดีงามในอีกรูปแบบหนึ่งให้เกิดขึ้น เพื่อสืบทอดกันต่อไป จนกระทั่งกลายเป็นบรรทัดฐานของสังคม ที่มีจุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือคนในสังคมซึ่งประสบกับความเดือดร้อนต่างๆ เพราะว่าบรรทัดฐานเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเกิดสังคมมนุษย์ เป็นวัฒนธรรมอันจำเป็นยิ่ง สำหรับสังคมมนุษย์ที่ถูกสร้างขึ้น นอกจากเป็นวิธีการควบคุมพฤติกรรม ของคนที่อยู่ร่วมกันแล้ว บรรทัดฐานยังเป็นแบบแผนการกระทำที่ช่วยให้มนุษย์ ไม่ต้องเสียเวลาคิดใคร่ครวญว่าจะปฏิบัติตัวอย่างไร ในสถานการณ์ต่างๆ^{๓๒} ดังนั้น เมื่อคนในสังคมประสบกับความเดือดร้อนต่างๆ ย่อมจะได้รับการช่วยเหลือจากสังคมด้วยบรรทัดฐานที่ถูกสร้างขึ้น สังคมจึงเข้าสู่ภาวะปกติดังเดิมอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการตั้งองค์กรสาธารณกุศลต่างๆ

๓) ประโยชน์ของมูทิตาในระดับสังคม

มูทิตา คือ ความพลอยยินดี กิริยาที่พลอยยินดี ภาวะที่พลอยยินดีในสัตว์ทั้งหลาย โดยปราศจากความริษยา เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มูทิตา จึงเป็นหลักจริยศาสตร์สังคมของพระพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญในการใช้ประสานความสามัคคีระหว่างบุคคลผู้มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ ทั้งนี้

^{๓๑}ชลอ อุทกภาชน์, พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๓๖.

^{๓๒}จำนงค์ อธิวัฒน์สิทธิ... [และคณะ], สังคมวิทยา, หน้า ๓๓.

เพราะว่าถ้ามูทิตาเป็นความรู้สึกซึ่งเกิดจากความปรารถนาดีระหว่างปัจเจกบุคคลต่อปัจเจกบุคคล หรือสังคมของชุมชนกลุ่มหนึ่งต่อสังคมของชุมชนอีกกลุ่มหนึ่ง หรือประเทศต่อประเทศ ความรู้สึก ซึ่งแสดงออกจากจิตสำนึกโดยการแสดงออกซึ่งความยินดีในความสุขความสำเร็จของอีกฝ่ายหนึ่ง นั้น ย่อมทำให้ฝ่ายนั้นรู้สึกนิยมชมชอบและเกิดกำลังใจในความดีของตนเป็นทวีคูณ หรือเกิด ความรู้สึกอิ่มเอิบใจในความสุขซึ่งตนประสบอยู่เพิ่มทวีคูณยิ่งขึ้นอีก ฉะนั้น การแสดงออกซึ่งมูทิตา แก่บุคคลโดยทั่วไปนั้น นอกจากจะทำให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีซึ่งกันและกันในวงสังคม ต่างๆแล้ว ยังสามารถใช้ประสานรอยร้าวให้บุคคลซึ่งมีข้อขัดแย้งหรือข้อพิพาทกัน ให้กลับคืนดีและ ประสานความสามัคคีกลมเกลียวกันต่อไป^{๑๓๓} ทำให้เกิดวิถีชีวิตที่มีคุณค่าขึ้นในสังคม

นอกจากนี้ มูทิตายังเป็นปัจจัยสำคัญให้สิ่งดีๆ ในสังคมเกิดขึ้น คงอยู่ และเจริญ งอก งาม เพราะถ้าหากมีสิ่งดีงามเกิดขึ้น แต่ถ้าสังคมขาดมูทิตาย่อมทำให้ ผู้สร้างสรรค์สิ่งดีงามนั้น ขาด กำลังใจในการทำ ความดี ในทางตรงกันข้ามหากคนในสังคมมีมูทิตา นอกจากจะเป็นกำลังใจและ แรงหนุนสำคัญให้มีผู้สร้างสรรค์สิ่งดีงามแล้ว พลังของมูทิตายังช่วยสกัดกั้นความริษยา ทำให้สิ่งดี งามนั้นคงอยู่ในสังคม และเป็นตัวอย่างให้คนในสังคมสืบสานต่อไป จนกลายเป็นวัฒนธรรมอัน ดีงามของสังคม และนำไปสู่บรรทัดฐานที่ยุติธรรมและนำไปปฏิบัติได้ ให้เกิดขึ้นในสังคม และ ดำเนินต่อไปอย่างราบรื่น เพราะความริษยาไม่สามารถแทรกเข้ามาได้ เมื่อไม่มีความริษยาเพราะมี มูทิตาสกัดกั้นไว้ ความสำเร็จและสิ่งดีงามต่างๆ ก็จะถูกขจัดขัดขวาง และเป็นแรงจูงใจให้คนใน สังคมมีการสร้างสรรค์สิ่งต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมดังจะเห็นตัวอย่างได้จากการให้รางวัล เพื่อยกย่องและชื่นชมบุคคล ที่สร้างคุณงามความดีให้แก่สังคมในด้านต่างๆ ทำให้คนในสังคมมีทุน ทรัพย์และกำลังใจที่จะกระทำความดี เพื่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมต่อไป จึงเกิดการศึกษา ค้นคว้า ทดลอง พัฒนา สร้างสรรค์สิ่งต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมสืบทอดกันตลอดมา เช่น การ ผลิตคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ทางด้านวิทยาศาสตร์ต่างๆ การค้นคว้าทดลองวัคซีนและยารักษาโรคต่างๆ เป็นต้น

๔) ประโยชน์ของอุเบกขาในระดับสังคม

อุเบกขา คือ ความวางเฉย กิริยาที่วางเฉย ภาวะที่วางเฉยในสัตว์ทั้งหลาย เห็นความ เสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือ ความยินดี หรือปฏิฆะ ความยินร้าย พิจารณา เห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรมชาติ รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ อุเบกขาจึงเป็นหลักจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ที่บุคคลผู้มีหน้าที่ทางมนุษยสัมพันธ์ทุก ระดับชั้น ใช้ปฏิบัติต่อกัน เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งประสบความวิบัติหรือประสบความล้มเหลวในกิจการ

^{๑๓๓} ชลอ อุทกภาชน์, พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์, หน้า ๔๓๗-๔๓๘.

ต่างๆ กล่าวคือ อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้อง หรือเป็นบุคคลภายนอกก็ตามจะต้องปฏิบัติตนในการวางเฉยไม่เข้าเติมเยาะเย้ยถากถางผู้ที่ประสบความสำเร็จ หรือประสบความสำเร็จแล้วใดๆ การปฏิบัติตามหลักจริยศาสตร์สังคมของพุทธศาสนาในเรื่องอุเบกขาระหว่างบุคคลต่างๆ ในสังคมของชุมชนต่าง ๆ นั้น ย่อมเป็นการรักษาความสามัคคีของชุมชนเหล่านั้นได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะการวางตัวเป็นกลางไม่เข้าเติมถากถางเยาะเย้ยผู้อื่น ในเมื่อบุคคลผู้นั้นประสบเคราะห์กรรม ย่อมจะทำให้บุคคลผู้นั้นมีกำลังใจต่อสู้กับสถานการณ์เหล่านั้นได้ต่อไป และอาจสามารถแก้ไขสถานการณ์เหล่านั้นให้กลับคืนสภาพปกติได้อย่างรวดเร็ว แต่ถ้าหากมีการเยาะเย้ยถากถางเข้าเติมบุคคลผู้เคราะห์ร้ายเหล่านั้น ก็จะเป็นสาเหตุให้บุคคลผู้เคราะห์ร้ายเหล่านั้น โทมนัสเศร้าโศกเสียใจยิ่งขึ้นจนกระทั่งหมดกำลังใจที่จะแก้ไขสถานการณ์เหล่านั้นให้กลับคืนสู่สภาพปกติ หนั้นนั้น ก็อาจสร้างความอาฆาตพยาบาท ให้เกิดขึ้นได้

นอกจากนี้ อุเบกขายังทำให้ขบวนการยุติธรรมต่างๆ ของสังคม ดำเนินไปได้อย่างราบรื่น เพราะว่าอุเบกขามีหน้าที่จัดอคติ๔ ดังนั้น เมื่อสังคมมีอุเบกขาจึงทำให้ขบวนการยุติธรรมของสังคมมีความน่าเชื่อถือ และได้รับการยอมรับจากคนในสังคม

จากข้อมูลข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การให้การศึกษเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีผู้อยู่เบื้องความสำเร็จครอบครัวสามารถกระทำได้ โดยการทำให้สมาชิกในสังคมตระหนักถึงโทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ที่เกิดต่อตนเองและสังคม และทราบถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมส่วนรวม

๓.๔ สรุป

หลักธรรมพื้นฐานของแม่บ้านผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวก็คือ พรหมวิหาร ๔ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หรืออัปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ และเป็นหมวดธรรมซึ่งสามารถสร้างสันติสุขให้แก่สมาชิกทุกคนภายในครอบครัว เนื่องจากการเจริญพรหมวิหาร ๔ ต้องส่งจิตไปให้สัตว์อื่น ดังนั้น เมื่อมีการเจริญพรหมวิหาร ๔ เกิดขึ้น จึงไม่ได้มีผลเฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อครอบครัวโดยตรงคือความสงบ สุข ความหวังและกำลังใจของสมาชิกภายในครอบครัว พรหมวิหาร ๔ จึงเป็นหมวดธรรมซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวเป็นอย่างดี ส่วนหลักธรรมทั่วไปของแม่บ้านที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว เช่น สังคหวัตถุ ๔ ฌราวาสธรรม ๔ เป็นต้น จัดเป็นหลักธรรมที่เป็นส่วนประกอบหรือเครื่องประดับอันเป็นส่วนตกแต่งภายนอกให้ความเป็นแม่บ้านมีความงดงามและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นไปอีก เป็นตัวอย่างและแบบอย่างที่ดีให้กับบุตรธิดา

^{๑๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓๕-๔๔๐.

และจัดได้ว่าเป็นความภาคภูมิใจของสามเณรที่ได้สตรีที่งามด้วยคุณสมบัติของความเป็นแม่บ้านที่ดีตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งมีผลอาจจะปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของสามเณรไปในแนวทางที่ดีได้ด้วยเพราะแม่บ้านมีพื้นฐานทางด้านจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมเต็มเปี่ยมนั่นเอง เช่น กรณีตัวอย่างพระนางมัทรี หรือพระนางพิมพา และนางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นต้น ซึ่งเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติและคุณลักษณะของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวนั้นมีผลกระทบต่อสมาชิกของครอบครัวและสังคม ทั้งนี้เพราะบุตรนั้นถือได้ว่าเป็นผลิตผลที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังครอบครัวว่า มีประสิทธิภาพต่อการให้การอบรมดูแล อีกทั้งสามเณรก็มีส่วนสำคัญเพราะบางครอบครัวในสังคมไทย ภรรยา นั้นมีส่วนต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้กับสามเณรเป็นอย่างมาก เช่น โดยปกติสามเณรเป็นคนไม่ใส่ใจต่อการเป็นผู้นำครอบครัว ไม่ตั้งใจทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น แต่ถ้าหากภรรยามีความสามารถมีจิตใจงดงามตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม สามเณรอาจจะมีเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นยิ่ง ๆ ส่วนประโยชน์ของการเจริญพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ด้วยนั้นสามารถยังประโยชน์ทั้งในปัจจุบันชาตินี้ โลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน หรือถึงแม้ไม่ได้พระนิพพานแต่ยังเป็นเหตุปัจจัยที่จะส่งผลในภพชาติต่อไปตราบใดที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ให้กับสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว บุตรธิดาและสามเณร เป็นต้น ดังนั้น การให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จครอบครัวสามารถกระทำได้ โดยการทำให้สมาชิกในสังคมตระหนักถึงโทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ที่เกิดต่อตนเองและสังคม และทราบถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมส่วนรวม

บทที่ ๔

บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ ของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาในบทนี้ มุ่งประเด็นไปที่วิธีการประยุกต์บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา โดยใช้กรอบขงหลักธรรม บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำไปสู่เป้าหมายของการประยุกต์บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนาต่อไป

๔.๑ บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

๔.๑.๑ กรณีครอบครัวคุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก^{*}

สำหรับบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว โดยในที่นี้จะกล่าวถึงกรณีตัวอย่างที่ได้จากการสัมภาษณ์มีอยู่ด้วยกัน ๕ ครอบครัว ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) สภาพครอบครัว

คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลากแต่งงานกับพล.อ.ท.สิทธิพร ไชยหลาก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๖ มีบุตร ๒ คน คือพรจันทรา มีนาภาเป็นพนักงานบริการบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย และคุณพุทธาพร ไชยหลาก เป็นครูสอนนักบินอยู่วิทยาลัยการบินนานาชาติจังหวัดนครพนม ปัจจุบันคุณจันทร์เพ็ญเป็นแม่บ้าน ส่วนสามีอดีตเคยทำงานดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการบริษัท อุตสาหกรรมการบิน จำกัด

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณจันทร์เพ็ญจะทำหน้าที่ดูแลบุตร ตั้งแต่ตอนเด็กๆ เพราะสามีไปทำงานที่ลพบุรี ภาระที่ดูแลบุตรต้องตกที่คุณจันทร์เพ็ญ ในช่วงหนึ่งคุณจันทร์เพ็ญได้ทำงาน แต่ตอนหลังได้ลาออกจากงานมาดูแล บุตรทั้งสอง เพราะว่าเด็กจะต้องเรียนพิเศษ ต้องให้ความเอาใจใส่ในเรื่องการศึกษากับบุตร จนกระทั่งบุตรสาวคนโตจบการศึกษาได้รับเกียรตินิยมที่มหาวิทยาลัยหอการค้า ส่วน

* สัมภาษณ์คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก, แม่บ้านทหารอากาศ, ๕ มกราคม ๒๕๕๕.

บุตรชายคนเล็กเป้าหมายการเรียนชอบเรื่องการบิน แต่เส้นทางการศึกษาไม่ได้เป็นไปตามเป้าหมายของการที่จะเป็นนักบิน สุดท้ายแล้วมารดาที่ส่งเสริมให้บุตรชายได้เข้าศึกษาในสถาบันการบินพลเรือนบ่อฝ้าย หัวหิน จนปัจจุบันได้เป็นครูสอนนักบินตามที่ปรารถนา นี่ถือว่าการได้รับความเมตตากรุณาจากมารดา ส่วนในเรื่องคู่ครอง มารดาจะตามใจบุตร แต่จะเป็นคนคอยให้คำแนะนำและสอดส่องถึงความเป็นไปได้ของการเลือกคู่ ที่บ้านจะจัดให้มีเครื่องดนตรีทุกชนิดพร้อมเวทีเพื่อให้บุตรได้มาสังสรรค์กันที่บ้านแทนที่จะออกไปเที่ยวข้างนอก เพื่อที่จะได้อยู่ในความดูแลของมารดา เมื่อถึงเวลาอันควรก็ได้จัดแจงมอบทรัพย์สินอีกทั้งอสังหาริมทรัพย์ให้บุตรทั้งสองเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณจันทร์เพ็ญได้ทำหน้าที่ของภรรยาและเพื่อน เมื่อสามีมีปัญหาที่จะสามารถพูดคุยขอความคิดเห็น เช่น สามีจะต้องเข้ามาดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการ บริษัทอุตสาหกรรมการบิน จำกัด ทำให้ต้องเลือกระหว่างการตัดสินใจลาออกจากกองทัพอากาศกับการมาดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการซึ่งในขณะนั้นดำรงชั้นยศพลอากาศโท สามารถที่จะเลื่อนชั้นยศเป็นพลอากาศเอกได้ แต่เมื่อปรึกษากันแล้วก็ตัดสินใจลาออกจากกองทัพอากาศเพื่อมาดำรงตำแหน่งกรรมการผู้จัดการบริษัทอุตสาหกรรมการบิน จำกัด การใช้ชีวิตต้องใช้ความอดทนและเข้าใจซึ่งกันและกัน แม้กระทั่งตอนตั้งครรภ์จนกระทั่งคลอดบุตร สามีก็ไม่ได้อยู่เคียงข้างเพราะต้องไปทำงานต่างจังหวัด คุณจันทร์เพ็ญจะดูแลจัดบ้านให้สวยงามสะอาด เรียบร้อย ที่บ้านจะเป็นที่สังสรรค์ของเพื่อนร่วมรุ่นสามีอยู่เป็นประจำคุณจันทร์เพ็ญและสามีได้ชี้แจงเหตุผลกันว่า เมื่อสามีดื่มสุราแล้วห้ามขับรถ “ถ้าจะดื่มเหล้าให้มาดื่มที่บ้าน เพราะคุณมีครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบ ส่วนงานสังคม คุณจันทร์เพ็ญ ก็ได้ทำงานให้สมาคมแม่บ้านทหารอากาศโดยดำรงตำแหน่งเป็นประธานกรรมการบริหารฝ่ายบันเทิงจนสามีเกษียณอายุราชการ อุดมการณ์ในการใช้ทรัพย์สินที่สามีหามาให้นั้น คุณจันทร์เพ็ญจะใช้จ่ายอย่างไม่ฟุ่มเฟือย ไม่เน้นไปทางวัตถุนิยมที่มีราคาแพง เน้นความสวยงามแต่ประหยัด ประยุกต์การใช้เครื่องประดับที่สวยงามมาตกแต่งเพื่อใช้ในเวลาออกงานสังคม ไม่นิยมการเป็นหนี้ เวลามีปัญหาด้านอารมณ์ในครอบครัว คุณจันทร์เพ็ญจะเป็นคนไกล่เกลี่ยเสมอ ทุกครั้งเวลาที่บิดามีปัญหากับบุตรส่วนเวลาที่มามีปัญหากับสามี คุณจันทร์เพ็ญจะนั่งเงียบและใช้เหตุผลมากกว่า

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีทำให้สามีคลายกังวล คลายความห่วงใยภายในครอบครัว ผลก็คือ สามีมีความสุขก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

หน้าที่ของมารดาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ผลที่ได้รับคือ บุตรได้รับการศึกษาที่ดีตามความสามารถของตนเอง ได้เข้าทำงานที่มีความมั่นคงในชีวิต พร้อมทั้งจะไปสร้างครอบครัวใหม่และต่อสู้ชีวิตในสังคมต่อไป

๔.๑.๒ กรณีครอบครัวคุณพระศรี โปร่งสละ^๒

๑) สภาพครอบครัว

คุณพระศรี โปร่งสละ สมรสกับน.ท. บรรจง โปร่งสละมีบุตรด้วยกัน ๒ คนแต่เสียชีวิตไปหนึ่งคน บุตรชื่อ นาวาอากาศตรีอภิชาติ โปร่งสละ คุณพระศรีทำงานเป็นแม่บ้าน สามีคุณพระศรีปัจจุบันทำงานอยู่ที่กรมสื่อสารทหารอากาศ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกสื่อสาร กรมสื่อสารทหารอากาศ บุตรทำงานเป็นนักบินที่กองบิน ๕ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณพระศรีเป็นคนชอบอ่านหนังสือมากจึงทำให้บุตรชอบอ่านหนังสือตามมารดา ตอนที่บุตรชายเห็นบิดาเป็นทหาร บุตรจึงมีความปรารถนาว่าจะเป็นทหารเหมือนอย่างบิดาเมื่อตนเองโตขึ้น มารดาก็สอนว่า “ถ้าอยากเป็นอย่างพ่อ ลูกจะต้องขยันไปโรงเรียน” ซึ่งบุตรก็ปฏิบัติตามคำสอนของมารดาเสมอ และยังได้สอนให้บุตรชายมีจิตใจเมตตา ให้รักคนอื่นเหมือนรักตนเอง อย่างมองคนอื่นว่าต่ำต้อย คุณพระศรีจะไม่พูดโกหกกับลูก จะสอนลูกให้รู้จักคิดและตัดสินใจด้วยตนเอง ขณะที่ลูกเข้าศึกษาในโรงเรียนเตรียมทหาร ลูกก็จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียน เช่นเวลารับประทานอาหารบางเวลาก็ต้องมีอาหารทุกชนิดอยู่ในจานเดียวกัน ซึ่งบุตรชายไม่เคยทานแบบนี้ ก็โทรกลับมาที่บ้านว่า “ทนไม่ไหวแล้ว อยากจะกลับบ้าน” คุณพระศรีได้คำแนะนำกับลูกว่า “การตัดสินใจในการเรียนครั้งนี้เป็นของลูกเอง ลูกมีสองมือมีเท้าสองเท้าเหมือนคนอื่นเขาไหม แล้วคนอื่นเขาถึงทำได้ ทำไมเราทำไม่ได้ แต่ถ้าลูกอยากกลับบ้าน แม่ก็จะไปปรับจะเสียค่าปรับเท่าไรก็ไม่เป็นไร” หลังจากฟังคำแนะนำของมารดาที่อยู่ผู้ต่อจนกระทั่งจบการศึกษาเป็นนักบินของกองทัพอากาศ ส่วนเรื่องคู่ครองมารดาและบิดาก็ตามใจและพร้อมที่จะอยู่เคียงข้างบุตรและให้กำลังใจบุตร ในทุกวันนี้ บุตรก็มักจะมาขอคำปรึกษาปัญหาต่างๆกับมารดาเสมอ

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณพระศรีได้เป็นทั้งเพื่อนและเป็นທີ່ปรึกษาของสามี สามารถพูดคุยและปรึกษากันทุกเรื่อง และคุณพระศรีได้ดูแลความเรียบร้อยของบ้าน ช่วยเพิ่มรายได้เสริมภายในครอบครัวโดยการทำเมี่ยงคำส่งขาย เป็นอาหารว่างที่ขึ้นชื่อของกองทัพอากาศ โดยส่งที่ร้านค้าสวัสดิการกองทัพอากาศ เวลามีปัญหากันระหว่างตนเองกับสามีก็จะพูดคุยกันด้วยเหตุผลจะไม่ให้ปัญหานั้น

^๒ สัมภาษณ์คุณพระศรี โปร่งสละ, แม่บ้านทหารอากาศ, ๑๕ มกราคม ๒๕๕๕.

ข้ามคืน จะต้องพูดให้เข้าใจด้วยเหตุผลภายในวันนั้น จะใช้ชีวิตกันแบบเพื่อนมากกว่า ในวันสำคัญก็จะมีกรมอบของขวัญให้กัน ได้มีการออกไปเที่ยวต่างจังหวัดด้วยกันเสมอ คุณพรศรีได้ช่วยงานในสมาคมแม่บ้านทหารอากาศอย่างสม่ำเสมอ

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว
หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ผลที่ได้รับสามีมีความ
พอใจ ภูมิใจ คลายกังวลพร้อมที่จะทำงานในหน้าที่ของตนเองด้วยความสามารถอย่างเต็มที่
หน้าที่ของมารดาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตรผลที่ได้รับ บุตรได้เข้า
ทำงานเป็นนักบินซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดของเป้าหมายชีวิตที่ตั้งไว้

๔.๑.๓ กรณีครอบครัวพล.ต.หญิงมุกดา เข้มสถาน^๓

๑) สภาพครอบครัว

พล.ต.หญิงมุกดา เข้มสถาน สมรสกับ พล.อ.อ.สมนึก เข้มสถาน มีบุตรด้วยกัน
๓ คนคือ น.ท.นเรศ เข้มสถาน อาชีพนักบิน นายภูมินทร์ เข้มสถาน อาชีพสถาปนิก และท.พ.
หญิงศศิรินทร์ เข้มสถาน อาชีพทันตแพทย์

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณมุกดามีหน้าที่เป็นนายทหารหญิง ในการเลี้ยงดูบุตรก็ต้องคัดสรรพี่เลี้ยงมาดูแล
ตอนที่ตนเองไปทำงานนอกบ้าน หลังจากกลับจากทำงานคุณมุกดาก็ทำหน้าที่ดูแลบุตรด้วยตนเอง
มากกว่าที่จะให้พี่เลี้ยงดูแล เมื่อลูกเติบโตขึ้น ก็จะสรรหาโรงเรียนว่าโรงเรียนนั้นเป็นอย่างไร มี
สังคม มีสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร บุตรแต่ละคนมีความสนใจและความถนัดแตกต่างกันไป คุณมุกดา
ได้ให้ความสำคัญด้านการศึกษากับบุตรเป็นพิเศษ โดยเฉพาะบุตรสาวมีความปรารถนาอยากจะเป็น
แพทย์หญิง คุณมุกดาก็จะให้คำแนะนำและให้เหตุผล ว่าการเป็นแพทย์นั้นเหนื่อยไม่มีเวลาพักผ่อน
เพราะมันเครียดและต้องอยู่เวรให้เป็นทันตแพทย์ดีไหม ส่วนการเป็นทันตแพทย์ลูกจะไม่เหนื่อย
มาก เป็นแพทย์กับทันตแพทย์ก็มีศักดิ์ศรีเท่ากันบุตรสาวก็จะเลือกตามใจมารดา ส่วนบุตรชายคน
หนึ่งก็ได้เป็นนักบิน อีกคนก็ทำงานเป็นสถาปนิก คุณมุกดาก็จะเป็นคนที่ให้คำปรึกษากับบุตรทั้ง
สามคน

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณมุกดาเป็นทั้งเพื่อนคอยดูแลให้คำปรึกษา การเริ่มต้นชีวิตเริ่มจากสถานะเพื่อนมา
เป็นครอบครัว ปัจจุบันก็ยังมีความรู้สึกเป็นเพื่อนดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ในยามเกิดวิกฤตครั้ง
หนึ่งเครื่องบินตกที่ประเทศลาว ความรู้สึกสูญเสียหัวหน้าครอบครัวและภาระอันหนักอึ้งทุกอย่างก็

^๓ สัมภาษณ์พลตรีหญิงมุกดา เข้มสถาน, แม่บ้านทหารอากาศ, ๑๕ มกราคม ๒๕๕๕.

ต้องตกเป็นของคุณมุกดาแต่เพียงผู้เดียว ต้องมีความอดทน อดกลั้นต่อความรู้สึกหมดหวังและให้กำลังใจลูกๆ ขณะที่ทางกองทัพไทยยังค้นหาสามีอยู่จะต้องรอกับประเทศลาว แต่ผลสุดท้ายสามีก็ได้กลับประเทศไทยโดยปลอดภัย การใช้ชีวิตของครอบครัวนี้ได้ยึดเหนี่ยวหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการครองเรือน คุณสามีได้มอบความเป็นใหญ่ให้กับคุณมุกดาในการดูแลการจัดการงานในบ้านและบุตร

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีผลที่ได้รับคือสามีก้าวผ่านวิกฤตและสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่การงานจนถึงระดับชั้นยศพลอากาศเอก

หน้าที่ของมารดาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร สติที่ได้รับ บุตรแต่ละคนก็ได้ทำงานตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ทุกคน

๔.๑.๔ กรณีครอบครัวคุณเกษรา ธารนพ^๔

๑) สภาพครอบครัว

คุณเกษรา ธารนพ คู่สมรสชื่อ พล.อ.อ. ชงชัย ธารนพ มีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือเรืออากาศเอกธาราธร ธารนพ ทำงานเป็นนักบินของทหารอากาศและนส. สิริอร ธารนพ ทำงานที่วิฑูการบิน ปัจจุบันคุณเกษราเป็นแม่บ้าน ในอดีตคุณเกษราช่วยงานในสมาคมแม่บ้านทหารอากาศ ส่วนสามีปัจจุบันเกษียณอายุราชการ แต่ในอดีตรับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารอากาศประจำประเทศอินเดีย

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณเกษรา จะเป็นคนดูแลบุตรในทุกๆเรื่อง ทั้งเรื่องการศึกษา และเรื่องอื่นๆ ถ้าบุตรมีปัญหา มารดาก็จะเป็นที่ปรึกษาให้กับบุตร เช่น คุณเกษราจะใช้วิธีสังเกตจากสีหน้าและพฤติกรรมของบุตร ถ้าคุณแล้วบุตรมีสีหน้าที่ไม่ดีก็แสดงว่ามีปัญหาที่จะค่อยๆถามว่าปัญหานั้นคืออะไรและก็จะให้คำปรึกษากับบุตรในทุกเรื่อง แม้กระทั่งเมื่อบุตรจะหาคู่ มารดาก็มีวิธีการคือให้บุตรหาตัวเองก่อน โดยการที่จะทำให้ลองคบกันก่อน และเล่าให้มารดาฟัง จากนั้นพามาให้มารดาคุยตัวและทานข้าวด้วยกัน โดยมารดาก็จะคอยสังเกตคนที่บุตรคบ จากนั้นมารดาก็จะถามบุตรว่าบุตรดูแลได้ไหม ก็จะชี้แนะบุตรในเรื่องของการมีคู่ครองว่า ถ้าบุตรพร้อมจะดูแลเขา มารดาก็จะไม่ห้ามปรามบุตร แต่ก็จะให้บุตรช่วยตัวเองโดยการทำงานเก็บเงินเพื่อสร้างครอบครัวและบิดามารดาก็เตรียมให้บุตรคนละส่วนด้วย

^๔ สัมภาษณ์คุณเกษรา ธารนพ, แม่บ้านทหารอากาศ, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณเกษราจะเป็นผู้ที่จัดการงานในบ้านทุกอย่างไม่ให้ขาดตกบกพร่องและไม่ให้สามีกังวลเกี่ยวกับเรื่องภายในบ้านเลย เพื่อให้สามีกลับมาเห็นก็จะได้มีแรงไปต่อสู้กับงานต่อและเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงานของสามี เพื่อให้สามีทำหน้าที่ของตนเองอย่างสมบูรณ์เต็มที่ ถ้าสามีมีปัญหาอะไรก็จะมาปรึกษากัน จะให้คำปรึกษากับสามีทุกอย่างหลังจากนี้สามีก็จะตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง เมื่อคราวที่สามีไปทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยทูตทหารอากาศประจำประเทศอินเดีย คุณเกษราก็จะทำหน้าที่เป็นภรรยาผู้ช่วยทูตจัดการงานในสังคมเป็นหน้าเป็นตาให้สามีสามารถยืนเคียงข้างสามีได้ เช่นในการต้อนรับแขก คุณเกษราก็จะคิดในเรื่องการจัดการด้านอาหารที่จะรับรองแขก ส่วนใหญ่อาหารไทยก็จะทำถวายแด่พสกนิกรขององค์ประกอบส่วนใหญ่ก็จะเป็นถั่ว งอกก็จะเพาะถั่ว งอกเอง และวัตถุดิบบางอย่างไม่มีที่อินเดียก็จะแพคจากเมืองไทยไปเอง ถ้าตนเองและสามีมีปัญหาหนักก็จะใช้วิธีนั่งอย่างเดียว เมื่อคิดกันแล้วก็มาคุยกันใหม่ในการดูแลกันของสามีภรรยาครอบครัวนี้คือใส่ใจในการอยู่ด้วยกันห้ามใช้เหตุผลเด็ดขาด เพราะถ้าใช้เหตุผลจะมีปัญหาเพราะต่างคนต่างมองในมุมของตนเองที่ว่าตนเองถูกต้อง เรื่องมันก็จะไม่จบ ก็จะเลิกในการใส่ใจเพราะก่อนเริ่มต้นชีวิตด้วยกันเคยสัญญาว่าเราจะรักกัน ให้อภัยกันร่วมทุกข์สุขด้วยกัน และจะดูแลกัน ก็จะต้องปฏิบัติตามหลักที่ตั้งกันไว้

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ผลที่ได้รับ ทำให้สามีได้ทำงานด้วยความเป็นอิสระ สบายใจ สามารถก้าวไปถึงขั้นยศพลอากาศเอก

หน้าที่ของมารดาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ผลที่ได้รับ บุตรและธิดาได้ทำงานที่มีความมั่นคง ได้มีครอบครัวโดยเฉพาะบุตรชายก็ได้สร้างครอบครัวใหม่ด้วยความมั่นคงเช่นกัน

๔.๑.๕ กรณีครอบครัวคุณอนัญญา คล้ายจ่านง^๕

๑) สภาพครอบครัว

คุณอนัญญา คล้ายจ่านง คู่สมรส พล.อ.อ.วัฒนา คล้ายจ่านงปัจจุบันเกษียณอายุราชการ ในครอบครัวนี้ ตอนเริ่มต้นแต่งงานได้ตกลงกันว่าเราพร้อมใจที่จะไม่มีบุตร หลังจากนั้น ก็ใช้ความอดทนในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง ตอนที่รับราชการใหม่ๆ แต่ก็ไม่ได้ทอดทิ้งในก่อสร้าง กุศล ดำรงชีวิตในแนวทางแห่งพระพุทธศาสนาตลอดจนถึงปัจจุบัน

^๕ สัมภาษณ์คุณอนัญญา คล้ายจ่านง แม่บ้านทหารอากาศ, ๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

๒) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณอนัญญา จะเป็นผู้ฟังที่ดี เวลาสามีมีปัญหาและมาระบายเกี่ยวกับปัญหาต่างๆและยังเป็นผู้เก็บความลับของสามีได้อย่างดี และยังทำหน้าที่ดูแลจัดการทุกอย่างในบ้านอย่างเรียบร้อยดูแลทั้งเสื้อผ้า หน้าผมของสามีทุกอย่างและให้คูดี เวลาไปทำงานและออกสังคม เพราะคนที่จริงใจที่สุดก็คือภรรยา หลังจากดูแลบ้านเรียบร้อยก็ไปช่วยงานในสมาคมแม่บ้านทหารอากาศอย่างเต็มที่

การแต่งงานกันก็ต้องให้เกียรติซึ่งกันและกัน อย่างเช่นเวลาเขาไปทำงานเลยเวลากลับก็ไม่ถาม ไม่ระแวงซึ่งกันและกัน เพราะการโกหกจะโกหกได้ไม่ตลอด วันหนึ่งก็จะถูกจับได้เอง ให้อิสระในการทำงานของตนเองอย่างเต็มที่และพร้อมที่จะเป็นกำลังใจให้เสมอ ยามมีปัญหาในด้านความคิดเห็นไม่ตรงกัน สามีเป็นผู้ฟังที่ดี ก็เลยไม่มีปัญหา

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีผลที่ได้รับ สามีมีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน จวบจนกระทั่งถึงขั้นยศพลอากาศเอก

๔.๑.๖ กรณีครอบครัวคุณสุชาดา จำปาเงิน

๑) สภาพครอบครัว

คุณสุชาดา จำปาเงิน คู่สมรส พล.อ.อ. ศิลป์ชัย จำปาเงิน มีบุตร ๒ คนคือ น.ต. นิโรธ จำปาเงิน ทำงานเป็นครูการบินอยู่ที่กำแพงแสนและ น.ส. สุดารัตน์ จำปาเงิน พนักงานต้อนรับบนเครื่องบินของบริษัทการบินไทย

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณสุชาดาจะดูแลในทุกๆเรื่องของบุตร เตรียมทรัพย์สินไว้ให้บุตร แนะนำบุตรทุกอย่างอย่างเรื่องงานการเรียนมารดาจะชี้แนะให้บุตรเอาจากประสบการณ์ของมารดามาชี้แนะ ให้เหตุผลกับบุตร ว่าอันไหนดีไม่ดี เน้นประหยัดมากๆไม่ใช้ของฟุ่มเฟือย ไม่ใช้ของแพง และได้ช่วยงานสังคมที่สมาคมแม่บ้านทหารอากาศอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เมื่อบุตรโตพอจะมีครอบครัวมารดาก็จะชี้แนะเรื่องคู่ครองของบุตรควรจะเป็นอย่างไรแบบไหนที่จะมาเสริมสร้างกันและกัน แนะนำเรื่องการหางานให้บุตรว่าควรจะเป็นอาชีพไหน โดยดูจากประสบการณ์ของตนเองและสังคมที่ได้เรียนรู้มา มาชี้แนะบุตร

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณสุชาดาจะดูแลงานบ้านงานเรือน ดูแลสามีในทุกๆเรื่อง โดยไม่ก้าวล่วงในหน้าที่การงานของสามี จัดการทรัพย์สินที่สามีหามาอย่างมั่งคั่ง คู้มค่า เมื่อมีปัญหาด้านอารมณ์ภายใน

^๖ สัมภาษณ์คุณสุชาดา จำปาเงิน แม่บ้านทหารอากาศ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

ครอบครัว โดยเฉพาะเกี่ยวกับบุตร บิดากับมารดาจะมาคุยกันก่อน แต่ถ้าบิดามีปัญหากับบุตร มารดา ก็จะเป็นคนไกล่เกลี่ย

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีผลที่ได้รับ สามีมีความสุข สบายใจและมีความก้าวหน้าถึงขั้นยศพลอากาศเอก

หน้าที่ของมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ผลที่ได้รับ บุตรและธิดาได้ ทำงานที่มีมั่นคง

๔.๑.๖ กรณีครอบครัวคุณจริยวดี มั่นคง^๖

๑) สภาพครอบครัว

คุณจริยวดี มั่นคง คู่สมรส น.อ.สมบุญ มั่นคง มีบุตร ๒ คนคือนายสรรพวิทย์ มั่นคง และคุณ. ยศวดี มั่นคง กำลังศึกษาอยู่

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

คุณจริยวดีจะดูแลงานในบ้านทั้งหมด และรับส่งบุตร ส่วนบุตรนั้น มีผลการเรียนที่ดีเยี่ยมได้เกรด ๔ ได้ทุนทุกปี ได้เป็นตัวแทนเข้าแข่งขันเคมีโอลิมปิกทั้งสองคนเวลานบุตรมีปัญหา ก็จะปรึกษามารดาตลอด

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณจริยวดีจะดูแลเรื่องอาหารและดูแลงานทุกอย่างภายในบ้าน ทั้งเสื้อผ้ารองเท้า เครื่องหมายถาดติดเครื่องหมายไม่เป็นก็หาดูทางอินเทอร์เน็ต รอทานข้าวด้วยกันทุกเย็น นานๆก็ไปเที่ยวด้วยกัน และจะไปมาหาสู่กับครอบครัวของสามีเสมอ ถ้ามีปัญหา ก็จะเดินหนีไม่ต่อความว่า บุตรมีปัญหาในด้านอารมณ์ถูกฝึกก็จะให้บิดาจัดการเพราะบิดาใจเย็นกว่ามารดา การจัดสรรในด้านทรัพย์สินก็จะแบ่งหารครึ่งให้ภรรยาดูแลจัดการในบ้าน ส่วนที่เหลือสามีจะเป็นคนเก็บรักษา

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีผลที่ได้รับ สามีมีความสุขสบายใจ คลายกังวลไม่ต้องห่วงภารกิจภายในบ้านและพร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจหน้าที่การงานไปสู่เป้าหมายในอนาคต

หน้าที่ของมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตรผลที่ได้รับ บุตรและธิดามีความรู้จากการศึกษาอยู่ในระดับที่ดี พร้อมที่จะเดินทางสู่เป้าหมายในอนาคต

^๖ สัมภาษณ์คุณจริยวดี มั่นคง แม่บ้านทหารอากาศ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

๔.๑.๘ กรณีครอบครัวคุณสุรกี สุดชื่น^๔

๑) สภาพครอบครัว

คุณสุรกี สุดชื่น คู่สมรส ร.อ. สุพจน์ สุดชื่น มีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ นางสาว สันหิรี สุดชื่น อาชีพแพทย์หญิง จบแพทย์จากศิริราชและนายพงศ์พลฤทธิ์ สุดชื่น อาชีพ พนักงานบริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จบปริญญาตรีจากวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จบปริญญาโทจากประเทศอังกฤษ เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

ในตอนแรกคุณสุรกีได้ทำงานที่บริษัทการบินไทย พอมีบุตรก็ลาออกเพื่อจะมาดูแลบุตรโดยเฉพาะ วิธีการเลี้ยงบุตรจะเลี้ยงบุตรด้วยไม่เรียว แม้ในรอก็จะพกไม่เรียวไว้เสมอพร้อมจะลงโทษบุตรถ้าเวลาบุตรทำผิด แต่ก่อนจะตีหรือหลังจากตีแล้วจะให้เหตุผลทุกครั้งว่าทำไมถึงต้องตี แม้เรื่องจะเกิดที่ในห้างหรือสถานที่อื่นๆ เวลากลับมาถึงบ้านก็ไม่ลงโทษบุตร แต่บุตรก็จะขอโทษมารดาทุกครั้งที่ทำให้มารดาทุกข์ใจ อย่างเช่น บุตรชายจะบอกพี่สาวตอนเล็กๆ เสมอๆว่า พี่ดาวทำให้มารดาทุกข์ใจ ไปขอโทษมารดาซะ ถ้าบุตรคนไหนมีปัญหาในเรื่องการไม่ชอบอ่านหนังสือ มารดาก็จะเป็นคนอ่านหนังสือให้ฟัง โดยเน้นเสียงสูงต่ำ ให้น่าสนใจ จะถามตอบในบทเรียนของบุตร จนกระทั่งบุตรเรียนได้เกรด ๔ แต่ถ้าเป็นวิชาที่ย่อย ทดลองไม่อ่านให้บุตรฟัง เกรดของบุตรก็จะต่ำลง จากนั้นบุตรจึงรู้ว่าการเรียนให้ได้เกรดที่ดีต้องอ่านหนังสือ บุตรเปรียบเสมือนฟ้าขาว ยังไม่สามารถจะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร อ่านเพื่ออะไร อ่านทำไม มารดาก็จะเป็นคนเพิ่มเติมในส่วนนั้น วิชาหลักที่นำศึกษาคือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษก็จะจ้างครูพิเศษเฉพาะวิชามาสอน ถ้าบุตรแอบหลับในห้องเรียน ครูพิเศษสามารถเติมเต็มวิชานั้นๆ ให้บุตรได้ เพราะมารดาคิดว่าการศึกษานั้นๆ ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จเมื่อเวลาที่บุตรโตแล้ว

ขณะที่บุตรชายอยู่ในช่วงจบการศึกษาจากวิศวกรรมแต่อยากเป็นนักบินเหมือนบิดา ซึ่งเป็นกัปตันการบินไทย มารดาก็หาหนังสือความรู้เกี่ยวกับการเป็นนักบินเตรียมเพื่อไปสอบมาดิวให้บุตรด้วยตนเอง แต่เหตุการณ์นี้ไม่ประสบความสำเร็จเพราะเรื่องสายของบุตรไม่ผ่าน เพราะนี่คือความปรารถนาของบุตรที่อยากจะเป็นนักบิน มารดาก็สนับสนุนเต็มที่ เมื่อไม่ได้ตามที่บุตรปรารถนา มารดาก็ส่งบุตรไปเรียนที่อังกฤษ จบมาได้เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง ตอนแรกสมัครเข้าทำงานที่ปูนซีเมนต์นครหลวงไทย มารดาจะซื้อรถให้ใช้ บุตรก็ขอร้องรถดีกว่าแล้วไปต่อรถไฟฟ้าไปทำงาน พอมาทำงานที่บริษัทปิโตรเลียมไทยสาขาบางก็จะยอมใช้รถแต่ก็เป็นรถมือสอง และมารดาก็ได้จัดหาที่พักอาศัยคือคอนโดใกล้ที่ทำงานให้บุตร ส่วนบุตรสาวคนโต มารดาเป็นคน

^๔ สัมภาษณ์คุณสุรกี สุดชื่น, แม่บ้านทหารอากาศ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

แนะนำให้เรียนแพทย์ ขณะที่เรียนคอยรับส่งบุตรอยู่ตลอดไม่ว่าจะเป็นด้านเอกสาร ทุกๆอย่าง มารดาจะเป็นคนจัดหาให้หรือเตรียมพร้อมให้ทุกอย่าง แม้กระทั่งเลือกเรียนเฉพาะทางการแพทย์ มารดาจะเป็นผู้แนะนำว่าอันไหนจะลำบากน้อยกว่ากัน เมื่อได้ทำงานแล้ว มารดาจะจัดหาซื้อรถใหม่ให้บุตรแต่บุตรตอบกลับว่า ไร่รถคันเก่าดีกว่า คันใหม่เดี๋ยวก็ตกทุน ในเรื่องของเงินเดือนก็จะสอนให้แบ่งไว้ ๓ ส่วน คือ ใช้ส่วนตัว ๑ ส่วน ช่วยเหลือคนอื่นหรือทำบุญ ๑ ส่วน และเก็บ ๑ ส่วน การจัดหาคุ้มครองของบุตรให้อิสระแก่บุตรแต่ต้องอยู่ในขอบเขต

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการจัดบ้านเพื่อความสวยงาม จะเป็นคนจัดหาดูแล อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งเป็นการสร้างความสุขภายในบ้าน เป็นการจัดแจงทรัพย์สินที่สามีหามาให้ ไม่ว่าจะเป็นการจัดสรรในเรื่องทรัพย์สินว่าจะทำอะไรให้เงินเพิ่มขึ้นมา ตัวอย่างเช่น การซื้อพันธบัตรออมสิน หรือ ซื้อหลักทรัพย์แล้วแหวนเงินทอง จัดเตรียมไว้ให้บุตรและสามีได้อย่างสมบูรณ์แบบ เราทำบ้านได้อย่างเรียบร้อยสวยงาม ทำให้สามีกลับมาได้มีความสุข จะได้ไม่มีความกังวลในเรื่องบุตร ในเรื่องบ้านและความเป็นอยู่ภายในบ้าน

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ผลที่ได้รับ สามีมีความสุข สบายใจ มีความอบอุ่นในครอบครัว มีความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานได้เป็นกัปตันการบินไทย

หน้าที่ของมารดาที่เป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ผลที่ได้รับ บุตรมีความมั่นคงในหน้าที่การงาน

๔.๑.๕ กรณีครอบครัวนาวาอากาศเอกหญิงละมัย ศรีเพชร

๑) สภาพครอบครัว

นาวาอากาศเอกหญิงละมัย ศรีเพชร คู่สมรสพล.ท.เฉลิม ศรีเพชรมีบุตรด้วยกัน ๒ คน คือ นางสาวอรวิณ ศรีเพชร จบแพทย์จากรามาริบดีและนายณัฐสิน ศรีเพชร เป็นนักวิชาการการส่งออก

๒) หน้าที่ความเป็นมารดา

มารดาเป็นผู้ประทับประคองดูแลบุตรให้ประสบความสำเร็จ บิดาจะเป็นคนคอยดูแลภาพกว้างๆให้บุตรเช่นในเรื่องการศึกษา บิดาจะเป็นคนวางแผนเรื่องการเรียนบุตร เรียนอยู่โรงเรียนราชินีบน พอจะมองแล้วว่า เป้าหมายอยากให้บุตรเป็นแพทย์ ถ้าเรียนราชินีบนจนถึงจบ

^๕ สัมภาษณ์นาวาอากาศเอกหญิงละมัย ศรีเพชร, แม่บ้านทหารอากาศ, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

มัธยมปลายคงจะเข้าแพทย์ได้ยากเพราะวิชาการบางวิชามันไม่สามารถนำมาให้ไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ จึงให้บุตรออกไปเรียนต่อเตรียมอุดมศึกษา หลังจากที่บิดาปูทางการศึกษาให้บุตร คนที่สานต่อเป้าหมายของบิดาคือมารดา การวางแผนเช่นนี้ จะทำให้บุตรเลือกชีวิตของเขาได้ต่อไปในภายภาคหน้า ทั้งๆที่โรงเรียนเดิมบุตรเรียนดีก็พาเด่น ทางโรงเรียนก็อยากให้อยู่จนถึงมัธยมปลายแต่เขาเลือกเดินตามทางที่ตั้งเป้าหมายไว้ โดยที่มารดาจะเป็นคนคอยหาเอกสาร หาโรงเรียนกวดวิชา พาบุตรไปสอบ จนเข้าเตรียมอุดมและบุตรได้ดำเนินรอยตามที่บิดาได้ตั้งความปรารถนาไว้ ก็จะได้เรียนจนจบแพทย์ มารดาจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนบุตรว่าอันไหนดีไม่ดีด้วยตัวของมารดาเอง แม้กระทั่งการดื่มของมึนเมา มารดาก็จะพาไปที่พัทยา สอนให้บุตรดื่มเบียร์และเหล้าอีกทั้งการสูบบุหรี่ มารดาจะเป็นผู้พาไปทดลองกินเที่ยวปรนเปรอ ให้รับรู้เองจากมารดา เมาระดับไหนต้องรับรู้จากมารดาเอง เวลาเพื่อนฝูงชวนไปดื่ม เขาก็จะรับรู้แล้วว่าการทำอย่างนั้นจะเกิดผลตามมาอย่างไร ในเรื่องของการขับรถ พ่อบุตรจบมหาวิทยาลัย มารดาจะเป็นผู้สอนขับรถเอง พาไปสอบใบขับขี่ พ่อบุตรต้องการอยากจะได้เรียนรู้อะไรเช่นอยากไปเที่ยวต่างจังหวัด มารดาก็จะเป็นคนพาไปเรียนรู้ เข้าไปเย็นกลับ แต่บิดาไม่ชอบให้บุตรไปเที่ยวแบบนั้น แต่มารดาก็แอบทำ เพื่อให้บุตรได้เรียนรู้ชีวิต และมาเล่าให้บิดาฟังทีหลังจากที่บุตรประสบความสำเร็จ สิ่งที่ดีหรือไม่ดีต้องรู้จากมารดา

๓) หน้าที่ความเป็นภรรยา

คุณละมัยได้ดูแลสามีตั้งแต่ศีรษะจรดเท้า ทุกอย่างต้องทั้งหมด ทั้งกวาดบ้าน ซักผ้า รีดผ้าก็ทำด้วยใจ พอเลิกจากทำงานก็ถอดเครื่องแบบทหารหญิงออก เตรียมใส่เสื้อผ้าที่สบาย ชุดคุณนายแจ้วพร้อมที่จะทำงานบ้าน ทำความสะอาดบ้าน จัดห้องนี้ ๆ ทุกอย่างเรียบร้อย เพื่อที่จะให้สามีทำงานอย่างเดียวและบุตรได้เรียนอย่างเดียว เพราะเขเหนื่อยกันมานานแล้ว สามีจะกลับถึงบ้านเวลาไหน จะไม่มีการถาม เวลาเข้าบ้านมาเขาจะได้มีความสุข เพราะภรรยาไม่จู้จี้จุกจิก เราจะให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไว้ใจกัน เพราะทุกคนต้องรู้หน้าที่ของตัวเอง ไม่ได้ตั้งกฎเกณฑ์ในบ้าน เวลามีปัญหาให้ทุกคนแสดงออกเต็มที่ ไม่ว่าบุตร สามีแม้กระทั่งตัวภรรยา แต่ทุกคนจะรู้ ถ้าคนไหนอารมณ์เสีย อีกคนจะเงียบ พอนานวันเข้า ด้วยธรรมชาติของความเป็นสามีภรรยาก็จะดีกันเอง เพราะอย่างไรเราก็ขาดกันไม่ได้เป็นที่รู้กันในลักษณะนี้

สรุปผลที่ได้รับจากการทำหน้าที่ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

หน้าที่ของภรรยาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีผลที่ได้รับ ขณะนี้สามีอยู่ในชั้นยศพลอากาศโทและพร้อมที่จะก้าวหน้าไปสู่ชั้นยศพลอากาศเอกในอนาคตข้างหน้า

หน้าที่ของมารดาผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของบุตร ผลที่ได้รับ บุตรและธิดาก็ได้ทำงานมั่นคง

๔.๒ วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีผลต่อความสำเร็จของครอบครัว

๔.๒.๑ ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีต่อความสำเร็จของสามี

กรณีคุณจันทร์เพ็ญถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณจันทร์เพ็ญมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณจันทร์เพ็ญได้ทำหน้าที่ทั้งในฐานะเป็นมารดาคอยดูแลเลี้ยงดูบุตรจนต้องลาออกจากงานประจำ นี่คือการเสียสละของคุณจันทร์เพ็ญที่ต้องการทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ คุณจันทร์เพ็ญดำรงตำแหน่งแม่บ้านทหารอากาศซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเสียสละด้านสังคมด้วย และที่สำคัญคือเมื่อครอบครัวมีความสุขก็สุขด้วย มีทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เป็นที่ปรึกษาให้แก่สามี และแสดงข้อคิดเห็น ช่วยเป็นผู้ไกล่เกลี่ยเวลาครอบครัวมีปัญหา ขยันและมีความประหยัด จนกระทั่งช่วยสนับสนุนให้ครอบครัวเจริญก้าวหน้า ถ้าคุณจันทร์เพ็ญไม่ทำหน้าที่นี้ แน่นอนครอบครัวย่อมไม่ประสบความสำเร็จ

กรณีคุณพรศรีถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณพรศรีมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณพรศรีได้ดูแลความสะอาดเรียบร้อยของที่พักอาศัย ได้ช่วยเพิ่มรายได้เสริมให้กับครอบครัวเพื่อแบ่งเบาภาระของสามีที่มีต่อครอบครัว คอยเป็นที่ปรึกษา เป็นคู่คิดยามสามีต้องการคำแนะนำ ถือว่าคุณพรศรีเป็นผู้เสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อแบ่งเบาหน้าที่การงานทุกอย่างของสามี ทำให้สามีจะได้ไม่กังวลเรื่องภายในครอบครัวและจะได้ไปปฏิบัติหน้าที่สร้างความสำเร็จในหน้าที่การงานเพื่อความสุขของครอบครัวต่อไป

กรณีคุณมุกดาถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณมุกดามีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณมุกดามีความเข้มแข็ง อดทนอดกลั้นที่จะผ่านวิกฤตฝ่ามรสุมชีวิตของครอบครัวพร้อมที่จะเป็นหัวหน้าครอบครัวแทนสามีได้ คุณมุกดามีความรักและซื่อสัตย์ต่อสามี พร้อมทั้งจะเป็นกำลังใจร่วมทุกข์ร่วมสุขอยู่เคียงข้างสามีเสมอ ถึงแม้จะมีหน้าที่การงานด้วยก็ยังสามารถจัดการเรื่องภายในบ้านทุกอย่างให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย สมกับที่สามีมอบความไว้วางใจ นี่คือการเสียสละทั้งทางร่างกายและจิตใจของคุณมุกดา เพื่อส่งเสริมให้สามีได้ทำงานอย่างเต็มที่เพื่อสร้างความสำเร็จในหน้าที่การงาน จะเป็นผลของความสำเร็จของครอบครัว

กรณีคุณเกษราถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณเกษรามีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะว่า การที่ภรรยาได้ทำหน้าที่โดยการจัดการบ้านเรือนให้เรียบร้อย ทั้งการดูแลบ้านทุกเรื่องและการดูแลบุตร เพื่อที่จะไม่ให้สามีมีความกังวลใดๆเกี่ยวกับเรื่องภายในบ้าน อีกทั้งเวลาที่สามีได้ทำหน้าที่ที่สำคัญของประเทศ คุณเกษราก็ทำหน้าที่ของภรรยาที่ดี เป็นคู่คิดเป็นที่ปรึกษา เป็นผู้ช่วยเหลืองานทุกอย่างของสามี สามารถยืนเคียงข้างสามีได้ ทำให้งานของสามีนั้นประสบ

ความสำเร็จ คุณเกษราภีทำหน้าที่ได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ตามบทบาทหน้าที่ที่ภรรยาจะทำให้สามี สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า การที่สามีประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานต่าง ๆ นั้น เป็นเพราะภรรยาได้ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์

กรณีคุณอนัญญาถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณอนัญญามีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะว่าในการที่สามีประสบความสำเร็จตามสายงาน ตั้งแต่เริ่มรับรายการใหม่ๆ จนถึงเป็นเจ้ากรมสื่อสารซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของสายงาน คุณอนัญญาได้ทำหน้าที่ของภรรยาได้อย่างเต็มกำลังความสามารถ ทั้งดูแลงานบ้านในทุกเรื่อง รวมถึงเสื้อผ้าการแต่งกายข้าวของเครื่องใช้ของสามี อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง เป็นผู้รับฟังปัญหาของสามี ถ้าสามีมีเรื่องทุกข์ใจก็จะมาเล่าให้ภรรยาฟัง ภรรยาทำหน้าที่เก็บความลับอย่างดีเยี่ยม อีกทั้งให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเข้าใจจริงใจต่อกัน เป็นกำลังใจที่สำคัญของสามี ทำให้สามีประสบความสำเร็จในเรื่องการดำเนินชีวิตก็จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาตามกำลังของตนอยู่เสมอ

กรณีคุณสุชาดาถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณสุชาดามีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณสุชาดาได้ทำตามหน้าที่ของภรรยาที่ได้อย่างสมบูรณ์เต็มที่ ทั้งจัดการงานบ้านเรือนดูแลตามหน้าที่ของภรรยาในทุกๆ อย่าง จัดสรรทรัพย์ที่สามีหามาให้อย่างคุ้มค่าดูแลและจัดการเลี้ยงดูบุตรและธิดาแทนสามี เพื่อจะได้ไม่ต้องกังวล พร้อมทั้งจะออกไปสร้างความสำเร็จในหน้าที่การงานซึ่งเป็นส่วนสำคัญของครอบครัว

กรณีคุณจริยาดิถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณจริยาดิมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณจริยาดิ เป็นกำลังใจสำคัญในการที่จะเอาใจใส่ดูแลสามี จัดการงานบ้านเรือนทุกอย่างภายในบ้าน ดูแลสามีแม้กระทั่งการแต่งตัวใส่เครื่องแบบต่างๆ ภรรยาเป็นผู้จัดสรรในทุกๆ เรื่อง จัดสรรทรัพย์ที่สามีหามาให้ได้อย่างคุ้มค่า

กรณีคุณสุรภีถือว่า บทบาทและหน้าที่ที่คุณสุรภีมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณสุรภีได้ทำหน้าที่ของภรรยาได้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือเป็นคนจัดการงานบ้านงานเรือนได้เรียบร้อย สวยงาม เป็นบ้านที่น่าอยู่อาศัยเป็นอันมาก เป็นบ้านที่แสนอบอุ่น เอาใจใส่ในเรื่องการงานของสามี เช่นเป็นผู้ดูแลตารางการบินของสามี เพราะสามีเป็นกัปตันการบินไทย จัดสรรทรัพย์ในทุกๆ เรื่อง หาทางเพิ่มมูลค่าของทรัพย์นั้นในเชิงอกเกย การดูแลปรนนิบัติสามี คุณสุรภีก็ทำได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่องทั้งเสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ ก็จะเป็นคนจัดหาให้ในทุกๆ อย่าง จะเป็นคนดูแลทรัพย์ที่สามีหามาให้ได้อย่างคุ้มค่า ส่วนการดำเนินชีวิตคู่กันก็ตั้งอยู่ในฐานของความเห็นใจซึ่งกันและกัน มีความเข้าใจกัน ซึ่งครอบครัวนี้ถือเป็นแบบอย่างที่น่าศึกษาเป็นครอบครัวตัวอย่างที่น่ายกย่อง เป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

กรณีคุณละมัยถือว่า บทบาทและหน้าที่ของคุณละมัยมีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของสามี เพราะคุณละมัยได้ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดูแลจัดการบ้านเรือนทำทุกอย่างด้วยใจ ทั้งความเป็นทหารหญิง ลงมาทำงานในทุกๆอย่าง เพื่อไม่ให้บุตรและสามีต้องกังวลกับสิ่งใดๆ ภายในบ้าน ถ้ามีปัญหาหนักก็ปล่อยให้ระบายความรู้สึกกันออกมา ไม่เก็บกด และทุกคนในครอบครัวมีความเข้าใจกันและกัน

๔.๒.๒ ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีต่อความสำเร็จของบุตร

คุณจันทร์เพ็ญเสียสละการทำงานมาเป็นแม่บ้านเพื่อจะดูแลบุตร คอยส่งเสริมในด้านการศึกษาและเป็นที่กำลังใจและหาช่องทางที่จะให้ลูกได้เรียนตามที่ตนเองปรารถนา เมื่อถึงเวลาอันควรก็ได้มอบทรัพย์สินให้กับลูกแต่ละคน ถือว่าคุณจันทร์เพ็ญได้ทำหน้าที่มารดาโดยสมบูรณ์ จนกระทั่งลูกประสบความสำเร็จทั้งในชีวิตการทำงานและครอบครัว

คุณพรศรีเป็นต้นแบบของลูกในการที่จะปลูกฝังให้ลูกรักการอ่าน แล้วการอ่านนี้ก็ได้สร้างความสำเร็จในด้านการศึกษาของลูก และยังเป็นกำลังใจ ให้ข้อคิดในยามลูกสับสน ปลูกฝังจิตใจที่ดีงามให้ลูกรู้จักว่าอะไรคือความดีอะไรคือความชั่ว เมื่อลูกมีปัญหาที่พร้อมที่จะเป็นที่ปรึกษาทุกเมื่อ จะเห็นได้ว่าคุณพรศรีมีความเอาใจใส่ในการเลี้ยงดูลูก ทำให้ลูกประสบความสำเร็จ

คุณมุกดาพร้อมที่จะเป็นกำลังใจ ให้ความอบอุ่น ให้ความหวัง และพร้อมที่จะเป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับลูก ในด้านการศึกษาของบุตร คุณมุกดาก็ให้ข้อคิดพื้นฐานโดยการอาศัยประสบการณ์จากชีวิตและศึกษาจากสังคมเพื่อจะชี้แนะให้ลูกได้ก้าวไปสู่ความสำเร็จทั้งโรงเรียน จะเรียนที่ไหนจะมีสังคมอย่างไร คุณมุกดาจะเลือกสังคมที่ดีหรือเลือกสิ่งที่ดีให้กับลูก เพื่อที่ลูกจะได้เดินก้าวไปข้างหน้าและประสบความสำเร็จทั้งในหน้าที่การงานอีกที่ ประสบความสำเร็จในชีวิต

คุณเกษราได้เอาใจใส่ดูแลบุตรในทุกๆเรื่อง ตั้งแต่เล็กจนโต ไม่ว่าจะเป็นการรับส่งบุตร การให้การศึกษาอบรมเลี้ยงดูบุตร แม้กระทั่งบุตรมีปัญหาก็จะให้คำปรึกษาในทุกๆเรื่อง เอาใจใส่ดูแลบุตรอย่างเต็มที่ ให้คำชี้แนะแม้กระทั่งเรื่องคู่ครอง เป็นการให้อิสระในการตัดสินใจให้กับบุตร ไม่กดดันบุตร การกระทำนี้เป็นการมอบสิ่งที่ดีๆให้กับบุตรและได้จัดหาทรัพย์สินให้กับบุตรธิดาไว้ เวลาที่จะไปสร้างครอบครัวใหม่ ซึ่งการกระทำทั้งหมดนี้เป็นบทบาทที่สำคัญอย่างมาก ที่ทำให้บุตรนั้นได้ประสบความสำเร็จ เป็นการปูทางให้กับบุตรให้เขาพร้อมที่จะดำเนินชีวิต สร้างรากฐานครอบครัวให้แข็งแรงมั่นคง

คุณสุชาดาได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของมารดาได้อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ ทั้งการเอาใจใส่ดูแลบุตร ให้คำแนะนำกับบุตรว่าสิ่งไหนดีหรือไม่ดี สอนให้รู้จักมัธยัสถ์ ไม่ใช้ของฟุ่มเฟือย แต่ใช้ของที่คุ้มค่า ชี้แนะว่าอะไรเป็นประโยชน์และอะไรไม่เป็นประโยชน์ โดยการแนะนำนั้นมาจาก

ประสบการณ์ของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าบุตรประสบความสำเร็จ เพราะมารดาเป็นกำลังสำคัญ ช่วย
ปูทางการดำเนินชีวิตให้กับบุตร เป็นผู้เติมเต็มสั่งสอนอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างจริงใจ แนะนำสิ่งที่ดี
ให้กับบุตรเสมอ

คุณจริยชาติได้ทำหน้าที่ของมารดาอย่างสมบูรณ์คือ รับส่งบุตร ดูแลในเรื่องการศึกษา
ของบุตร จนบุตรประสบความสำเร็จในเรื่องการเล่าเรียน บุตรสอบได้เกรด ๔ และเป็นนักเรียนทุน
เคมีโอลิมปิกทั้งสองคน แสดงให้เห็นว่าคุณจริยชาติมีบทบาทและเป็นกำลังสำคัญในการเอาใจใส่
เลี้ยงดูบุตรอย่างสมบูรณ์และแท้จริง

คุณสุรภีได้อบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยไม่วีรยา ถึงแม้ว่าจะดูเหมือนเป็นการเข้มงวดกับบุตร
แต่ในท้ายที่สุดนั้น บุตรทุกคนก็ได้ดี เพราะมารดาไม่ได้ลงโทษบุตรแบบไร้เหตุผล มารดาลงโทษ
เพราะบุตรผิด และให้เหตุผลว่าผิดในเรื่องไหน เรื่องนี้ก็จะเป็นการสั่งสอนให้บุตรรู้จักผิดชอบชั่วดี
มีระเบียบวินัยในตนเอง และมารดาก็ไม่ได้ทะเลาะในหน้าที่ทุกเรื่อง บุตรต้องการเรียนอะไร มารดา
ก็จะจัดหาให้เรียน แนะนำในเรื่องการเรียน จัดเอกสารต่าง ๆ มาดูให้กับบุตร ตามที่บุตรต้องการเสมอ
เมื่อยามที่เรียนจบ เข้าทำงาน มารดาก็จะจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับบุตรในทุกอย่างทั้งที่พัก
และยานพาหนะ จัดการทรัพย์สินสมบัติ ชื่อรหัสของเครื่องใช้ต่างๆ ให้กับบุตรทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็น
ว่าคุณสุรภีมีความรัก ความเอาใจใส่ อดทนอดกลั้นและเสียสละ ในการทำหน้าที่ดูแลบุตร จนทำให้
บุตรได้ประสบความสำเร็จ

ในกรณีคุณละมัยความสำเร็จของบุตรนั้น ผู้ที่ปูทางการศึกษาก็คือบิดา บิดาจะเข้มงวด
ในเรื่องของการศึกษาและความประพฤติของบุตรมาก แต่การสานต่อเป้าหมายต่างๆของบิดาก็คือ
มารดา มารดาจะช่วยเหลือ แนะนำอบรมสั่งสอนบุตรในทุกๆเรื่อง เป็นที่ปรึกษาที่ดีให้กับบุตร บุตร
อยากเรียนรู้อะไรทั้งดีและไม่ดี จะเป็นประโยชน์หรือไม่ใช้ประโยชน์ แม้จะขัดกับความต้องการ
ของบิดา มารดาก็จะทำให้บุตรได้ศึกษาเรียนรู้ในเรื่องของทางโลก ให้เข้าใจโลก เข้าใจชีวิต โดย
ที่มารดาจะเป็นผู้สั่งสอนอบรม ให้เขาเรียนรู้ จะได้ไม่ต้องไปเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเรียนรู้จากเพื่อน
เป็นการสร้างความเข้มแข็ง วากรากฐานชีวิตให้กับบุตรทำให้บุตรนั้นประสบความสำเร็จ

๔.๓ วิเคราะห์ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักธรรมทาง พุทธศาสนา

๔.๓.๑ ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักพรหม วิหาร ๔ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

คุณจันทร์เพ็ญได้ดูแลสามีโดยใช้หลักของความเมตตา คือไม่ได้ใช้อารมณ์โทธเคือง
น้อยอกน้อยใจ แต่กลับใช้ความเมตตาและความเห็นใจพร้อมที่จะรับทำหน้าที่ดูแลบุตรและการ

จัดการภารกิจต่างๆภายในบ้านให้เป็นไปอย่างเรียบร้อยและได้ลงมือกระทำแสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่ นี่ถือว่าเป็นความกรุณาต่อครอบครัวอย่างหนึ่ง ในขณะที่สามีก้าวหน้าไปสู่ความสำเร็จในหน้าที่การงานก็มีความยินดีด้วยความจริงใจ บริสุทธิ์ใจ นอกจากนั้นคุณจันทร์เพ็ญยังมีความซื่อสัตย์ มีความอดทนอดกลั้น และพร้อมจะเสียสละกำลังใจและกำลังกาที่จะต่อสู้อยู่เคียงข้างสามีเพื่อเป้าหมายความสำเร็จของครอบครัวตามที่ตั้งไว้

คุณพรศรีได้มีความรัก ความปรารถนาดีพร้อมที่จะทำให้สามีมีความสุข พร้อมกับแบ่งเบาระยะค่าใช้จ่ายภายในบ้านด้วยการมีอาชีพเสริมถือว่าเป็นความกรุณาอย่างหนึ่ง และมีความยินดีเมื่อสามีประสบความสำเร็จและพร้อมที่จะให้คำปรึกษาเป็นคู่คิดอยู่เสมอ

คุณมุกดามีความอดทนอดกลั้น ซื่อสัตย์ต่อสามีและพร้อมที่จะทำภารกิจต่างๆแทนสามี ถือว่าเป็นการให้ความรัก ความปรารถนาดี และเสียสละ ได้ดำรงชีวิตอยู่ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

คุณเกษราได้มอบความรักใคร่ปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ต่อสามี มีความเอื้อเฟื้อในกิจการงานไม่ทอดทิ้งภารกิจการงาน พร้อมจะยื่นเคียงข้างสามีมีความเสียสละ อดทนอดกลั้นต่อภารกิจหน้าที่ที่ได้ปฏิบัติ มีการใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท มีวินัยในการใช้ทรัพย์สินที่สามีมอบให้

คุณอนัญญาได้มอบความรักใคร่ความปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ ดูแลสามี ให้ความไว้วางใจซึ่งกันและกันโดยใช้ศีลเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ยามทุกข์ก็ร่วมทุกข์ด้วย ยามสุขก็มีความสุขด้วย มีความจริงใจ มีความอดทนและเสียสละ เพื่อให้ครอบครัวมีความสุข

คุณสุชาดาได้มอบความรักใคร่ความปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ ได้ดูแลบุตรแทนสามี เพื่อมิให้สามีกังวลใจ มีความอดทนอดกลั้น มีความวางใจให้เป็นกลางเวลามีปัญหาในครอบครัว

คุณจริยาดีได้มอบความรักใคร่ความปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ ได้ดูแลสามีไม่ให้เกิดความกังวลกับการกิจภายในบ้าน และพร้อมดูแลบุตรแทนสามีทุกอย่าง

คุณสุรภีได้มอบความรักใคร่ความปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ เอาใจใส่การบ้านการเรือนและภารกิจของสามี จัดแจงทรัพย์สินที่สามีหามาได้เพื่อให้เพิ่มพูนมากขึ้นและใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า ถือว่าเป็นผู้ที่ไม่มีความประมาทในการใช้ชีวิต มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งทรัพย์สินภายในและภายนอกซึ่งเป็นผลให้สามีมีความสุข มีความสบายใจที่จะมอบความเป็นใหญ่ในบ้านทุกอย่าง

คุณละมัยได้มอบความรักใคร่ความปรารถนาดี มีความซื่อสัตย์ต่อสามี มีความไว้วางใจกัน ดูแลความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเรือนได้เป็นอย่างดี แม้ตนเองจะทำงานไปด้วยก็รู้สึกเหนื่อย พร้อมที่จะสละกำลังใจและกำลังกาย เพื่อความสบายใจของสามียามที่สามีกลับมาถึงบ้าน และพร้อมที่จะสานต่อปณิธานที่สามีตั้งไว้ในเรื่องของบุตร

๔.๓.๒ ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักพรหม

วิหาร ๔

คุณจันทร์เพ็ญได้เลี้ยงดูบุตรธิดาด้วยความรักและเมตตา ไม่บังคับบุตรธิดาจนเกินไป และประทับประคองกล่อมเกลานูตรจนกว่าจะเดินทางเข้าสู่เป้าหมายชีวิตตามที่บุตรปรารถนา พลอยยินดีในเรื่องที่บุตรประสบความสำเร็จและวางใจเป็นกลางเมื่อบุตรไปอยู่ในครอบครัวของตนเอง

คุณพรศรีได้ให้ความรักและความปรารถนาดีต่อบุตร เพื่อให้บุตรได้มีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตด้วยการสอนให้รู้ว่าการเรียนเท่านั้นที่จะทำให้บุตรได้เรียนในสิ่งที่ตนเองต้องการและขณะที่กำลังเรียนอยู่ มีความท้อแท้ ทุนไม่ได้กับสิ่งต่างๆ คุณพรศรีก็จะใช้หลักของความเมตตากรุณาโดยชี้ให้เห็นถึงความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วยังสอนให้บุตรมีการพุดจาที่ไพเราะ มีความเห็นอกเห็นใจไม่ถูกเหยียดหยามคนอื่น สอนให้มีความอ่อนน้อมมีใจเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น

คุณมุกดามีความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตร โดยการชี้ช่องทางชีวิตเริ่มต้นตั้งแต่การศึกษาให้กับบุตร เพื่อให้บุตรจะได้ไม่ต้องเครียด ลำบากกับการกิจการงานที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

คุณเกษราได้เลี้ยงดูบุตรด้วยความรักและความเมตตา โดยให้การศึกษาดูแลเอาใจใส่ในเรื่องความเป็นอยู่ของบุตร ได้จัดเตรียมทรัพย์ไว้สำหรับบุตรและจัดหาให้บุตรออกไปสร้างครอบครัวใหม่

คุณสุชาดามีความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตร ให้การศึกษาเป็นที่ปรึกษา พร้อมทั้งจะสนับสนุนให้ลูกไปสู่เป้าหมาย

คุณจริยาวดีมีความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตร ดูแลเอาใจใส่ในเรื่องการศึกษาของบุตร เพื่อให้บุตรไปสู่เป้าหมายต่อไปในอนาคต

คุณสุรภีมีความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตรมาก เปรียบบุตรเหมือนผ้าขาว สอนให้บุตรรู้ว่าการศึกษานั้นจะทำให้บุตรได้เลือกชีวิตของเขาได้ คุณสุรภีจึงทำทุกอย่างที่จะให้บุตรได้เรียนรู้ ปูพื้นฐานการศึกษา ชี้ช่องทางหาวิธีการสอนบุตรและธิดา ถึงแม้ว่าเข้มงวดกับบุตร แต่ก็ยังเป็นผลดีกับบุตรในเวลาต่อมา

คุณละมัยมีความรักและความเมตตากรุณาต่อบุตร สอนบุตรให้รู้สภาพสังคมทุกอย่าง และพร้อมที่จะพาไปเรียนรู้ด้วยตนเอง สนับสนุนการศึกษาของบุตรอย่างเต็มที่

๔.๔ สรุป

บทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว

จะเห็นได้ว่าแต่ละท่านได้แสดงบทบาทและหน้าที่ของตนเองไปตามความรู้สึกละสภาพแวดล้อมที่มาจากครอบครัวแตกต่างกัน และได้นำประสบการณ์ที่ตนเองได้เรียนรู้จากวัฒนธรรมหรือสังคมที่สืบต่อกันมา นำมาบูรณาการกับชีวิตครอบครัวของตนเอง

ความสัมพันธ์ของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศที่มีผลต่อความสำเร็จของครอบครัว

แต่ละท่านมีความอดทนอดกลั้น มีความปรารถนาดีเพื่อจะให้ครอบครัวมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นการอดออม ใช้ทรัพย์สินให้เป็นประโยชน์สูงสุด วางเป้าหมายชีวิตของบุตรชัดเจน แต่ละครอบครัวมีการใช้เหตุผลในการอยู่ร่วมกันมากกว่าใช้อารมณ์ จัดการงานบ้านให้สะอาดเรียบร้อย สร้างความอบอุ่นในครอบครัวและพร้อมที่จะยื่นเคียงข้างกันเวลาไปออกงานสังคม

ความสอดคล้องของบทบาทและหน้าที่ของแม่บ้านทหารอากาศกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

แต่ละท่านมีความอดทนอดกลั้น มีความซื่อสัตย์ต่อสามี มีความเมตตากรุณาต่อบุตรมีความยินดีด้วยความจริงใจเมื่อยามที่สามีและบุตรประสบความสำเร็จมีความวางใจเป็นกลางเมื่อมีความคิดเห็นแตกต่างกันระหว่างคนในครอบครัว ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต สร้างศรัทธาความเชื่อที่ถูกต้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทั้งภายในและภายนอกสังคม

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และเพื่อศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากทั้งต่อตนเอง สังคมและความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนา เพราะการแสดงบทบาทและหน้าที่ตามสถานะภาพของตนเองที่สังคมกำหนดและคาดหมายไว้นั้นอีกทั้งประกอบเป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะยังประโยชน์ให้ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งบทบาทและหน้าที่ของสตรีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยย่อมีอยู่ด้วยกัน ๒ อย่าง คือ (๑) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทครอบครัว โดยบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะนี้มีอยู่ด้วยกัน ๓ ลักษณะคือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะของภรรยา บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะลูกสะใภ้ และ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะมารดา (๒) บทบาทและหน้าที่ของสตรีในบริบทศาสนาและสังคม โดยบทบาทและหน้าที่ดังกล่าวมีอยู่ด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้ดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา

บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าเป็นการศึกษาถึงคุณธรรมที่อยู่เบื้องหลังบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวซึ่งมีผลทำให้สตรีประสบความสำเร็จในการใช้ชีวิตการครองเรือน โดยพื้นฐานที่สำคัญทางด้านจิตใจ คือ การเจริญพรหมวิหาร ๔ จัดเป็นคุณธรรมที่จำเป็นต่อการเป็นแม่บ้านแม่เรือนทำให้คุณธรรมข้ออื่นสำหรับผู้ครองเรือนประสบความสำเร็จ เช่น หลักธรรมสังคหวัตถุ ๔ ฌราวาสธรรม ๔ การรักษาศีล ๕ การมีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป เป็นต้น ซึ่งแนวการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมดังกล่าวมานี้ทำให้ภรรยาหรืออีก

บทบาทหนึ่งก็คือความเป็นแม่สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับบุตรและสามารถละลายพฤติกรรมหรืออุปนิสัยของสามีที่ไม่ดีได้ เช่น จากการที่สามีไม่ขยันทำงานเปลี่ยนมาเป็นขยันและรับผิดชอบครอบครัวมากขึ้น ซึ่งสามารถตั้งข้อสังเกตว่าในฐานะสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวเพียงใดนั้นได้จากบุตรและพฤติกรรมของสามี เช่น บุตรรู้จักตอบแทนคุณ บุตรเป็นคนดี ส่วนสามีก็สามารถตั้งข้อสังเกตได้จากความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจภรรยามากขึ้น รู้จักบทบาทและหน้าที่ของสามีที่ดีและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสมซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความรับผิดชอบและแสดงถึงความเป็นผู้นำที่ดีครอบครัวมากยิ่งขึ้น

แนวทางการประยุกต์ใช้บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนาพบว่า โทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ โดยเฉพาะสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวนั้นมีผลกระทบต่อสมาชิกของครอบครัวและสังคม ทั้งนี้เพราะบุตรนั้นถือได้ว่าเป็นผลิตผลที่แสดงให้เห็นถึงคุณภาพของสตรีผู้อยู่เบื้องหลังครอบครัวว่ามีประสิทธิภาพต่อการให้การอบรมดูแล อีกทั้งสามีก็มีส่วนสำคัญเพราะบางครอบครัวในสังคมไทย ภรรยานั้นมีส่วนต่อการขับเคลื่อนพฤติกรรมให้กับสามีเป็นอย่างมาก เช่น โดยปกติสามีเป็นคนไม่ใส่ใจต่อการเป็นผู้นำครอบครัว ไม่ตั้งใจทำงานหาเลี้ยงครอบครัว เป็นต้น แต่ถ้าหากภรรยามีความสามารถมีจิตใจงดงามตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรม สามีอาจจะมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นยิ่ง ๆ ส่วนประโยชน์ของการเจริญพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น ๆ ด้วยนั้นสามารถยังประโยชน์ทั้งในปัจจุบันชาตินี้ โลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน หรือถึงแม้ไม่ได้พระนิพพานแต่ยังเป็นเหตุปัจจัยที่จะส่งผลในภพชาติต่อไปตราบดีที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร ให้กับสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัว บุตรธิดา และสามีเป็นต้น ดังนั้น การให้การศึกษาเพื่อสร้างสัมมาทิฐิต่อสตรีผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวสามารถกระทำได้ โดยการทำให้สมาชิกในสังคมตระหนักถึงโทษของการขาดพรหมวิหาร ๔ ที่เกิดต่อตนเองและสังคม และทราบถึงประโยชน์ของพรหมวิหาร ๔ ซึ่งมีทั้งต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมส่วนรวม

จากการสัมภาษณ์ครอบครัวแม่บ้านทหารอากาศ ๕ ครอบครัว ผลการวิจัยสรุปว่า การดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัวนั้นมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันไป วิธีการดูแลครอบครัวทั้งดูแลบุตรและสามีก็มีวิธีที่ต่างกัน ซึ่งทุกครอบครัวได้ปฏิบัติตามวิถีชีวิตของแต่ละครอบครัว เราจะเห็นว่าครอบครัวของทหารอากาศ เส้นทางชีวิตจะต้องแยกกันอยู่ด้วยหน้าที่การงานของสามี เพราะจะต้องออกไปปฏิบัติหน้าที่ตามหน่วยต่างจังหวัด เช่น ปฏิบัติภารกิจหน้าที่ ๒๐ วัน พัก ๑๐ วัน เป็นเหตุให้ภรรยาจะต้องทำหน้าที่ดูแลบ้าน ดูแลบุตรโดยตรง ภารกิจสำคัญจึงตกอยู่ที่ภรรยา

ทั้งหมด ภรรยาจะต้องมีความอดทน อดกลั้น ซื่อสัตย์ ทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างไม่ย่อท้อจนกว่าสามีจะเลื่อนระดับชั้นยศ นท. ,น.อ., หรือระดับนายพลอากาศตรี ชีวิตจึงจะได้อยู่ด้วยกันเป็นปกติ เหมือนอย่างครอบครัวอื่นๆที่ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันทุกวัน

แม่บ้านทหารอากาศที่ได้ให้สัมภาษณ์นั้น นอกจากมีความอดทนแล้ว ยังทำบทบาทและหน้าที่ของมารดาในการดูแลเอาใจใส่บุตรตัวเด่นๆกระทั่งเข้าศึกษา มีการจัดระบบและการวางแผนชีวิตการศึกษาของบุตรให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตนเองและสามีได้ตั้งเป้าหมายไว้ ไม่ว่าจะเป็นการดูแลความเรียบร้อยงานบ้านงานเรือนก็มีได้ขาดตกบกพร่องแม้บางท่านจะทำงานไปด้วยก็ไม่ทอดทิ้งภาระหน้าที่ตรงส่วนนี้ การจัดการบริหารทรัพย์ที่สามีแบ่งปันก็จัดการได้อย่างเรียบร้อยไม่เป็นหนี้สิน ไม่ทำให้ครอบครัวต้องเป็นทุกข์จากการเป็นหนี้ แม้การปรนนิบัติดูแลสามีก็ดูแลเอาใจใส่อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ทั้งการให้คำปรึกษาและเป็นผู้ฟังที่ดีในการระบายความทุกข์ใจในปัญหาของสามีโดยเก็บรักษาความลับไว้ ทำให้สามีมีความสบายใจและคลายความกังวลในเรื่องต่างๆ ทั้งเรื่องภายในบ้านรวมถึงเรื่องการดูแลบุตร ทำให้สามีมีจิตใจที่ปลอดโปร่ง พร้อมทั้งจะไปต่อสู้กับการกิจหน้าที่การงานสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้กับชีวิตการงาน ซึ่งเป็นผลให้ครอบครัวประสบความสำเร็จ

จากการที่ได้สัมภาษณ์ครอบครัวแม่บ้านทหารอากาศ ทั้ง ๕ ครอบครัวนั้นแม้ไม่ได้ศึกษาในเรื่องหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา แต่ว่าการดำเนินชีวิตของแต่ละครอบครัวนั้นได้ปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเป็นบางส่วน ครอบครัวเป็นสังคมย่อย ถ้าแต่ละครอบครัวดี สังคมก็จะดีไปด้วย บทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามี ถ้าสตรีในฐานะภรรยาปฏิบัติบทบาทและหน้าที่ของตัวเองที่พึงปฏิบัติต่อสามีและแสดงบทบาทนั้น ได้อย่างถูกต้อง ก็จะสร้างความสงบสุขและความสามัคคีภายในครอบครัวนั้น ภรรยาไม่ใช่แค่ข้างเท้าหลังแต่ภรรยาเป็นผู้แบ่งเบาภาระดูแลทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านให้เรียบร้อยรวมถึงการดูแลบุตร และรับภาระบางอย่างที่สามีมอบให้ทำ ฉะนั้นการให้ความรัก ความอบอุ่น การเอาใจใส่ต่อบุตรและสามีมีความสำคัญอย่างยิ่ง จากผลการวิจัยและผู้วิจัยได้รวบรวมหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะหลักธรรมพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นแกนหลัก และได้นำหลักธรรมฆราวาสธรรม สังคหวัตถุ ๔ ศีล ๕ ขันติโสรัจจะ ความไม่ประมาท หิริ โอตตัปปะเป็นหลักธรรมช่วยสนับสนุนหลักธรรมหลักเพื่อให้สตรีผู้อยู่ในฐานะภรรยาได้แสดงบทบาทและหน้าที่ของตัวเองตรงตามหลักธรรมที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างสตรีสมาคมแม่บ้านทหารอากาศเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความสำเร็จของครอบครัว

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของสามีในฐานะผู้นำครอบครัวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒) ศึกษาเปรียบเทียบครอบครัวในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับครอบครัวไทยปัจจุบัน
- ๓) ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของครอบครัวที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก. ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๕.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์และคณะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่๑๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

ชลอ อุทกชาชน. พุทธศาสนากับสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์ ทฤษฎีและการสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๐.

บวร ประพฤติดี และคณะ. สตรี บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๒๐.

ปัญญา ใ้บบางยาง. ๔๖ อุบาสิกา ชีวิตประวัติแห่งการบรรลุมรรณม ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม
๒๕๕๒.

ชัยชัย คุ่มทวีพรผศ.ดร. ปรัชญาในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทนำทองการพิมพ์ จำกัด๒๕๔๕.

ทวี บุญยเกตุ, ๗๗๗ การครองเรือน. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรดดิ้ง๒๕๑๖.

พระเทพคิลก (ระแบบ วิฑูญาโณ). พรหมวิหารธรรมเรือนใจของผู้ใฝ่สุข. กรุงเทพมหานคร :
ธรรมสภา, ม.ป.ป.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. พิมพ์ครั้งที่๒. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘.

_____. **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๘.

_____. **รักนั้นดีแน่ แต่รักแท้ดีกว่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน), ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **ชีวิตคู่ที่มีคุณค่า**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด ๒๕๕๐.

พระพุทธโฆสเถระ. **กัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ : บริษัท ธนาเพรส จำกัด ๒๕๔๘.

พระศรีปริยัติโมลี(สมชัย กุศลจิตฺโต) และคณะ. **สตรีในพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๔.

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ. **มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท**. กรุงเทพฯ : บริษัท ฟองทองอินเตอร์ไพรส์ จำกัด ๒๕๓๕.

พระอุปติสสะเถระ, **วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๔.

พัทธา สายหู. **กลไกของสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **ธรรมะคือการเมือง**. มปป. : ธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๒๒.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลดอทพีเน่ แปล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ : บริษัทอักษรเจริญทัศน์ อจท จำกัด ๒๕๓๘.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ศัพท์ศาสนาสากล อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**.

ลักษณะวัด ปาละรัตน์ **สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๔๕.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒนมหาเถร) . **ทศบารมี ทศพิชราชธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๔๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธสาวก พุทธสาวิกา ประมวลประวัติพระเถระพระเถรี อุบาสก อุบาสิกา

สมัยพุทธกาล.ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษากิจวัตรธรรม กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๔๒.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

จำเนียร รักษาภักดิ์. “การศึกษาเรื่องจริยธรรมของอุปัชฌาย์ตามหลักพุทธศาสนา” วิทยานิพนธ์

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

จิตชม วัชรเนตร. “สตรีที่ทำงานกับภาระความรับผิดชอบในครอบครัว ศึกษาเฉพาะสตรีที่ทำงาน

ในธนาคารพาณิชย์ เขตกรุงเทพฯ.” วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต.

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒.

ดวงกมล ทองคนารักษ์. “บทบาทและความสำคัญของอุบาสกในพุทธศาสนาเถรวาท”

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗.

เนตรชนก โพธารามิก. “การประยุกต์พรหมวิหาร ๔ เพื่อการพัฒนาสังคม.” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๒.

เปรม หิมจันทร์. “บทบาทสตรีในอินเดียวรรณคดีบาลี.” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๑.

พระมหาสุชาติ นาถโร (บวกขุนทด). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการสงเคราะห์บุตรและภรรยา

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๕.

แม่ชีวงเพชร คงจันทร์. “ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสตรีกับนักบวชใน

สังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ยุพดี ดงเรียงราช. “บทบาทสตรีในพระสูตรตันตปิฎก หมวดขุททกนิกาย.” ปริญญาศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๓.

วราภรณ์ สยนาณนท์. “ความรู้พัฒนาการเด็กของบิดาหรือมารดา ที่มีต่อการอบรมเลี้ยงดูเด็ก”

วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาจิตวิทยาคลินิก บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัย มหิดล, ๒๕๓๘.

ร้อยตำรวจโท วุฒิชัย เปี้ยแดง “ บทบาทและชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคาความรุนแรงใน

ครอบครัว: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนนำร่องของกรุงเทพมหานคร ๔ ชุมชน.”

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

สุนทรี สุริยะรังษี. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา: ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาสตรีที่ได้รับเอตทัคคะ” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตบัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๔.

๒. ภาษาอังกฤษ :

E.J. Rapson, ed, **The Cambridge History of India**, Vol. 1: Cambridge: University Press, 1922.

๓. สัมภาษณ์ :

คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ มกราคม ๒๕๕๕
คุณพรศรี โปร่งสละ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๕
พล.ต.หญิงมุกดา เขี่ยมสถาน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๕๕
คุณเกษรา ธารนพ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
คุณอนัญญา คล้ายจ่านง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
คุณสุชาดา จำปาเงิน สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
คุณจริยวดี มั่นคง สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
คุณสุรภี สุดชื่น สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
น.อ.หญิงละมัย ศรีเพชร สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายชื่อแม่บ้านทหารอากาศที่ให้สัมภาษณ์

๑. ชื่อ : คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก
 คู่สมรส : พล.อ.ท.สิทธิพร ไชยหลาก
 บุตร : คุณพรจันทรา มีนาภาและคุณพุทธาพร ไชยหลาก
๒. ชื่อ : คุณพรศรี โปร่งสละ
 คู่สมรส : น.ท.บรรจง โปร่งสละ
 บุตร : น.ต.อภิชาติ โปร่งสละ
๓. ชื่อ : พล.ต.หญิงมุกดา เขี่ยมสถาน
 คู่สมรส : พล.อ.อ.สมนึก เขี่ยมสถาน
 บุตร : น.ท.นเรศ เขี่ยมสถาน, นายภูมินทร์ เขี่ยมสถานและทันตแพทย์หญิงศศิรินทร์ เขี่ยมสถาน
๔. ชื่อ : คุณเกษรา ธารนพ
 คู่สมรส : พล.อ.อ.ธงชัย ธารนพ
 บุตร : ร.อ.ธราธร ธารนพ และ น.ส.สิริอร ธารนพ
๕. ชื่อ : คุณอนัญญา คล้ายจำนง
 คู่สมรส : พล.อ.อ.วัฒนา คล้ายจำนง
 บุตร : -
๖. ชื่อ : คุณสุชาดา จำปาเงิน
 คู่สมรส : พล.อ.อ. ศิลป์ชัย จำปาเงิน
 บุตร : น.ต.นิโรธ จำปาเงินและ น.ส.สุภารัตน์ จำปาเงิน
๗. ชื่อ : คุณจริยวดี มั่นคง
 คู่สมรส : น.อ.สมบูรณ์ มั่นคง
 บุตร : นายสรรพวิท มั่นคงและค.ญ.ยศวดี มั่นคง

๘. ชื่อ : คุณสุรภี สุดชื่น
คู่สมรส : ร.อ.สุพจน์ สุดชื่น
บุตร : นางสาวสัณห์สิริ สุดชื่นและนายพงศ์พฤทธิ์ สุดชื่น

๙. ชื่อ : น.อ.หญิงละมัย ศรีเพชร
คู่สมรส : พล.อ.ท.เฉลิม ศรีเพชร
บุตร : นางสาวอรวิณ ศรีเพชรและนายณัฐสิน ศรีเพชร

ภาคผนวก ข.
ประเด็นคำถามที่ขอสัมภาษณ์

๑. คุณมีความเชื่อเกี่ยวกับคำกล่าวที่ว่าภรรยาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีคุณมีความเชื่อในเรื่องนี้ไหม อย่างไร
๒. คุณคิดอย่างไรเกี่ยวกับบทบาทของภรรยากับความสำเร็จของสามี มีความเกี่ยวข้องกันไหม อย่างไร
๓. คุณอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามีอย่างไร ทำอะไรบ้าง
๔. คุณมีวิธีการดำเนินชีวิตเพื่อที่จะทำให้ครอบครัวประสบความสำเร็จอย่างไร
๕. คุณมีวิธีการควบคุมอารมณ์อย่างไรเมื่อเกิดปัญหาภายในครอบครัว

ภาคผนวก ก.

จดหมายขอความอนุเคราะห์ในการขอสัมภาษณ์

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เจริญพร คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอโน้มน้าขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

คุณจันทร์เพ็ญ ไชยหลาก
 ๙, ๓.๓, ๕๕

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

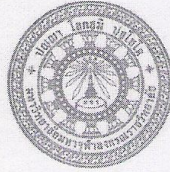
สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เจริญพร คุณพรศรี โปร่งสละ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

คุณพรศรี โปร่งสละ

19 / ๑๑ / ๕๕

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๕๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
เจริญพร พลตรีหญิงมุกดา เยี่ยมสถาน
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาทบหาและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พลตรีหญิงมุกดา เยี่ยมสถาน

พลตรีหญิงมุกดา เยี่ยมสถาน

19...../...../.....55

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๕๘๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
เจริญพร คุณเกษรา ธารนพ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณเกษรา ธารนพ

1 / คพ. / ๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๘

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เจริญพร คุณอนัญญา คล้ายจำนง
 สิ่งที่มาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณอนัญญา คล้ายจำนง

3...../...../๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๔๘๐-๕๔๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เจริญพร คุณสุชาดา จำปาเงิน
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณสุชาดา จำปาเงิน

๗ / ก.พ. / ๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

http://gds.mcu.ac.th, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรรย์โม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๕๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์
 เจริญพร คุณจริยวดี มั่นคง
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล ฉ่ำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออุทิศขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณจริยวดี มั่นคง

๙ / ก.พ. / ๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เจริญพร คุณสุรกี สุดชื่น

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล คำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอโน้มน้าขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณสุรกี สุดชื่น

๒๗ / ๑๗ / ๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๕๘๔

ที่ ศธ. ๖๑๐๑/๗๐๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๖ ธันวาคม ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์

เจริญพร คุณละมัย ตรีเพชร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย นางทัศนีย์ นามสกุล จำพิรุณ เลขประจำตัวนิสิต ๔๙๖๑๐๕๑๓๘๘ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของสตรีในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแม่บ้านทหารอากาศ” โดยในการทำวิจัย มีความจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้นิสิตได้สัมภาษณ์ท่าน ซึ่งวัน เวลาและสถานที่ นิสิตจะเป็นผู้มาประสานด้วยตนเองและหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระสุธีธรรมานุวัตร)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คุณละมัย ตรีเพชร

๑๓/๑๒/๕๕

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอุบล จรธมโม : ๐๘๙-๙๘๐-๕๔๘๔

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ – สกุล** : นางทัศนีย์ จำพิรุณ
- วัน เดือน ปี เกิด** : วันเสาร์ที่ ๔ เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๗
- วุฒิการศึกษา** : ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านร่องกาศศรีวิทยาการ
 : มัธยมศึกษา โรงเรียนนารีรัตน์ จังหวัดแพร่
 : ปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยการ
- ประวัติการทำงาน** : กรรมการ คณะกรรมการบริหารฝ่ายบันเทิง สมาคมแม่บ้าน
 ทหารอากาศ
 : กรรมการ คณะกรรมการบริหารฝ่ายจัดหาทุน สมาคมแม่บ้าน
 ทหารอากาศ
 : กรรมการ คณะกรรมการบริหารฝ่ายส่งเสริมอาชีพ
 สมาคมแม่บ้านทหารอากาศ
 : ปัจจุบัน กรรมการ คณะกรรมการบริหารฝ่ายสมาชิกสัมพันธ์
 สมาคมแม่บ้านทหารอากาศ
- ที่อยู่ปัจจุบัน** : ๘๐๖/๑๗๘ หมู่ ๘ ตำบลกุด อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
 ๑๒๑๓๐ โทร. ๐๘๔-๓๕๘-๕๖๖๖